

บทที่ 4

กลุ่มฟื้นฟูในยุคกระแสที่ผันผวน

4.1 สภาพโดยรวมของยุคสมัย

ลักษณะที่สำคัญของยุคสมัยที่ผันผวนนั้นประกอบไปด้วยปัจจัยหลัก 3 ประการ ประการแรกก็คือการแตกสลายของอาณาจักรอิสลามขนาดมหึมาออกเป็นอาณาจักรเล็กอาณาจักรน้อย แต่ไม่ได้ไปถึงระดับการตัดขาดออกจากกัน ประการที่สองคือการเกิดคลื่นปะทะทางอารยธรรมที่ส่งผลอย่างรุนแรง ด้านหนึ่งคือการรุกรานจากตะวันตกในนามของสงครามครูเสด ในอีกด้านหนึ่งเกิดคลื่นการรุกรานจากตะวันออกผ่านการรบบพุ่งกับชาวมองโกล ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั่วโลก ประการที่สามเกิดการท้าทายในแวดวงวิชาการและทฤษฎีอิสลามในแง่มุมต่าง ๆ ท่ามกลางการพัฒนาศาสตร์อิสลามอย่างกว้างขวาง¹²² ลักษณะโดยรวมของยุคสมัยทั้ง 3 องค์ประกอบ ผู้วิจัยจะนำมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อสะท้อนให้เห็นกระแสแห่งยุคสมัย ดังต่อไปนี้

4.1.1 โลกมุสลิมที่สูญเสียดอกภาพ

ลักษณะที่สำคัญอันดับแรกของยุคกระแสที่ผันผวนก็คือ การกำเนิดรัฐเล็กรัฐน้อยที่กระจายตัวรอบ ๆ อาณาจักรอิสลามภายใต้ราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ในหัวข้อนี้จะทำการศึกษาสภาพการเสื่อมถอยของสถาบันคิลาฟะฮ์ รูปแบบของรัฐเล็กรัฐน้อย และการขยายตัวของอิสลามที่ยังคงดำเนินต่อไป

4.1.1.1 การเสื่อมถอยของสถาบันคิลาฟะฮ์

หลังจากราชวงศ์อุมะวียะฮ์ถูกล้มโค่นล้ม ราชวงศ์อับบาซียะฮ์ก็ขึ้นมามีอำนาจแทน ราชวงศ์อับบาซียะฮ์ได้ย้ายเมืองหลวงจากชามมายังเขตอิรักที่แบกแดด ราชวงศ์อับบาซียะฮ์มีบทบาท

¹²² กระแสที่ผันผวน ไม่ได้หมายถึงยุคที่ตกต่ำ ยิ่งกว่านั้นยุคสมัยนี้ถูกมองจากนักประวัติศาสตร์โลกว่าเป็นยุคที่มุสลิมรุ่งเรืองด้วยอารยธรรมมากที่สุดอีกด้วย (Armstrong, 2002 : 79) Saunder (Saunder, 1965 : 121) กล่าวไว้ว่า “แม้ว่าจะเกิดการแตกแยกในทางการเมืองของสถาบันคิลาฟะฮ์ แต่โลกมุสลิมก็มีความสุขกับความรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในยุคสมัยนี้”

สำคัญยิ่งต่อประวัติศาสตร์อิสลามและประวัติศาสตร์โลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ท่ามกลาง กระแสที่ผันผวน ราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ที่เป็นเอกภาพและมีอำนาจ โดยแท้จริงนั้นจึงอยู่ในช่วงศตวรรษ แรกของราชวงศ์ ซึ่งอยู่ระหว่างสมัยของเคาะลีฟะฮ์ 10 คนแรก ค.ศ. (750-861/ฮ.ศ. 132-247)¹²³ (al-Muhāmi, 1993:47) ในยุคปลายของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ยังสามารถแบ่งออกเป็นสี่ช่วง¹²⁴ ตามลำดับ อิทธิพลของกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลและกำหนดทิศทางของราชวงศ์ ดังต่อไปนี้

1. ช่วงศตวรรษอิทธิพลของชาวเติร์ก (ค.ศ. 847-946/ฮ.ศ. 232-334) เป็นยุคปลาย ราชวงศ์อับบาซียะฮ์ช่วงแรก ช่วงนี้ชาวเติร์กมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางทางการเมืองการ ปกครองและการทหารของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ (al-'Ibādī, n.d.:123) และเริ่มกำเนิดรัฐเล็กกรัฐน้อยที่ ก่อนข้างอิสระขึ้นมา

2. ช่วงศตวรรษของราชวงศ์อัล-บุวัยฮียะฮ์ (ค.ศ. 946-1055/ฮ.ศ. 334-447) เป็น ราชวงศ์ซิวะฮ์ชาวเปอร์เซียที่ได้ยึดครองแบกแดด และทำให้สถาบันคิลาฟะฮ์เหลือแต่เพียงชื่อเท่านั้น ส่วนการปกครองและการใช้อำนาจเป็นของราชวงศ์นี้จนหมดสิ้น ('Awdah, 1989 : 95)

3. ช่วงศตวรรษของสลฎุก เติร์ก (ค.ศ. 1055-1136 / ฮ.ศ. 447-530) เป็นราชวงศ์ อะฮ์ลุส สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์¹²⁵ ชาวเติร์ก ที่เข้ามาโค่นล้มราชวงศ์อัล-บุวัยฮียะฮ์ เป็นเวลาเกือบ ศตวรรษที่ราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสลฎุกเติร์ก ('Awdah, 1989:96)

4. ช่วงศตวรรษสุดท้าย (ค.ศ. 1136-1258 / ฮ.ศ. 530-656) ของปลายสมัยราชวงศ์ อับบาซียะฮ์ เป็นช่วงที่พวกสลฎุกกำลังเสื่อมโทรม ในขณะที่เดียวกันมีการเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟู อำนาจของอับบาซียะฮ์ใหม่ แต่ก็ถูกคุกคามโดยอำนาจใหม่แห่งราชวงศ์มองโกลจนล่มสลายไปใน ที่สุด ('Awdah, 1989 : 96)

การเสื่อมถอยของสถาบันคิลาฟะฮ์นั้นสามารถกล่าวได้ว่า มาจากความอ่อนแอในการ ปฏิบัตินโยบายอิสลาม จนก่อให้เกิดความอคติระหว่างเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ที่สังกัดอยู่ในประชาชาติ

¹²³ เคาะลีฟะฮ์ 10 คนแรกของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อประวัติศาสตร์อิสลามทั้งในแง่บวกและ แง่ลบ รวมทั้งเคาะลีฟะฮ์ตลอดสมัยของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ซึ่งเคาะลีฟะฮ์ทั้งสองราชวงศ์ที่มีบทบาทในยุคแรก เหล่านี้ได้ถูกกล่าวชื่อไว้ในบทที่ 3 ของงานวิจัย ส่วนรายชื่อเคาะลีฟะฮ์ราชวงศ์อับบาซียะฮ์หลังจากนี้ รวมทั้งชื่อ ผู้ปกครองของราชวงศ์ต่าง ๆ จะไม่นำมาบันทึกไว้ในบทต่อ ๆ ไป ทั้งนี้เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเด็นการ ศึกษาวิจัยมากนัก

¹²⁴ การจัดลำดับปี ค.ศ. ของเหตุการณ์ หรือกำหนดช่วงต่าง ๆ นั้น มีความแตกต่างกันในตำราประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ เกิดจากการคาดคะเนที่แตกต่างกันของนักประวัติศาสตร์ ในงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นภาพรวมของสภาพของ ยุคสมัย จึงไม่ได้เคร่งครัดมากนักในการกำหนดปีดังกล่าว

¹²⁵ อะฮ์ลุส สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ หมายถึงกลุ่มมุสลิมที่ยอมรับในการสังกัดอยู่กับแนวทางนี้ ดู ความหมายของ คำนี้ในบทที่ 2

อิสลาม สิ่งปฏิบัติที่ไม่ได้อีกอย่างหนึ่งถึงเหตุแห่งความเสื่อมของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ก็คือ การล่ม
 หลงในความหรูหรา ความฟุ่มเฟือยต่าง ๆ จนทำให้ละเลยต่อกฎเกณฑ์แห่งอิสลามและความ
 ยุติธรรมทางสังคมตามแบบของเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมในยุคแรก นี่เป็นผลทำให้เกิดความอ่อนแอใน
 การปกครองและการต่อต้านศัตรูจากภายนอก ความเสื่อมถอยของราชวงศ์ยังมาจากความสุดโต่ง
 ทางความเชื่อ ซึ่งมักก่อขึ้นมาโดยกลุ่มชีอะฮ์ จนนำไปสู่การสถาปนาอาณาจักรในแบบของชีอะฮ์
 บ่อยครั้ง ความล่มหลงในแนวคิดยังประจักษ์ชัดในราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ที่ได้จัดระบอบเคาะลีฟะฮ์
 ขึ้นมาในแบบความเชื่อเฉพาะ ซึ่งกลายเป็นสิ่งตอกย้ำความอ่อนแอของโลกมุสลิมโดยรวม หากการ
 ก้าวขึ้นมาสู่อำนาจของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ คือการร่วมมือระหว่างการลุกฮือของกลุ่มชีอะฮ์กับ
 อิทธิพลของชาวเปอร์เซียในดินแดนเก่าของพวกเขาแล้ว ดังนั้น การเสื่อมอำนาจของราชวงศ์อับบาซียะฮ์
 ก็เป็นการพยายามเข้ามามีอำนาจของกลุ่มชีอะฮ์ การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของชาวเติร์ก
 และการเข้ามามีส่วนในการปกครองของชาวเปอร์เซีย เหตุแห่งการเสื่อมนี้พอจะประเมินได้ว่า กลุ่ม
 อิทธิพลใดในอาณาจักรอิสลามจะเข้ามาก่อตั้งรัฐเล็กรัฐน้อยต่อไป

4.1.1.2 การแตกแยกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย

การสิ้นสุดยุค 300 ปีแรกของอิสลาม แขนงที่อิสลามเริ่มแปรเปลี่ยนอันสืบ
 เนื่องมาจากความอ่อนแอของสถาบันคิลาฟะฮ์ ทำให้ผู้ปกครองในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในตะวันออก
 และตะวันตกจากศูนย์กลางของอิสลาม ได้ก่อตัวแยกตัวเป็นอิสระ(al-'Ibādī, n.d.: 126) การยอมรับ
 เคาะลีฟะฮ์เป็นเพียงแต่ในนามเท่านั้นเอง ช่วงเวลานี้ครอบคลุมเวลาเกือบ 5 ศตวรรษ จนถึงการก่อ
 ตัวของอาณาจักรอุมัยยะฮ์ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14¹²⁶ อำนาจทางการเมืองของราชวงศ์อับบาซียะฮ์
 เริ่มสั่นคลอนจนถูกทำลายอย่างเห็นได้ชัด นอกเหนือจากการประกาศตั้งตัวเป็นรัฐเอกราชของ
 ราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสแล้ว ก็ปรากฏการทำทลายอำนาจจากผู้ปกครองของแคว้นต่าง ๆ จน
 ก่อการสืบทอดทายาทการปกครอง มิได้รับคำสั่งแต่งตั้งจากแบกแดดอีกต่อไป ในศตวรรษที่ 10
 กลุ่มชีอะฮ์ได้ขยายอิทธิพลอย่างกว้างขวางและมีบทบาททางการเมืองมาก ดินแดนแอฟริกาเหนือถูก
 ยึดครองโดยกลุ่มชีอะฮ์แห่งราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ ต่อมาได้ขยายอำนาจสู่อียิปต์และซีเรีย พร้อมกับ
 ประกาศตั้งตนเป็นรัฐอิสระที่อียิปต์แข่งกับราชวงศ์อับบาซียะฮ์แห่งแบกแดด นอกจากนี้ในปี ค.ศ.
 934 (ฮ.ศ. 322) กลุ่มชีอะฮ์ราชวงศ์อัล-บுவัยฮียะฮ์ ได้บุกเข้ายึดกรุงแบกแดด และกุมอำนาจราชวงศ์

¹²⁶ สถาบันคิลาฟะฮ์กระแสนี้ตั้งอยู่ในราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งคาลิฟาตในยุคแรก และถ้ายาวมายังราชวงศ์อับบาซียะฮ์
 แห่งแบกแดด หลังจากแบกแดดถูกทำลาย มีความพยายามฟื้นฟูสถาบันคิลาฟะฮ์อับบาซียะฮ์ผ่านการสนับสนุนของ
 ราชวงศ์มัมลุกในไคโร แต่เป็นไปในช่วงสั้น ๆ แต่ราชวงศ์ที่ได้รับการยอมรับในทางพฤตินัยต่อตำแหน่งนี้ต่อมา
 คือราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ซึ่งผู้วิจัยจะนำมากล่าวถึงในบทต่อไป

อับบาตียะฮฺเอาไว้ได้สำเร็จ ต่อมาในปี ค.ศ. 1055(ฮ.ศ 446) ชาวสลญุกเติร์กเข้ามามีบทบาทและกุมอำนาจในราชวงศ์อับบาตียะฮฺแทน ต่อมาได้เกิดสงครามครูเสดขึ้น จนปรากฏราชวงศ์อ็ซ-ซันกีเยฮฺ ราชวงศ์อ็ด-อัยยูบียะฮฺ และราชวงศ์มัมลุก ซึ่งทั้งหมดเป็นราชวงศ์อะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ ที่ไม่ใช่ชาวอาหรับ

อย่างไรก็ตาม **ข้อสังเกตประการหนึ่ง**คือ แม้ว่าจะมีการยึดครองแบกแดดหลายครั้ง แต่ก็ไม่ได้มีการทำลายความเป็นสถาบันคิลาฟะฮฺของราชวงศ์อับบาตียะฮฺ¹²⁷ ผู้ปกครองแทบทั้งหมดต่างประกาศยอมรับสถาบันคิลาฟะฮฺ แม้ว่าบางราชวงศ์ได้ควบคุมเคาะลีฟะฮฺอย่างเบ็ดเสร็จก็ตาม รวมทั้งการแบ่งเป็นแคว้นอิสระต่างๆ ของราชวงศ์ต่าง ๆ ก็มักจะไม่ได้ขัดขาดกับศูนย์อำนาจแห่งแบกแดด ผู้ปกครองเหล่านี้ดำรงฐานะของ “อะมีร” (ผู้บัญชาการ) ยกเว้นราชวงศ์ฟาฏิมียะฮฺ ที่เป็นชีอะฮฺได้ประกาศตั้งสถาบันคิลาฟะฮฺของตนเอง และราชวงศ์อ็ด-นือซันวีเยฮฺ ในภายหลังได้ตัดขาดกับแบกแดดและใช้ชื่อนำหน้าผู้ปกครองว่า “สุลฏอน”(ผู้ยึดกุมอำนาจ) อันแสดงถึงความเป็นอิสระเด็ดขาด **ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง**ก็คือ การแบ่งเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยเหล่านี้ มิได้หมายความว่า เป็นดินแดนเล็ก ๆ เสมอไป ตรงกันข้ามบางรัฐครอบคลุมดินแดนหลายประเทศในทุกวันนี้ นอกจากนี้ดินแดนของรัฐเหล่านี้ก็มีขนาดที่ไม่แน่นอน บางสมัยก็กว้างใหญ่ และมีอำนาจสูง แต่บางสมัยก็หดตัวเล็กลงจนสูญเสียบอำนาจไปเลย ช่วงระยะเวลาที่ยาวนานเหล่านี้จึงเป็นยุคสมัยแห่งการแข่งขันระหว่างรัฐต่าง ๆ ที่ซับซ้อน ภายใต้เคาะลีฟะฮฺที่มีความตั้งใจให้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นเพียงสัญลักษณ์ของเอกภาพแห่งประชาชาติอิสลาม

ในยุคนี้ได้ปรากฏราชวงศ์ที่สำคัญและมีบทบาทในประวัติศาสตร์อิสลามอย่างสูงหลายราชวงศ์ ซึ่งผู้วิจัยได้จัดแบ่งราชวงศ์ที่สำคัญเหล่านี้ออกเป็น 3 กลุ่มตามช่วงเวลาที่ผ่านมาเกี่ยวข้องกับกระแสที่ผันผวน ได้แก่ **กลุ่มที่ ๑** เป็นราชวงศ์ที่เกิดขึ้นในระยะแรกและสิ้นสุดลงก่อนสงครามครูเสดจะเกิดขึ้น ซึ่งผู้วิจัยสังเกตว่า เป็นราชวงศ์ที่ค่อนข้างมีอิทธิพลจำกัดและมีช่วงเวลาที่สั้น **กลุ่มที่ ๒** เป็นราชวงศ์ที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับสงครามครูเสด บางราชวงศ์อาจเกิดขึ้นก่อนสงครามครูเสด แต่ได้มีดำเนินมาจนเข้าไปมีส่วนในสงครามครูเสด **กลุ่มที่ ๓** เป็นราชวงศ์ที่มีบทบาทหลังมองโกลทำลายนครแบกแดด ก่อนที่จะเกิดราชวงศ์อูษมานียะฮฺ บางราชวงศ์อาจเกิดขึ้นก่อนการรุกราน แต่บางราชวงศ์ก็เกิดขึ้นหลังการรุกราน ราชวงศ์กลุ่มนี้จะเกี่ยวพันกับอาณาจักรอิสลามในยุคต่อไป ผู้วิจัยขอให้นำทั้งสามกลุ่มมากล่าวไว้พอสังเขปดังต่อไปนี้

¹²⁷ เป็นเพราะสถาบันคิลาฟะฮฺเป็นสัญลักษณ์ที่สืบทอดกันมาจากท่านนบูนกร ﷺ นั่นคือการอ้างอิงการสืบทอดมาจากท่านนบีนุฮฺมัมมัด ﷺ ความทรงจำนี้อยู่ในมุสลิมโดยทั่วไป ผู้ปฏิเสธสถาบันคือผู้ที่ไม่เชื่อในระบอบนี้อย่างราชวงศ์ฟาฏิมียะฮฺ ซึ่งมีแนวคิดชีอะฮฺ และกลุ่มผู้รุกรานที่ไม่มีความทรงจำเช่นนี้อย่างมองโกล

ก) ราชวงศ์ที่กำเนิดและมีบทบาทส่วนใหญ่ก่อนสงครามครูเสด

ราชวงศ์ในกลุ่มนี้ทยอยเกิดขึ้นในช่วงต่อระหว่างยุคสลัฟ(ยุคแรกเริ่มของอิสลาม) กับยุคต่อมา ราชวงศ์เหล่านี้ส่วนใหญ่ครอบครองพื้นที่ที่จำกัดและเป็นชาติโคซาคิหนึ่งที่ยังคงอิงอยู่กับแบกแดดอยู่ อาทิเช่น ราชวงศ์อ็ฏ-ฏอฮ์ริยะฮ์(ค.ศ. 821-873/ฮ.ศ. 208-259) เป็นราชวงศ์เปอร์เซียในเขตคูรอซาน(ตะวันออกของเปอร์เซีย)และภาคตะวันออกของเคิร์กมินิสถาน(al-'Ibādī, n.d.: 149), ราชวงศ์เศาะฟะรียะฮ์(ค.ศ. 861-903/ฮ.ศ. 246 - 290) ในเขตพื้นที่เปอร์เซีย อัฟกานิสถาน และบางส่วนของทรานส์โอเซียนีย(al-'Ibādī, n.d.: 150), ราชวงศ์อ็ฏ-ฏอนียะฮ์(ค.ศ. 868-905/ฮ.ศ. 254-292) ราชวงศ์ชาวเคิร์กที่กลืนเป็นชาวอาหรับ ปกครองอียิปต์และซาม(al-Muhāmī, 1993: 50-51), ราชวงศ์อัล-อัมคานียะฮ์(ค.ศ. 890-1004/ฮ.ศ. 276- 394) เป็นราชวงศ์ชาวอาหรับในเขตภาคเหนือของอิรัก ก่อตั้งโดยเจ้าเมืองมาร์ดินในเขตตะวันออกเฉียงใต้ของอนาโตเลีย, ราชวงศ์อัล-อิลคีดียะฮ์(ค.ศ. 935-969/ฮ.ศ. 323 - 358) ในเขตอียิปต์ ก่อตั้งโดยเจ้าเมืองอียิปต์ชาวเคิร์กภายหลังสูญเสียอำนาจให้แก่ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์(al-Muhāmī, 1993: 55), ราชวงศ์อัล-อะกิลียะฮ์(ค.ศ. 979-1096/ฮ.ศ. 368-489) เป็นราชวงศ์ชาวอาหรับ ปกครองซีเรีย ศูนย์กลางปกครองอยู่ที่โมสุล, ราชวงศ์มรวานียะฮ์(ค.ศ. 990-1085 / ฮ.ศ. 379 - 477) เป็นราชวงศ์ชาวเคิร์คในเขตภาคเหนือของเมโสโปเตเมียและอาร์เมเนีย, ราชวงศ์มรวาคีชียะฮ์(ค.ศ. 1042-1080/ฮ.ศ. 433-472) ราชวงศ์ชาวอาหรับ ปกครองภาคใต้ของซีเรีย ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหะลับ เป็นต้น จะสังเกตได้ว่า ราชวงศ์ต่าง ๆ คือผู้มีอำนาจในแคว้นต่าง ๆ ที่ได้ยึดอำนาจมาใช้ปกครองอย่างอิสระในพื้นที่จำกัด ในช่วงเวลาสั้น ๆ อย่างไรก็ตาม บางราชวงศ์กำเนิดขึ้นและครอบครองพื้นที่ขนาดใหญ่และมีบทบาทอย่างสูงในช่วงนี้อยู่เช่นกัน ซึ่งจะนำมากล่าวไว้ดังต่อไปนี้

1) ราชวงศ์อัล-สามานียะฮ์ (ค.ศ. 875 –999/ฮ.ศ. 261 - 389)

ราชวงศ์อัล-สามานียะฮ์(al-Sāmānīyah) เป็นชาวเปอร์เซียในแนวทางอะฮ์ลุล สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ ตั้งชื่อตามผู้กำเนิดราชวงศ์คือ Sāmān Khuda เดิมเป็นผู้นับถือศาสนาโซโรแอสเตอร์ แล้วได้เข้ารับอิสลาม เขามีบุตรชายชื่อว่า อะลัด ต่อมาอะลัดมีบุตรชาย 4 คน ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากเคาะลีฟะฮ์ฮุมาเยอุมุน ให้ปกครองเมืองสำคัญ ๆ ในเอเชียกลาง และต่อมากลายเป็นจุดเริ่มต้นของราชวงศ์อัล-สามานียะฮ์ (al-'Ibādī, n.d. : 152) ซึ่งมีเมืองหลวงที่เมืองบุกอรอ มีเมืองสมาร์คานเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมและวรรณกรรมเปอร์เซีย มีอาณาจักรกว้างไกล ตั้งแต่แบกแดดไปจนถึงพรมแดนอินเดีย จากทะเลทรายในทรานส์โอเซียนา(Transoxiana)¹²⁸ ไปจนถึงอ่าวเปอร์เซีย

¹²⁸ เป็นพื้นที่สำคัญพื้นที่หนึ่งของโลกมุสลิม นิยมเรียกโดยนักประวัติศาสตร์ว่า Transoxiana เป็นภาษาลาดิน แปลว่า “beyond the Oxus River” หมายถึง พื้นที่ไปจากแม่น้ำ Oxus (กรีกหมายถึงแม่น้ำ Amu Darya) ชาว

ราชวงศ์อัส-สามานียะฮ์มีบทบาทที่โดดเด่นในการเผยแผ่อิสลามในเอเชียกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตทาร์ส (Taraz)¹²⁹ และยังปรากฏชาวเติร์กจำนวนมากที่ได้เข้ารับอิสลามจากการเผยแผ่ที่กระตือรือร้นของผู้ปกครองแห่งราชวงศ์อัส-สามานียะฮ์ (al-'Ibādī, n.d.:153) นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นราชวงศ์ที่แผ่กระจายวัฒนธรรมอิสลามแบบเปอร์เซียเข้าไปสู่ใจกลางของเอเชียกลาง ราชวงศ์อัส-สามานียะฮ์ถือว่าเป็นราชวงศ์เปอร์เซียราชวงศ์แรกที่เกิดขึ้นหลังจากการล่มสลายของจักรวรรดิอัส-สามานียะฮ์ในยุคสมัยโซโรแอสเตอร์ ดังนั้น ราชวงศ์นี้จึงอ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากจักรดิอัส-สามานียะฮ์ จุดเด่นคือการสร้างศูนย์กลางปัญญาแห่งใหม่ที่เมือง**บுகอรอ** และถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการวางพื้นฐานอิสลามแห่งเอเชียกลางในสมัยต่อ ๆ มา แม้ว่าต่อมาราชวงศ์ได้สูญเสียอำนาจให้กับพวกเติร์กคาราคานิกในเขตตะวันออก และในเขตตะวันตกก็สูญเสียอำนาจให้กับพวกฆอสนาวิยะฮ์ (al-'Ibādī, n.d.:155) เป็นที่น่าสังเกตว่า ราชวงศ์นี้ไม่ได้เข้ายึดครองแบกแดด การดำรงอยู่จึงเป็นอิสระที่ยังคงยอมรับอำนาจของแบกแดดอยู่ ซึ่งแตกต่างจากราชวงศ์ชาวเปอร์เซียที่เป็นขี้อิสลามคือราชวงศ์อับ-บะฮ์วิยะฮ์ นักประวัติศาสตร์จำนวนมากจึงให้ความสำคัญกับการปรากฏตัวของราชวงศ์อับ-บะฮ์วิยะฮ์มากกว่า

2)ราชวงศ์อับ-บะฮ์วิยะฮ์ (ค.ศ 934 –1055 / ฮ.ศ 322 - 446)

ราชวงศ์อับ-บะฮ์วิยะฮ์ (al-Buwayhīyah) หรืออาละ บะฮ์วิยะฮ์ หมายถึงลูกหลานของบะฮ์วิยะฮ์ เป็นราชวงศ์ชีอะฮ์ชาวเปอร์เซีย มาจากภาคเหนือของเปอร์เซีย เป็นชีอะฮ์สาขาซัยดียะฮ์ (al-'Ibādī, n.d.:164) ในยุคก่อนอิสลามกลุ่มชนนี้เป็นทหารรับจ้างที่นำเกรงขามของราชวงศ์สามานียะฮ์แห่งจักรวรรดิเปอร์เซีย ราชวงศ์นี้ก่อตั้งโดย อะลีย อิบน์ บะฮ์วิยะฮ์ ผู้เป็นบุตรชายของบะฮ์วิยะฮ์ ซึ่งชื่อนี้ได้มาเป็นชื่อเรียกของราชวงศ์นี้ อะลีย อิบน์ บะฮ์วิยะฮ์เคยอยู่ในกองทัพของราชวงศ์สามานียะฮ์ในช่วงปี ค.ศ. 930 (ฮ.ศ.317) ได้เข้ามามีอำนาจจนสามารถครอบครองพื้นที่ในเขตบริเวณภาคตะวันตกของเปอร์เซีย (al-'Ibādī, n.d.:161) ท่ามกลางความอ่อนแอของราชวงศ์อับบาสิยะฮ์แห่งแบกแดด ในปี ค.ศ. 945 (ฮ.ศ.333)ราชวงศ์นี้ได้ยึดแบกแดด แล้ววงตำแหน่งของเคาะลีฟะฮ์ให้อยู่ในนาม อำนาจของราชวงศ์นี้ไปไกลถึงภาคใต้ของอิรักและโอมาน โดยเป็นการปกครองในรูปแบบของสัมพันธไมตรีมากกว่าการเป็นรูปแบบของอาณาจักร อย่างไรก็ตาม ราชวงศ์นี้ช่วยตอกย้ำความเสื่อมของเคาะลีฟะฮ์แห่งราชวงศ์อับบาสิยะฮ์ ราชวงศ์นี้ได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมแบบเปอร์เซียขึ้นมาอีกครั้ง และยังทำให้แบกแดดเริ่มสูญเสียความโดดเด่นให้แก่นครชีราซในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของเปอร์เซีย

อาหรับเรียกว่า **ما وراء النهر** (มา ะรอรอ อั้น-นะหฺร) แปลว่า “สิ่งที่อยู่ห่างไปหลังแม่น้ำ” ในปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ของประเทศอุซเบกิสถาน ตาจิกิสถาน และภาคตะวันตกเฉียงใต้ของคาซัคสถาน

¹²⁹ เป็นเมืองเก่าแก่ที่สำคัญในเอเชียกลาง ปัจจุบันตั้งอยู่ภาคใต้ของคาซัคสถาน

ในด้านการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ราชวงศ์อัล-บுவัยฮียะฮ์ค่อย ๆ สลายตัวไปจากการยึดครองของ มะหุมุดแห่งม็อซนะฮ์ และจากการเข้ามาของพวกม็อสนาวิยะฮ์จากที่ราบสูงทางภาคตะวันตกของ เปอร์เซีย ในท้ายที่สุดราชวงศ์อัล-บுவัยฮียะฮ์ก็ได้สูญเสียบอำนาจให้กับพวกสลฎุก(al-'Ibādī, n.d.: 175)อย่างไรก็ตาม ราชวงศ์นี้ได้เป็นตัวแทนของการเติบโตของชาวเปอร์เซียที่เป็นชีอะฮ์ใน ประวัติศาสตร์(Alī, n.d.: 16)

3) ราชวงศ์อัล-ม็อสนะวิยะฮ์ (ค.ศ 963 –1187 / ฮ.ศ. 351-582)

ราชวงศ์อัล-ม็อสนะวิยะฮ์ เป็นราชวงศ์อะฮ์ลุล สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ ซึ่งมี ศูนย์กลางอยู่ในอัฟกานิสถานปัจจุบัน ราชวงศ์นี้เป็นทาสชาวเติร์กที่ถูกกลืนเป็นชาวเปอร์เซีย ผู้ ก่อตั้งราชวงศ์คือ อัลบฎิกีน (Albighīn) เคยเป็นแม่ทัพคนหนึ่งของราชวงศ์สามานียะฮ์ เขาได้ยึด เมืองม็อซนะฮ์¹³⁰ ได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มักจะถูกถือว่าเป็นผู้ก่อตั้งราชวงศ์ที่แท้จริงคือบุตรเขยของ เขาที่มีชื่อว่า สะบุกติกีน(Sebuk Tikīn) ซึ่งมีบทบาทสำคัญเป็นเสมือนสถาปนิกของราชวงศ์อัล-ม็อซ นะวิยะฮ์ ราชวงศ์นี้มักถูกเรียกตามชื่อเมืองที่ถูกยึดได้เป็นครั้งแรกนั่นคือ อัล-ม็อซนะวิยะฮ์ แต่ก็ยัง นิยมเรียกว่า อาละ สะบุกติกีน แปลว่า ลูกหลานของสะบุกติกีน(al-'Ibādī, n.d.: 156) พื้นที่ปกครอง ของราชวงศ์อัล-ม็อซนะวิยะฮ์ครอบคลุมเนื้อที่ส่วนใหญ่ของเปอร์เซีย ภาคเหนือของอินเดีย และ ทรานส์โอเซียเนีย(Transoxiana) มีเมืองหลวงคือม็อซนะฮ์ ภายหลังได้สูญเสียบพื้นที่ทางตะวันตก ให้แก่พวกสลฎุก ทำให้ต้องย้ายเมืองหลวงมาที่ลาฮอร์ ในแคว้นปัญจาบของอินเดีย(al-'Ibādī, n.d.: 156) ผู้ปกครองคนสำคัญของราชวงศ์นี้คือ มะหุมุด อัล-ม็อสนะวิยะฮ์(ค.ศ. 971-1030/ฮ.ศ.360-420) เป็นหลานชายของอัลบฎิกีน เขาได้พัฒนาเมืองหลวงม็อซนะฮ์ให้กลายเป็นนครที่มั่งคั่ง และได้ยึด อำนาจจากราชวงศ์เดิมคือสามานียะฮ์ในเปอร์เซียมาได้อย่างเด็ดขาด เขาเป็นคนแรกที่ได้ใช้คำว่า สุลฎู กอน(สุลต่าน)นำหน้าชื่อ ซึ่งมีความหมายว่าเขาได้ตัดขาดอำนาจการปกครองของเคาะลีฟะฮ์สุนันเอง¹³¹ราชวงศ์อัล-ม็อสนะวิยะฮ์ ถือเป็นอาณาจักรมุสลิมที่สำคัญแห่งแรกที่นับว่าเป็นเอเชียอย่างแท้จริง และถือว่าได้ตัดขาดอำนาจทางการเมืองกับศูนย์กลางโลกมุสลิมคือนครแบกแดดของราชวงศ์อับบา ลียะฮ์อย่างชัดเจน พื้นที่การปกครองของราชวงศ์นี้ไม่ได้ขยายไปถึงแบกแดดเลย นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นราชวงศ์ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการนำอิสลามเข้าสู่เขตอิทธิพลที่หนาแน่นของชาวฮินดูใน อินเดีย(al-'Ibādī, n.d. : 156)

¹³⁰ ปัจจุบันอยู่ภาคตะวันออกเฉียงของอัฟกานิสถาน เรียกว่า ม็อซเนีย

¹³¹ ความห่างเหินจากสถาบันคิลาฟะฮ์ เป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนารัฐมุสลิมในชมพูทวีปในประวัติศาสตร์ยุค ต่อไป

ข) ราชวงศ์ที่มีบทบาทช่วงสงครามครูเสด

อาณาจักรมุสลิมในช่วงนี้ก็เป็นอาณาจักรเล็กอาณาจักรน้อยที่ล้อมรอบเคาะลีฟะฮ์แห่งแบกแดดเช่นเดิม ราชวงศ์ที่มีช่วงสมัยสั้น ๆ แต่มีบทบาทสูงมากในสมัยนี้ ได้แก่ ราชวงศ์อ็ช-ซันกียะฮ์(ค.ศ. 1127-1174/ฮ.ศ. 520-569) เป็นราชวงศ์ชาวเติร์กในเขตภาคเหนือของอิรักและซีเรีย ศูนย์กลางอยู่ที่หะลับและต่อมาคือดามัสกัส ผู้นำมุสลิมคนสำคัญที่อยู่ในราชวงศ์นี้ได้แก่ อิมามคุดดิน อ็ช-ซันกียะฮ์และนุรคุดดิน อ็ช-ซันกียะฮ์, ราชวงศ์อัล-อัยยูบียะฮ์(ค.ศ.1171-1250/ฮ.ศ. 566-647) เป็นราชวงศ์ชาวเติร์ก ในเขตอียิปต์ ซีเรีย และอิรัก สืบต่อจากราชวงศ์อ็ช-ซันกียะฮ์ ศูนย์กลางปกครองอยู่ที่ไคโรและดามัสกัส ผู้นำคนสำคัญและเป็นผู้เริ่มต้นของราชวงศ์นี้ก็คือ เศาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบียะฮ์ อย่างไรก็ตาม ราชวงศ์มุสลิมที่ถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุดท่ามกลางสภาพที่ระส่ำระสายทางการปกครองของสถาบันคิลาฟะฮ์นั้น มี 2 ราชวงศ์ ซึ่งมีผลกระทบต่อความผันผวนของโลกมุสลิมในยุคนั้นมาก ได้แก่

1) ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ (ค.ศ 909 –1171 / ฮ.ศ. 296-566)

ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ เป็นราชวงศ์ชาวอาหรับชีอะฮ์ มีอำนาจในช่วงปี ค.ศ 909 – 1171 (ฮ.ศ. 296-566) ถือเป็นราชวงศ์ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดราชวงศ์หนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์อิสลาม ผู้ก่อตั้งราชวงศ์นี้คือ อูัยยุดดอลฮ์ อัล-มะฮฺดี เขาอ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากท่านนบี ﷺ จากท่านอะลีและฟาฏิมียะฮ์ ด้วยเหตุนี้ ราชวงศ์นี้จึงชื่อว่า ฟาฏิมียะฮ์(ตระกูลฟาฏิมียะฮ์) ราชวงศ์นี้เป็นชีอะฮ์สาขาหนึ่งเรียกว่า อิสมาอิลียะฮ์¹³² เพราะฉะนั้น แนวคิดของชีอะฮ์จึงกลายเป็นแกนหลักของการดำรงอยู่ของราชวงศ์นี้(al-‘Ibādī, n.d.:263) และทำให้แนวคิดชีอะฮ์สาขานี้มีอิทธิพลต่อผู้คนที่ เป็นชีอะฮ์มากที่สุด ในยุคนั้น ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ เริ่มก่อตัวขึ้นในดินแดนแอฟริกาเหนือที่เรียกว่า อัฟริกียะฮ์ (ปัจจุบันคือประเทศตูนิเซีย)และยึดอียิปต์ได้ในปี ค.ศ. 970 โดยการ โคนล้มราชวงศ์อัล-อิกซิดียะฮ์ แล้วได้สถาปนาไคโรขึ้นเป็นเมืองหลวง(al-‘Ibādī,n.d.:247)ในช่วงที่เรืองอำนาจที่สุดนั้น ครอบครองอาณาจักรอิสลามกว้างใหญ่ไพศาล ไม่น้อย นับตั้งแต่ดินแดนในแอฟริกาเหนือทั้งหมด ดินแดนซีเรียและปาเลสไตน์ และแคว้นหิญาซและเยเมนในคาบสมุทรอาหรับ ถือว่าเป็นสมัยแห่งชีอะฮ์โดยแท้ (al-Muhāmī, 1993:53-54)ราชวงศ์นี้ประกาศตัวเป็นอิสระจากเคาะลีฟะฮ์ของราชวงศ์อับบาสิยะฮ์แห่งแบกแดด ผู้นำราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์จะเรียกตัวเองว่า “เคาะลีฟะฮ์” เช่นเดียวกับผู้นำของราชวงศ์อับบาสิยะฮ์ ดังนั้นในสมัยนี้จึงถือเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อิสลาม

¹³² อ้างถึงอิสมาอิล บุตรชายคนโตของญะฮ็อฟร์ อัศ-ศอดีก เป็นอิมามผู้สืบทอด นี่คือข้อแตกต่างสำคัญกับชีอะฮ์สาขาอื่นๆ

ที่โลกมุสลิมมีสองเคาะลีฟะฮ์ หลังจากที่ย้ายเมืองหลวงจากคูนีเซียมาอยู่ที่อียิปต์ ถือว่าเป็นยุคทองของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ และในยุคนี้เช่นกันที่มหาวิทยาลัย อัล-อัซฮัร(al-Azhar) ได้รับการสถาปนา ซึ่งถือเป็นสถาบันการศึกษาขั้นสูงที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกที่สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. 970 (ฮ.ศ. 359) (al-‘Ibādī, n.d. : 250) ราชวงศ์เริ่มเสื่อมอำนาจลง เริ่มจากผู้ปกครองในด้านแอฟริกาเหนือ ประกาศแยกตัวเป็นอิสระในช่วงปี ค.ศ. 1040(ฮ.ศ. 431) จากนั้นก็สูญเสียดินแดนให้ซีเรียและปาเลสไตน์ ให้กับราชวงศ์สัลญุก ทำให้ราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์เหลือดินแดนแค่อียิปต์ และถูกโค่นล้มโดยเคาะลาหุด ดิน อัล-อัยยูบีย ในปี ค.ศ. 1169(ฮ.ศ. 564) การปรากฏตัวของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ ได้แสดงถึงจุดสูงสุดครั้งหนึ่งของกลุ่มชีอะฮ์ ผู้ปกครองทั้ง 14 คนของราชวงศ์นี้ดำรงตำแหน่งในนามของ “อิมาม” หรือผู้นำในทฤษฎีของชีอะฮ์ ดังนั้น อาณาจักรนี้จึงไม่ยอมรับเคาะลีฟะฮ์แห่งแบกแดด และถือว่าเป็นคู่แข่งที่เป็นปฏิปักษ์กันอีกด้วย Saunder (Saunder, 1965 : 132) กล่าวว่า “การปรากฏตัวของเคาะลีฟะฮ์ฟาฏิมียะฮ์ นี่เป็นครั้งแรกที่ดินแดนขนาดใหญ่ของอิสลามอยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มนิกายหนึ่ง ซึ่งไม่เพียงแต่ปฏิเสธข้ออ้างทางจิตวิญญาณของราชวงศ์อับบาสิยะฮ์เท่านั้น แต่ยังประกาศว่าจะแทนที่มันด้วยแนวคิดอิมามียะฮ์(การเป็นอิมามแบบชีอะฮ์)”

2) ราชวงศ์สัลญุก (ค.ศ 1055 –1258 / ฮ.ศ. 446 - 655)

ราชวงศ์สัลญุก(Saljūq)หรืออัส-สะลาญิกะฮ์(Salājīqah)¹³³ เป็นราชวงศ์ชาวเติร์กในแนวทางอะฮ์ลุล สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ ถือว่าเป็นราชวงศ์ที่มีบทบาทเด่นที่สุดในช่วงสมัยนี้ นักประวัติศาสตร์จำนวนมากได้ให้ความสำคัญกับราชวงศ์นี้มากจนถึงกับเรียกขานให้ยุคของราชวงศ์นี้เป็นยุคสมัยหนึ่งของอิสลามที่อยู่คู่กับราชวงศ์อับบาสิยะฮ์(Endress, 2002: 119) ก่อนจะเสียดฐานะของการเป็นผู้นำโลกมุสลิมให้กับราชวงศ์อุมมาเนียฮ์ ราชวงศ์นี้เริ่มจากหัวหน้าคนหนึ่งของพวกเติร์กชื่อว่าสัลญุก ซึ่งมาจากเผ่า Oghuz Turks เป็นเผ่าหลักของพวกหนึ่งในเขตริมสุดของโลกมุสลิมทางตอนเหนือของทะเลแคสเปียนที่หันมารับอิสลาม และได้อพยพเข้ามาสู่กลางพื้นที่ของเปอร์เซีย ทำให้ผสมผสานกับประชากรที่นั่นและได้รับภาษาและวัฒนธรรมแบบเปอร์เซียมาใช้ สัลญุกได้เข้าร่วมกับพวกอัส-สามานียะฮ์ (al-‘Ibādī, n.d.: 170) ซึ่งต่อมาได้เข้ามามีฐานอำนาจในอาณาจักร ต่อมาหลานชายของสัลญุกชื่อว่า Toğrül Bey ได้ขยายอำนาจและยึดครองแบกแดดจากพวกอัล-บะอ์ฮียะฮ์ (al-Muhāmī, 1993: 63) ความรุ่งเรืองของอาณาจักรของสัลญุกมาจากวิสัยทัศน์ที่ยาวไกลของเสนาบดีชาวเปอร์เซียที่ชื่อว่า Nizām al-Mulk(ค.ศ 1063– 1092 / ฮ.ศ. 454 - 484) ซึ่งได้ใช้ชาวเติร์กในการสร้างเอกภาพของอาณาจักรและได้รื้อฟื้น โครงสร้างการปกครองแบบราชวงศ์อับบาสิยะฮ์

¹³³ อ่านตามภาษาอาหรับว่า سلجوق Saljūq หรือ السلاجقة al-Salājīqa ภาษาอังกฤษมักเขียนว่า Seljuqs Seldjuk, Seldjuq, Seljuk บ่อยครั้งที่ถูกเรียกว่า Seljuq Turks เนื่องจากสัลญุก เป็นเผ่าเติร์กเผ่าหนึ่งนั่นเอง

ขึ้นมา แม้จะไม่ประสบผลเท่าไรนักในการควบคุมกองกำลังชาวเติร์ก แต่อำนาจของสลjuk ก็กว้างขวางใหญ่โต ครอบคลุมตั้งแต่ซีเรียทอดยาวไปจนถึงบางส่วนของเอเชียกลาง และยังปกครองเยเมนอีกด้วย โครงสร้างที่สำคัญมากของราชวงศ์สลjuk ที่ Nizām al-Mulk นำไปใช้สร้างระบอบการศึกษาและความคิดคือ การสนับสนุนแนวทางอะฮฺลุล สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ และได้ยอมรับมัซฮับชาฟีอีฮฺในการตีความกฎหมายและสนับสนุนเทววิทยาแบบอักษะริยะฮฺ ทั้งนี้เพื่อลดล้างระบบเดิมของราชวงศ์บุฮัยยะฮฺที่เป็นชีอะฮฺ(Orrmsby,2008:4) สถาบันที่เผยแพร่แนวคิดดังกล่าวคือสถาบัน Nizāmiyah ที่แบกแดดและนัยซาบุร สำหรับที่แบกแดดนั้นถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ที่สุดในโลกอิสลามขณะนั้น(al-Nadwi 1986 :129)

ราชวงศ์สลjuk มีบทบาททางการทหารสูงเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสลายอำนาจการปกครองของจักรวรรดิไบแซนทีนออกจากคาบสมุทรอนาโตเลีย(Anatolia)¹³⁴ บทบาทสำคัญมาจากการเปิดศึกใหญ่ของสุลฏอนอัลป ุฮฺรฮฺฮาน(ค.ศ. 1029 –1072/ฮ.ศ. 419 - 464) ในสงครามมันซิเกิร์ต (Manzikert)¹³⁵(al-‘Ibādī, n.d.:185) ในปี ค.ศ. 1071 (ฮ.ศ. 463) ซึ่งสร้างความปราชัยอย่างย่อยยับให้กับฝ่ายของไบแซนทีน อันเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่สงครามครูเสดในในปี ค.ศ. 1095(ฮ.ศ. 487) (Ruthven , 2004 : 45) ต่อจากนั้นสุลฏอนมาลิกชาฮฺที่ ๑ บุตรชายก็ได้ขับไล่ไบแซนทีนออกจากอนาโตเลีย(Enan, 2007: 101) ในสมัยของสุลฏอนมาลิกชาฮฺที่ ๑ อำนาจจักรสลjuk มีอำนาจปกครองที่กว้างใหญ่ไพศาลครอบคลุมพื้นที่ในเขตเปอร์เซีย อนาโตเลีย อัฟกานิสถาน พื้นที่หลายส่วนของเอเชียกลาง แม้แต่ราชวงศ์ซอลนะวีเยฮฺก็ยอมรับอำนาจของสลjuk เติร์ก ภายหลังจากเสียชีวิตของสุลฏอนมาลิกชาฮฺที่ ๑ ราชวงศ์สลjuk ก็แบ่งย่อยออกตามการปกครองในพื้นที่สำคัญให้แก่บุตรชายและพี่น้องของเขา ทำให้อาณาจักรสลjuk อันยิ่งใหญ่ต้องแยกย่อยออกเป็นแคว้นอนาโตเลีย(เรียกว่าสุลฏอนแห่งโรม) ดินแดนซาม ดินแดนเปอร์เซีย การแตกแยกนี้เป็นเหตุให้ต้องประสบความพ่ายแพ้ในสงครามครูเสดครั้งที่ 1 ขณะเดียวกันภูมิภาคขนาดใหญ่ก็ถูกยึดอำนาจโดยผู้ปกครองมุสลิมท้องถิ่นอย่างเช่นราชวงศ์เคาะวาริมียะฮฺ(ค.ศ. 1077-1231/ฮ.ศ. 469-528) ซึ่งเคยอยู่ภายใต้สลjuk เติร์ก ได้ประกาศอิสระ ในแคว้นเปอร์เซีย และครอบคลุมเข้าไปในเอเชียกลาง แต่ต่อมาถูกกองทัพมองโกลที่รุกรานทำลายล้างจนสิ้นซาก ถือว่าเป็นการยุติยุคสมัยของสลjuk ไปพร้อมๆ กัน

ค) ราชวงศ์ที่มีบทบาทส่วนใหญ่หลังสงครามครูเสด

หลังสิ้นสุดยุคสลjuk ุฟราชวงศ์มุสลิมต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในภูมิภาคต่าง ๆ ของดินแดนคิลิเซีย จนกระทั่งได้เกิดสงครามครูเสดที่ครอบคลุมเวลายาวนานถึงสองร้อยปี ในช่วงท้าย

¹³⁴ ในทางภูมิศาสตร์เรียกอีกชื่อว่า เอเชียไมเนอร์ (Asia Minor) ปัจจุบันเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศตุรกี

¹³⁵ ปัจจุบันตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศตุรกี

ของสงครามครูเสดได้เกิดราชวงศ์ใหม่ ๆ เข้ามาปกครองเหนือดินแดนมุสลิม ราชวงศ์เหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับกองทัพครูเสดประปราย แต่ที่สำคัญคือการเข้าไปเกี่ยวข้องกับารุกรานของมองโกลโดยตรง

1) ราชวงศ์มัมลุก (ค.ศ. 1250-1517/ฮ.ศ. 647 - 922)

ราชวงศ์มัมลุก(หมายถึง ผู้ถูกครอบครอง คือทาส) หรือ**มะมาลิก**(เป็นพหูพจน์) เป็นราชวงศ์ที่มาจากทาสที่เป็นทหารซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวเติร์ก ต่อมาได้เข้ารับอิสลามและได้รับใช้เคาะลีฟะฮ์และผู้ปกครองของราชวงศ์อับดุล-อัยยูบียะฮ์(al-Muhamī, 1993:83) ในค.ศ.1240(ฮ.ศ. 637) อัส-ศอลิหฺ อัยยูบ แห่งราชวงศ์อับดุล-อัยยูบียะฮ์ได้เสียชีวิตในระหว่างสงครามครูเสด หลังจากที่เขาเสียชีวิต จึงได้มีการเปลี่ยนถ่ายอำนาจจากราชวงศ์อัยยูบียะฮ์ มาเป็นราชวงศ์มัมลุก ซึ่งเกิดจากการแต่งงานระหว่างภรรยาหม้ายของสุลต่านอัส-ศอลิหฺ อัยยูบ ชื่อว่า **ชะญะเราะฮ์ อัด-คุรกับแม่ทัพทาสชาวเติร์กชื่อว่า อัยบัก**(ชื่อเต็มว่า อัล-มุอิซซุ อิซซุ อัด-คีน อัยบัก) ซึ่งได้กลายมาเป็นสุลต่านคนแรกของราชวงศ์มัมลุก(‘Awdah, 1989:121) นับตั้งแต่ค.ศ.1250(ฮ.ศ. 647)เป็นต้นมาราชวงศ์มัมลุกได้ปกครองอียิปต์และซีเรียเป็นเวลากว่า 250 ปี พวกมัมลุกประสบผลสำเร็จในการก่อตั้งราชวงศ์ของตนเองทั้งในอียิปต์และซีเรีย แต่ความสำเร็จที่สำคัญของพวกมัมลุกชาวเติร์กก็คือการขับไล่พวกครูเสดที่เหลือออกไปจากดินแดนบริเวณฝั่งตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและกวาดล้างพวกมองโกลออกไปจากปาเลสไตน์และซีเรีย ราชวงศ์มัมลุกได้พยายามฟื้นฟูรัฐต่าง ๆ ที่พวกมองโกลทำลายไปใน ค.ศ. 1258(ฮ.ศ. 655) และได้ตั้งเคาะลีฟะฮ์อับบาสิยะฮ์ ที่หนีรอดจากการทำลายแบกแดดไว้ในโคโรภายใต้การดูแลของพวกตน นอกจากนี้แล้วการให้ความอุปถัมภ์ผู้ปกครองเมืองมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ทำให้พวกมัมลุกประสบผลสำเร็จดังที่พวกตนต้องการ รัฐของพวกมัมลุกเริ่มตกต่ำทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจหลังจากการสิ้นชีวิตของมาลิกนาศิรใน ค.ศ.1341(ฮ.ศ. 741) การที่พวกมัมลุกไม่สามารถหาผู้สืบทอดอำนาจที่มีความสามารถต่อจากนั้น ได้คือสิ่งที่ทำให้ความเข้มแข็งและความมั่นคงของอาณาจักรมัมลุกอ่อนแอลง จนกระทั่งราชวงศ์อัยยูบียะฮ์ได้เข้ามาพิชิตใน ค.ศ. 1517(ฮ.ศ. 922)

บทบาทที่ถูกกล่าวถึงกว้างขวางที่สุดของราชวงศ์มัมลุกก็คือ การเข้าทำสงครามกับสุลต่านในอัยนุญญัต(ในเขตปาเลสไตน์) และสงครามกับมองโกลอีกหลายครั้ง ถือเป็นราชวงศ์ที่สำคัญที่สุดในการสกัดการแผ่ขยายของมองโกล รวมทั้งมีบทบาทในการต่อสู้กับครูเสดในช่วงท้าย นอกจากนี้ยังได้ฟื้นฟูสถาบันคิลิฟะฮ์(Saunder, 1965: 183)ผ่านการเชิญทายาทของอับบาสิยะฮ์มาสืบสานต่อการเป็นเคาะลีฟะฮ์ที่โคโร แม้ว่าพวกมัมลุกจะยังคงครองอำนาจเบ็ดเสร็จอยู่ก็ตาม (‘Awdah, 1989:138) แต่ภายใต้สมัยวิกฤติเช่นนี้บทบาทของราชวงศ์มัมลุกถูกกล่าวถึงเป็น

พิเศษ¹³⁶ไม่ว่าในการขับไล่ครูเสดในช่วงสุดท้ายที่สืบต่อจากราชวงศ์อัยยูบียะฮ์และการต่อต้านมองโกลได้สำเร็จ ซึ่งไม่เพียงแต่ปกป้องโลกมุสลิมแต่ยังถือว่าปกป้องโลกทั้งหมดอีกด้วย นักประวัติศาสตร์จำนวนมากจึงได้นับเอาชื่อของราชวงศ์นี้เป็นสมัยหนึ่งของอิสลาม(‘Awdah, 1989: 185) ต่อจากราชวงศ์สลjuk และต่อเนื่องไปยังราชวงศ์อัยยูมานียะฮ์

2) ราชวงศ์อิลข่าน(ค.ศ. 1250-1517 / ฮ.ศ. 647 - 922)

ราชวงศ์อิลข่าน¹³⁷ หรืออิลคอนียะฮ์ (Ilkhāniyah) เป็นราชวงศ์ที่ก่อตั้งโดยสุลต่านข่าน หลานชายของเจงกิสข่านที่เกิดจากบุตรชายที่มีชื่อว่า Tolui เริ่มต้นราชวงศ์นี้ไม่ใช่มุสลิม แต่ต่อมาได้รับอิสลาม ราชวงศ์อิลข่านปกครองดินแดนอิหร่าน อิรัก และเอเชียย่อย สุลต่านได้ทำลายแบกแดดและได้สถาปนาอาณาจักรอิลข่านขึ้นมา การต่อต้านของฝ่ายอิสลามย้ายไปอยู่ที่ซีเรีย โดยมีศูนย์กลางการต่อต้านอยู่ที่ราชวงศ์มัมลุกแห่งไคโร ซึ่งปกครองซีเรียด้วยเช่นกัน ในขณะนั้นครูเสดตอนปลายยังไม่สิ้นสุดลง ทางราชวงศ์อิลข่านได้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับฝ่ายครูเสดเพื่อต่อต้านราชวงศ์มัมลุก บทบาทสำคัญต่อมาของราชวงศ์อิลข่านนั้นเกิดขึ้นเป็นพิเศษต่อดินแดนเปอร์เซีย ราชวงศ์อิลข่านมุ่งทางไปสู่การก่อตั้งราชวงศ์เศาะฟะวีเยฮ์ในยุคต่อมา

4.1.1.3 การขยายตัวของอิสลามสู่ดินแดนต่างๆ

การขยายตัวของอิสลามในยุคแรกเริ่มนั้น เริ่มต้นที่คาบสมุทรอาหรับ ไปสู่อาณาจักรเปอร์เซีย แอฟริกาเหนือ สเปน เอเชียกลาง และแคว้นสินธุในอินเดีย นับว่าเป็นอาณาจักรที่ใหญ่โตอย่างมาก เมื่ออิสลามเดินทางมาถึงยุคแห่งกระแสที่ผันผวน อิสลามก็ไม่ได้หยุดลงเพียงแค่นั้น อิสลามได้แพร่ขยายออกไปสู่ภาคเหนือของอินเดีย และเริ่มไปไกลถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หัวข้อนี้จะศึกษาพัฒนาการในการขยายตัวของอิสลามและบทบาทของมุสลิมในอาณาจักรต่าง ๆ ที่มีการเจริญและการเสื่อมลงของอาณาจักรนั้น ๆ

ก) สเปนและแอฟริกาเหนือ

มุสลิมเข้าไปในสเปนครั้งแรกในปี ค.ศ.711(ฮ.ศ. 92) ภายใต้การบังคับบัญชาของ **ฏอริก อิบนู ซิยาต** ทหารมุสลิมได้มีชัยชนะเหนือพวกวิซิกโธที่เข้ามายึดอำนาจมาจากพวกโรมัน ใน

¹³⁶ ความสำคัญนี้ทำให้นักประวัติศาสตร์บางท่านจัดแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์อิสลาม โดยมีราชวงศ์มัมลุกขึ้นกลางระหว่างราชวงศ์อับบาสิยะฮ์และราชวงศ์อัยยูมานียะฮ์เลยทีเดียว

¹³⁷ *il-Khan* หมายถึง การตกอยู่ภายใต้อำนาจของข่าน(Submassive Khan) หมายถึงอยู่ภายใต้ระบบจักรวรรดิมองโกลอันยิ่งใหญ่ที่มีศูนย์กลางที่เมืองจีน(Biran , 2007 : 80)

ค.ศ.715(ฮ.ศ.96) กองทัพมุสลิมได้ข้ามภูเขาพีเรนีสและได้เข้าควบคุมพื้นที่ส่วนใหญ่ในหัวส่วนของคาบสมุทรสเปนและการปกครองแบบเคาะลีฟะฮ์ก็ได้ถูกสถาปนาขึ้น หลังจากเกิดความระส่ำระสายของการแย่งชิงอำนาจที่ศูนย์กลางการปกครองของโลกมุสลิม การเดินทางอำนาจของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ และสมาชิกคนหนึ่งของราชวงศ์อุมะวียะฮ์ชื่อว่า **อับดุลเราะหมาน อิบน์ มูอาวียะฮ์** ได้หลบหนีมาในเวลานี้และได้ช่วงชิงการปกครองในส่วนสเปนไป ประวัติศาสตร์ของสเปนจึงมีลักษณะเป็นเอกเทศ มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าประวัติศาสตร์อิสลามของศูนย์กลางแห่งแบกแดด มีการเคลื่อนไหวทางศาสนาที่มีผลกระทบต่อโลกมุสลิมโดยรวม และมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับดินแดนมุสลิมในเขตมัฆริบ(แอฟริกาตะวันตกเฉียงเหนือ) อิสลามในสเปนได้เป็นตัวอย่างที่ดีในความเจริญและเสื่อมถอยลงภายในไม่กี่ศตวรรษ และสิ้นสุดลงโดยไม่มีอาณาจักรอิสลามหลงเหลืออยู่ในสเปนอีกเลย การศึกษาเรื่องราวของสเปนและแอฟริกาตะวันตกเฉียงเหนือ ได้แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังต่อไปนี้

1) สมัยเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดราชวงศ์อุมะวียะฮ์

หลังจากราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งซามได้เสื่อมลงและสลายสิ้นเมื่อ ค.ศ.750 (ฮ.ศ.132) สมาชิกของราชวงศ์อุมะวียะฮ์ถูกจับกุมและถูกประหารชีวิตโดยผู้นำแห่งราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ด้วยเหตุนี้**อับดุลเราะหมาน อิบน์ มูอาวียะฮ์** สมาชิกคนหนึ่งของราชวงศ์อุมะวียะฮ์ ได้ตัดสินใจที่จะไปยังอันดาลุส(สเปน) ในปี ค . ศ . 756 (ฮ.ศ.138) อับดุลเราะหมานได้ทำสงครามกับผู้ปกครองดินแดนสเปนในสมัยนั้นและเป็นฝ่ายชนะ อันดาลุสก็ตกเป็นของอับดุลเราะหมาน หลังจากนั้นเขาก็ประกาศตัวเองเป็นผู้นำแห่งอันดาลุส (al-Suwaydān, 2005 : 95) อับดุลเราะหมาน ผู้ได้ฉายาว่า **อัล - คาลิด** (ผู้ฝ่าเข้ามา) ถือว่าเป็นบิดาแห่งราชวงศ์อุมะวียะฮ์ของสเปนและถือเป็นสมัยแรกของประวัติศาสตร์อิสลามที่มุสลิมในแนวอะฮ์ลุล สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ สองผู้นำคือ ผู้นำแห่งราชวงศ์อับบาซียะฮ์ที่แบกแดด และผู้นำแห่งสเปนที่มีเชื้อสายมาจากราชวงศ์อุมะวียะฮ์ ต่อมาความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์อุมะวียะฮ์ที่เคยรุ่งเรืองได้เริ่มอ่อนแอลง ความอ่อนแอดังกล่าวนี้มีสาเหตุมาจากความแตกแยกในหมู่ชนชั้นปกครอง ซึ่งได้เป็นเหตุของการถือกำเนิดรัฐเล็ก ๆ ที่ปกครองโดยผู้ปกครองที่เรียกว่า **มุลุก อัล-ทาวาอิฟ** (Mulūk al-Tawā'if) แปลว่า **กษัตริย์ของกลุ่มต่างๆ** (al-Isfahānī, 2004: 15) หมายถึงบรรดาผู้ปกครองนครรัฐที่มีอยู่ทั่วไปในอันดาลุส การถือกำเนิดนครรัฐดังกล่าวถือเป็นสัญญาณแห่งการล่มสลายของราชวงศ์อุมะวียะฮ์ หลังจากสมัยดังกล่าวนี้เพียงไม่ถึงครึ่งคริสต์ศตวรรษอำนาจเคาะลีฟะฮ์ของราชวงศ์อุมะวียะฮ์ก็เป็นอันสิ้นสุดลงในปีค.ศ. 1030(ฮ.ศ. 422) (al-Suwaydān, 2005: 253) และได้ถือกำเนิดผู้นำดังกล่าวข้างต้นในฐานะผู้ครองนครต่าง ๆ โดยแต่ละรัฐจะมีผู้นำของตนเอง ต่อมาเมืองสำคัญของฝ่ายมุสลิม คือโทเลโดได้ตกอยู่ในเงื้อมมือของอัลฟองโซที่ 6 ในปี ค.ศ. 1085

(ศ.ศ. 477) และโทเลโดได้กลายเป็นฐานที่แข็งแกร่งของทหารคริสเตียนสำหรับปฏิบัติการที่เรียกว่า Reconquista (*การยึดคืน*)¹³⁸ เพื่อยึดสเปนกลับคืนมา

2) สมัยของราชวงศ์จากมัฆริบ

อย่างไรก็ตาม การเสียเมืองโทเลโดได้ทำให้ผู้ปกครองมุสลิมแห่งเซวิลจำต้องขอ กำลังสนับสนุนจากราชวงศ์มูรอบิดูนแห่งมัฆริบ ดังนั้น แทนที่มุสลิมจะสูญสิ้นดินแดนไปทันที ก็ ได้เกิดการเคลื่อนไหวของราชวงศ์ใหม่ ๆ ที่มาจากแอฟริกาตะวันตกเฉียงเหนือ นั่นคือราชวงศ์อัล-มูเราะบิฎูน¹³⁹ เป็นราชวงศ์ชาวเบอร์เบอร์ที่ปกครองแอฟริกาตะวันตกเฉียงเหนือ(al-Suwaydān, 2005 : 280) การเข้าไปมีส่วนในสเปนทำให้ราชวงศ์นี้ได้ครอบครองพื้นที่ในเขตคาบสมุทรไอบีเรียอีกด้วย ชัยชนะของราชวงศ์อัล-มูรอบิดูนที่มีเหนือดินแดนสเปนมีสาเหตุมาจากแรงสนับสนุนของชาวมุสลิมในสเปน ที่เต็มไปด้วยอุดมการณ์อิสลามและใช้ชะรีอะฮ์(กฎหมายอิสลาม)ในการปกครอง(al-Suwaydān,2005:284) แต่ราชวงศ์มูรอบิดูนแห่งสเปนไม่สามารถที่จะคงความรุ่งเรืองให้ยาวนานได้ ในปี ค.ศ.1145(ศ.ศ. 436) ราชวงศ์มูรอบิดูนก็ได้ล่มสลาย ในมุมมองของนักปราชญ์ร่วมสมัย ท่าน กอญีย ออบูบักร อิบนู อะเราะบียู(al-Suwaydān, 2005: 327) ถือว่า ราชวงศ์มูรอบิดูนก่อตั้งขึ้นบนการ เรียกร้องไปสู่รัฐธรรมนูญและการสนับสนุนศาสนา ดังนั้น รัฐของพวกเขาก็ดำเนินบนแนวทางสุนนะฮ์ยิ่งกว่ารัฐอื่น ๆ al-Suwaydān(al-Suwaydān, 2005: 327) กล่าวว่า “หากว่าพวกมูรอบิดูนไม่ได้เข้ามาในอันดาลุส มันก็จะล่มสลายก่อนหน้าถึงสี่ศตวรรษ นักประวัติศาสตร์เห็นพ้องกับคำกล่าวที่ว่า แท้จริงอัล-มูรอบิดูนทำให้อันดาลุสล่มสลายล่าช้าออกไปถึงสี่ศตวรรษ” หลังจากราชวงศ์มูรอบิดูนสูญสิ้นอำนาจไปจากอันดาลุส แต่ก็ยังสืบต่ออำนาจด้วยราชวงศ์มุสลิมเบอร์เบอร์จากฝั่งแอฟริกาตะวันตกเฉียงเหนืออีกราชวงศ์หนึ่ง นั่นคือราชวงศ์อัล-มูวะหฺิดูน¹⁴⁰ ซึ่งประสบความสำเร็จในการสถาปนาราชวงศ์อัล-มูวะหฺิดูนที่แอฟริกาเหนือแทนราชวงศ์มูรอบิดูนในปี ค.ศ. 1146 (ศ.ศ. 541) (al-Suwaydān, 2005: 327) ต่อมาได้ประสบความสำเร็จในการสถาปนาอาณาจักรขึ้นในอันดาลุสแทนที่ราชวงศ์มูรอบิดูน ราชวงศ์อัล-มูวะหฺิดูนปกครองอันดาลุสตรงกับเหตุการณ์รณรงค์สงครามครูเสด ทำให้พวกเขาต้องเผชิญกับการรณรงค์สงครามครูเสดในโลกคริสเตียน เป็นเหตุให้

¹³⁸ ภาษาอาหรับเรียกว่า Istirdād (*การยึดคืน*) (al-Isfahani,2004:15) คือการมุ่งยึดดินแดนที่ละเล็กละน้อยของฝ่ายคริสเตียนจากฝ่ายมุสลิมในคาบสมุทรไอบีเรีย(สเปนและโปรตุเกส) เป็นปฏิบัติการที่สำคัญในประวัติศาสตร์ ถือว่าเป็นครูเสดด้านตะวันออกหรือในภาคพื้นยุโรป(Madden, 2005: 1)

¹³⁹ อัล-มูเราะบิฎูน(al-Murābiṭūn)มาจากคำว่า ริบาฎ(Ribāṭ)ที่หมายถึงการจัดแถวของกองกำลัง, การเคลื่อนตำแหน่งเพื่อต่อสู้ แต่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าการใช้คำนี้ให้ความหมายทางการเสียสละทางจิตวิญญาณ

¹⁴⁰ อัล-มูวะหฺิดูน(al-Muwahhīdūn) แปลว่า บรรดาผู้ให้เอกภาพต่ออัลลอฮ์ หรือผู้ยืนยันอัต-เตอาฮีคั่นเอง

พวกเขาต้องเผชิญกับสงครามหลายครั้งและสูญเสียกำลังไปจำนวนมาก จนนำไปสู่จุดสิ้นสุดของราชวงศ์ในปี ค.ศ. 1237 (ฮ.ศ.635) (al-Suwaydān, 2005: 382) และดินแดนสเปนเกือบทั้งหมดได้ตกอยู่ในเงื้อมมือของชาวคริสเตียน ยกเว้นพื้นที่เล็ก ๆ ทางภาคใต้

3) สมัยสิ้นสุดอำนาจ

ฐานที่มั่นสุดท้ายของมุสลิมในอันดาลูซิอาหรือแกรนาดา (ภาษาอาหรับเรียกว่า Gharnātah) ขณะนั้นสถานการณ์ภายในอันดาลูซิอาสำหรับมุสลิมแล้วได้ถึงขั้นวิกฤต ชาวคริสเตียนที่ปฏิบัติ Reconquista มาเป็นเวลานานได้ต่อต้านราชวงศ์มุสลิมแห่งแกรนาดาอย่างสุดกำลัง ในปี ค.ศ. 1485 (ฮ.ศ. 889) พวกคริสเตียนได้เข้ายึดเมืองสำคัญ ๆ แทบทั้งหมด ในปี ค.ศ. 1492 (ฮ.ศ. 897) รัฐบาลกลางแกรนาดาประกาศยอมแพ้ อุละมาอ์มุสลิมได้ออกฟัตวาให้มีการฮิจญเราะฮ์หรือการอพยพ (al-Suwaydān, 2005: 446) การเข้ามาของอิสลามในสเปนได้เริ่มต้นและจบลง สิ่งที่ถูกบันทึกไว้ก็คือความรุ่งเรืองของมุสลิมแห่งสเปน และบทบาทที่สำคัญในการส่งผ่านวิทยาการไปสู่ยุโรป ดินแดนอันดาลูซิอาเจริญรุ่งเรืองไม่เพียงแต่เฉพาะในด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ยุติธรรมในฐานะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา วิทยาศาสตร์ สถาปัตยกรรม บทกวีและศิลปอันยิ่งใหญ่อีกด้วย ในขณะที่สเปนกำลังรุ่งเรืองอยู่นั้น ยุโรปส่วนใหญ่กำลังอยู่ใน “ยุคมืด” แต่เป็นเพราะอัล-อันดาลูซิอาเองที่ความรู้ของมุสลิมได้ผ่านเข้าไปยังยุโรปและทำให้ยุโรปเกิดยุค “ฟื้นฟูศิลปวิทยาการ” ขึ้นมา

ข) การขยายตัวอิสลามในส่วนอื่น ๆ ของโลก

แม้ว่าอิสลามในสเปนได้เริ่มต้นและกำลังจะสลายตัวไปเพียงในช่วงยุคสมัยแห่งกระแสที่ผันผวน แต่อิสลามก็ได้เริ่มต้นขึ้นในอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่กว่า นั่นคือชมพูทวีป และเริ่มกำเนิดอาณาจักรเล็ก ๆ ขึ้นในหมู่เกาะมลายู

1) ชมพูทวีป

อิสลามในอินเดียเริ่มต้นจากการที่กองทัพอิสลามได้ยাত্রาทัพเข้ามาในอินเดียเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยราชวงศ์อุมะเวียฮ์โดยมุฮัมมัด อิบน์ กอสิม ซึ่งสามารถพิชิตแคว้นสินธุได้ ค.ศ. 712 (ฮ.ศ. 93) แต่หลังจากนั้นก็ได้หยุดชะงักไปเป็นเวลานาน ต่อมาในสมัยราชวงศ์อัล-หมือซนาเวียฮ์ (ค.ศ. 998-1030/ฮ.ศ. 387 - 420) ได้สนใจการแผ่ขยายดินแดนสู่อินเดียอีกครั้งหนึ่ง เมื่อราชวงศ์อัล-หมือซนาเวียฮ์เสื่อมอำนาจลงราชวงศ์มูริยา (ค.ศ. 1000-1215/ฮ.ศ. 390 - 611) ได้

สืบสานภารกิจนี้ต่อไป โดยได้ขยายดินแดนเข้าสู่อินเดียอย่างกว้างขวาง เมื่อราชวงศ์ฉุริเย่ล้อมอำนาจลพบุรี อัค-คิน อัชบั๊กได้แยกตัวเป็นรัฐอิสระซึ่งเป็นที่มาของราชวงศ์สุลฏอนแห่งเดลี (Delhi)ต่อไป ด้วยเหตุนี้เอง ผู้ปกครองที่เป็นสุลฏอนแห่งเดลีราชวงศ์แรกจึงถูกเรียกว่า ราชวงศ์ทาสหรือมัมลุก(ชื่อพ้องกับราชวงศ์มัมลุกของอียิปต์) จุดเริ่มต้นของการสถาปนาการปกครองของมุสลิม โดยมีเดลีเป็นเมืองหลวง ได้มีการสู้รบต่อกับอีกหลายราชวงศ์ เป็นที่รู้จักกันในประวัติศาสตร์ว่า **สุลฏอนแห่งเดลี** ซึ่งปกครองอินเดียอย่างต่อเนื่องกันระหว่างปี ค.ศ. 1206-1526(ฮ.ศ. 602-934) โดยมีเมืองเดลี เป็นศูนย์กลางการปกครอง จนกระทั่งสิ้นสุดลงตรงการปรากฏตัวของราชวงศ์โมกุล บรรดาอาณาจักรเล็ก ๆ ที่ก่อตัวขึ้นในอินเดียในช่วงสมัยนี้ได้กลายเป็นฐานที่สำคัญให้กับการขยายตัวของอิสลามในอินเดียและการกำเนิดอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ต่อไปในช่วงสมัยต่อมา

2) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มุสลิมในใจกลางของโลกมุสลิมมีการติดต่อกับหมู่เกาะอินโดนีเซียและคาบสมุทรมลายูมานาน แต่อิสลามได้เริ่มมีผู้นับถือกันอย่างเป็นกลุ่มก้อนในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 หลังจากแบกแดดได้ถูกทำลายไปแล้ว โดยเป็นการเผยแผ่ผ่านพ่อค้ามุสลิมจากเยเมนและภาคใต้ของอินเดีย อย่างไรก็ตาม เป็นไปค่อนข้างยากที่จะกำหนดวันเวลาที่แน่นอนในการที่อิสลามได้เข้ามาสู่พื้นที่นี้ จากบันทึกในปี ค.ศ. 1292(ฮ.ศ.691) เมื่อมาร์โค โปโล(Marco Polo)ได้ไปเยือนสุมาตรา และใช้ชีวิตอยู่ที่ทางชายฝั่งตอนเหนือที่นั่นเป็นเวลา 5 เดือน เขาระบุว่า แม้ชาวพื้นเมืองที่นั่นเป็นพวกนุซารูปเคารพ แต่เขาพบว่า คนพื้นเมืองบางส่วนได้รับอิสลามแล้ว ดังปรากฏอาณาจักรมุสลิมเล็ก ๆ ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะนี้(Arnold, 1913: 367) การเริ่มต้นก่อตัวของอิสลามในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะมลายูเป็นจุดเริ่มต้นเล็กๆ ที่สำคัญยิ่งในช่วงสมัยนี้ ซึ่งจะนำไปสู่การขยายตัวของอิสลามอย่างกว้างขวางในยุคต่อ ๆ ไป

4.1.2 สงครามอารยธรรม

ยุคสมัยแห่งกระแสที่ผันผวนเริ่มจากการแตกสลายของสถาบันคิลิฟาสุลัยมาน แต่ที่นับว่ารุนแรงยิ่งกว่านั้นก็คือ ในยุคเดียวกันนี้ได้เกิดคลื่นทำลายล้างโลกมุสลิมจากภายนอกสองด้านติดต่อกัน ด้านหนึ่งจากตะวันตกในนามของสงครามครูเสด อีกด้านหนึ่งจากตะวันออกจากการรุกรานของเผ่ามองโกล

4.1.2.1 สงครามครูเสด(ค.ศ 1095-1291 / ฮ.ศ. 487 - 689)¹⁴¹

ครูเสด แปลว่าติดด้วยเครื่องหมายกางเขนมาจากภาษาอังกฤษ คำว่า Crusade ในอีกความหมายหนึ่ง ก็คือนักบวชคริสเตียนจากยุโรปที่ไปปฏิบัติการณ์นอกประเทศ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11, 12, และ 13 เพื่อกอบกู้แผ่นดินอันศักดิ์สิทธิ์กลับคืนมาจากมุสลิม ต่อมาคำนี้ใช้หมายถึงสงครามทั่ว ๆ ไปที่พวกคริสต์ต่อต้านพวกนอกรีตตามแต่สังฆนายกของโรมจะบัญญัติว่าเป็นศัตรูของคริสตจักร อย่างไรก็ตาม ชาวอาหรับในยุคนั้นกลับไม่ได้ใช้ชื่อนี้(Abdu Hamid, n.d.:36) แต่เรียกว่า Hurūb al-Farānj แปลว่าสงครามของพวกฝรั่ง¹⁴² ซึ่งชี้ว่าสงครามครั้งนี้เป็นสงครามล่าอาณานิคมเพื่อยึดครอง(Hurūb al-Isti'māriyah)นั่นเอง(al-Qaradāwī, 2006: 213) สงครามครูเสดเกิดขึ้นยาวนานและหลายระลอก ดังต่อไปนี้

1) การสร้างรัฐครูเสดในดินแดนมุสลิมและการยึดเยรูซาเล็ม

ในวันที่ 26 พฤศจิกายน ค.ศ.1095(ฮ.ศ. 487) พระสันตะปาปาได้ประกาศให้ทำสงครามครูเสดต่อพวกนอกรีตถือว่าเป็นการเริ่มต้นสงครามครูเสดอย่างเป็นทางการ(Madden, 2005: x) ชาวคริสต์ทั้งหลายต่างเห็นตรงกันว่าจะใช้กรุงคอนสแตนติโนเปิลเป็นที่รวมพลของพวกเขา เมื่อพวกเขาบุกเข้ามายังเอเชียไมเนอร์(Asia Minor)ก็ต้องถูกสกัดโดยกองทัพของพวกสลjuk ผลสุดท้ายฝ่ายสลjukได้ประสบกับความพ่ายแพ้ กองทัพครูเสดสามารถสร้างรัฐครูเสดในดินแดนมุสลิมได้เป็นรัฐแรกคือดินแดน Edessa(Madden, 2004: 40) ต่อมาสามารถยึดเมือง Antioch ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ครึ่งทางระหว่างคอนสแตนติโนเปิลและเยรูซาเล็ม สุดท้ายกองทัพครูเสดก็ได้เดินทางถึงเยรูซาเล็มและสามารถยึดเมืองได้ในวันที่ 6 มิถุนายน ค.ศ. 1099(ฮ.ศ. 492)(Madden , 2004 : 46) หลังจากที่ใช้เวลาปิดล้อมอยู่เพียงแค่เดือนเดียว เมื่อเข้าเมืองได้แล้วพวกเขาจึงเข่นฆ่า ปล้นทรัพย์สิน พวกเขาได้ฉกรรจ์ให้มีการฆ่าอย่างโหดเหี้ยม ชาวมุสลิมต่างหลบหนีออกไปจากดินแดนขาม

2) การสร้างเอกภาพของฝ่ายมุสลิมและการโต้กลับของอิช-ซันกีเย

ชาวครูเสดสามารถเข้ามาตั้งรัฐตนเองบนดินแดนอิสลามได้ เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะอาณาจักรอิสลามต่างอยู่ในสภาพอ่อนแอและไร้เอกภาพ ในช่วงนี้เองราชวงศ์อิช-ซันกีเยฮุ

¹⁴¹ การกำหนดปีสิ้นสุดแตกต่างกันบ้าง แต่โดยทั่วไปกำหนดจุดจบลงที่การสลายไปของรัฐครูเสดในแผ่นดินตะวันออกกลาง ซึ่งครอบคลุมใจคนในสมัยกลางเป็นเวลาถึง 200 ปี จากปลายคริสต์ศตวรรษที่ 11 จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 (Madden, 2005: x)

¹⁴² ฝรั่ง เป็นคำที่ชาวอาหรับเรียกชนชาติฝรั่ง หมายถึงชาวยุโรปตะวันตก

ชาวอะฮุลส สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์เคิร์กที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่¹⁴³ในปีค.ศ. 1128(ฮ.ศ. 521) ผู้ปกครองคืออิมามคุดีน อัซ-ซันกีเย สามารถสร้างรัฐที่เข้มแข็งและมีเอกภาพ ซึ่งครอบคลุมดินแดน เมาชูลและอเล็ปโป(Madden, 2005: 45) อิมามคุดีนทำการตอบโต้รัฐของพวกครูเสดจากเมืองหนึ่ง ไปยังเมืองหนึ่ง และชัยชนะครั้งสำคัญคือการยึดเมือง Edessa โดยล้มล้างการปกครองของพวกครูเสดในเมืองนี้ได้สำเร็จในปีค.ศ. 1144 (ฮ.ศ. 538) (Madden,2004:55) ความเข้มแข็งของอิมามคุดีน อัซ-ซันกีเย เป็นแรงผลักดันสำคัญทำให้เกิดสงครามครูเสดครั้งที่สอง แต่กองทัพครูเสดก็จบลงด้วยการพ่ายแพ้แก่นูรุดดีน อัซ-ซันกีเย ผู้ปกครองชาวมุสลิมผู้เป็นบุตรชายอิมามคุดีนที่เข้ามาทำหน้าที่แทนบิดาที่เสียชีวิต ไปเพราะถูกลอบสังหาร เหตุการณ์ได้ทำให้ความมั่นใจของมุสลิมกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง เป็นการเตรียมประจัญหน้าครั้งสำคัญของเสาะลาหุดดีนในสมรภูมิหิฏฏีน

3) ชัยชนะในสมรภูมิหิฏฏีนและการยึดเยรูซาเล็มกลับคืน

ในปี ค.ศ. 1187 (ฮ.ศ. 583)ผู้นำฝ่ายมุสลิมก็มีผู้นำคนใหม่คือ เสาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย ผู้สืบทอดอำนาจต่อจากนูรุดดีน อัซ-ซันกีเยได้สร้างเอกภาพระหว่างมุสลิมตั้งแต่ขามถึงอียิปต์ และได้เปิดศึกยึดเยรูซาเล็มกลับคืน จนนำไปสู่สมรภูมิแตกหักที่หิฏฏีน(Hittin)กองทัพของเสาะลาหุดดีนประกาศชัยชนะเหนือสมรภูมิหิฏฏีนและได้ยึดกรุงเยรูซาเล็มกลับคืนมาในปีเดียวกัน การตอบโต้ครูเสดนี้ได้เข้าชาติต่าง ๆ ในยุโรปและได้ทำให้นักขัตริย์ 3 คนของยุโรป คือกษัตริย์เฟรเดริก บาร์บารอสซ่า(Frederick Barbarossa)แห่งเยอรมัน กษัตริย์ฟิลิปโอกุสตุส(Philip Augustus)แห่งฝรั่งเศส และกษัตริย์ริชาร์ด ใจสิงห์ (Richard the Lion-Heart)แห่งอังกฤษออกเดินทางสู่เยรูซาเล็ม¹⁴⁴ แต่พวกเขาก็ไม่อาจบรรลุเป้าหมายของที่ตั้งใจไว้ กษัตริย์เฟรเดริกจมน้ำตายในแถบเอเชียย่อย กษัตริย์ฟิลิปยกทัพกลับประเทศ ส่วนกษัตริย์ริชาร์ดก็ได้ทำข้อตกลงยุติศึกกับเสาะลาหุดดีน(Qāsim, n.d.:79-80) สงครามครูเสดทั้งหลายที่ต่อจากครั้งนี้ไม่เป็นที่ยอมรับเพิ่มมากขึ้น นักรบครูเสดก็ไม่ไปถึงแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ บางครั้งพวกเขาก็ทำแค่ไปล้อมและปล้นสะดมกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Qāsim, n.d.:80) ดังนั้น ความผูกพันระหว่างชาวคริสต์ตะวันออกและตะวันตกถูกทำลายสิ้น สงครามครูเสดทำให้ชาวยุโรปได้มาสัมผัสกับอารยธรรมของมุสลิมสูงกว่า ชาวยุโรปได้รับสิ่งที่เป็นประโยชน์ไปมากมาย ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงภายใน โครงสร้างของชาวยุโรปเอง

¹⁴³ เดิมแล้วตระกูลอัซ-ซันกีเยเป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองของราชวงศ์สัลญุก ฐานะของอิมามคุดีนเรียกว่า atabeg เป็นตำแหน่งที่ปกครองเมืองเล็กเมืองน้อยของราชวงศ์สัลญุก(Nicolle,1996:9)แต่ในที่สุดเมื่อราชวงศ์สัลญุกอ่อนแอลงพวก atabeg ก็ปกครองกันอิสระ

¹⁴⁴ สงครามครูเสดครั้งนี้จึงถูกเรียกว่า Kings' Crusade (ครูเสดของกษัตริย์) ถือว่าเป็นครูเสดครั้งที่สาม

4.1.2.2 การรุกรานของมองโกล

โลกมุสลิมต้องเผชิญกับการทำลายล้างยิ่งไปกว่าสงครามครูเสด ด้วยการต้องปะทะกับคลื่นการรุกรานของพวกมองโกลในต้นคริสตศตวรรษที่ 13 ซึ่งเป็นชนชาตินักรบในเขตมองโกลเลีย ภายใต้การนำของเจงกิสข่าน(ค.ศ. 1162-1227/ฮ.ศ. 557 - 642) ซึ่งสามารถรวมเผ่ามองโกลที่มีอยู่หลายเผ่าเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน จากชนชาติที่ไม่เคยมีใครรู้จักมาก่อนหน้าเขา กลายเป็นชนชาติที่แทบจะไม่มีใครไม่รู้จัก(Hartog, 2004: 2) เจงกิสข่านได้สถาปนจักรวรรดิมองโกลที่แผ่ขยายอาณาเขตอย่างรวดเร็ว อารยธรรมของโลก ไม่ว่าจะเป็นจีน ยุโรป และอาณาจักรอิสลาม ตั้งแต่เกาหลีถึงเยอรมันต่างก็ต้องพบกับการทำลายล้างที่ไม่แตกต่างกัน(Saunders, 1965: 171) ในยุคของเจงกิสข่านนั้น โลกได้รับความยับเยินจากภัยสงครามมากกว่ายุคใดในสมัยโบราณ

1) การขยายตัวของจักรวรรดิมองโกล

จักรวรรดิมองโกลภายใต้การนำของเจงกิสข่านและผู้สืบอำนาจจากเขาได้ขยายจักรวรรดิไปทั่วโลก การแผ่ขยายอำนาจของมองโกลในด้านตะวันตก เริ่มจากการรุกรานโลกมุสลิม เมืองสำคัญอย่างบุกอรอและสมาร์คาน์ของมุสลิมในเอเชียกลางถูกมองโกลยึดได้ไม่นานนัก มองโกลยังรุกรานเข้าไปยังยุโรปตะวันออกและรัสเซีย ส่วนดินแดนตะวันออกอย่างเกาหลี ญี่ปุ่น พม่า เป็นต้น ต่างก็ต้องเผชิญกับการรุกรานและยึดครองของมองโกลด้วยกันทั้งสิ้น(Turnbull, 2003: 8-9) ในปี ค.ศ. 1211 (ฮ.ศ. 607) เจงกิสข่านได้รุกรานอาณาจักรใหญ่ของประเทศจีน ในปีค.ศ. 1215 (ฮ.ศ. 611) ก็ยึดปักกิ่ง และต่อมามองโกลได้สถาปนาราชวงศ์หยวนขึ้นมาปกครองจีน โดยตรงในปี ค.ศ. 1271 (ฮ.ศ. 669) โดยมีหลานซายชื่อ กุบไล ข่าน เป็นจักรพรรดิคนแรกของราชวงศ์(Turnbull, 2003 : 7) จักรวรรดิมองโกลจึงทอดตัวยาวตั้งแต่ตะวันออกจนถึงตะวันตก ยกเว้นแต่เพียงทวีปแอฟริกาเท่านั้นที่มองโกลประสบความสำเร็จในการแผ่ขยายอำนาจ ยุคสมัยนี้ โลกจึงตกอยู่ภายใต้การยึดครองของอานารยชนที่พวกเขาไม่เคยรู้จักมาก่อน

2) การรุกรานโลกมุสลิม

การรุกรานโลกมุสลิมนั้น ไม่ได้เข้าจุดโจมตีศูนย์กลางของโลกมุสลิมคือแบกแดดในทันที แต่ได้ขยายอำนาจไปทั่วดินแดนมุสลิมทางตะวันออก ทั้งเอเชียกลางและเปอร์เซีย นครใหญ่ของเปอร์เซียคืออิสฟาฮานได้ถูกยึดครองโดยพวกมองโกลในปี ค.ศ. 1237 (ฮ.ศ.634) การเข้ารุกรานแบกแดดล่าช้าไปถึงปี ค.ศ 1258(ฮ.ศ. 656) กองทัพมองโกลก็ได้เข้าโจมตีและทำลาย

แบกแดด ภายใต้การนำของสุลาฏู ข่าน¹⁴⁵ โดยได้รับการร่วมมือจากปราชญ์ชีอะฮ์ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น คือ นาศิร อัค-ดิน อัฎ-ฎุซัยยิ (ค.ศ. 1201-1274 / ฮ.ศ. 597 - 672) (Ahmed, 1989: 54-55) การที่มองโกลสามารถบุกเข้าสู่วังกลางโลกมุสลิมได้อย่างง่ายดาย ก็สืบเนื่องจากความชิงชังระหว่างกลุ่มนิกายต่าง ๆ ภายในโลกอิสลามเอง Ibn Taymīyah (Ibn Taymīyah, 1992: 137) กล่าวว่า “กลุ่มเราะฟีฎะฮ์ (หมายถึงชีอะฮ์) เป็นเหตุผลสำคัญยิ่งในชัคนำมองโกลก่อนพวกนี้จะรับอิสลาม ให้เข้ามาสู่ดินแดนตะวันออก เข้าสู่คูรอซาน อิรัก และชาม พวกเขาเป็นกลุ่มคนสำคัญที่สุดในการช่วยเหลือมองโกลในการยึดครองเมืองต่างๆของอิสลาม....” การทำลายศูนย์กลางของโลกมุสลิมอย่างแบกแดดของพวกมองโกลได้ กลายมาเป็นโศกนาฏกรรมที่ไม่อาจลืมเลือนได้ เคาะลีฟะฮ์อัล-มุสตะอิมแห่งราชวงศ์อับบาซียะฮ์ถูกจับตัวและถูกสังหาร ผู้คนได้ถูกสังหารอย่างมากมาย แม้แต่คนที่พยายามจะหนีออกจากเมือง al-Hamīdī (al-Hamīdī, 2004: 422) กล่าวว่า “มีความขัดแย้งกันถึงจำนวนของมุสลิมที่ถูกสังหารในแบกแดดของเหตุการณ์ครั้งนี้ บ้างกล่าวว่าประมาณแปดแสนชีวิต บ้างก็กล่าวว่าหนึ่งล้านแปดแสนชีวิต บ้างก็กล่าวไปถึงสองล้านชีวิต แท้จริงเราเป็นของอัลลอฮ์ และเราจะกลับไปหาพระองค์ ไม่มีอำนาจและไม่มีการเคลื่อนไหวใด ๆ เว้นแต่ด้วยอัลลอฮ์ พวกเขา (มองโกล) เข้าสู่แบกแดดในท้าย ๆ ของเดือนมูฮัรร์อุม ดาบยังคงขยับสังหารชาวเมืองติดต่อกันเป็นเวลาสี่สิบวัน” นครแบกแดดได้ถูกไหม้ด้วยไฟ ห้องสมุด มัสญิดและสถานที่ต่าง ๆ ถูกเผาทำลาย นักประวัติศาสตร์อย่างท่าน Ibn Kathīr (Ibn Kathīr, 1993: 13/288) ได้กล่าวถึงสุลาฏูไว้ว่า “แน่แท้สุลาฏูเป็นกษัตริย์ทรราชย์ ชั่วช้า ที่ปฏิเสธศรัทธา อัลลอฮ์ ﷻ สัปข่มมันด้วยเถิด มันได้สังหารมุสลิมทั้งตะวันออกและตะวันตก หามีผู้ใดรู้จำนวนคนที่ถูกสังหารไม่ เว้นแต่ผู้ที่ได้สร้างพวกเขา (คืออัลลอฮ์) ด้วยเหตุนี้ ขอให้การตอบแทนที่เลวร้ายที่สุด”

ใน ค.ศ. 1260 (ฮ.ศ. 658) พวกมองโกลได้บุกเข้าไปยังปาเลสไตน์และอียิปต์ ขณะนั้นพวกมัมลุกได้นำกองทัพของตนไปเผชิญหน้ากับพวกมองโกลที่สมรภูมียันนุญะลุตซึ่งเป็นดินแดนแห่งหนึ่งใกล้เมืองนาซาเรธ ในปาเลสไตน์ กองทหารอันเข้มแข็งของพวกมัมลุกภายใต้การนำของมาลิก อัซ-ซอฮิร บัยบรัศ (al-Zāhir Baybars) เป็นทหารหน่วยแรกที่สร้างความพ่ายแพ้และบดขยี้พวกมองโกลในสมรภูมิ จนอำนาจของมองโกลสิ้นสะเทือน (Ibn Kathīr, 1993: 13/276; Ahmed, 1989: 55) หลังจากที่ได้ชัยชนะเหนือพวกมองโกลที่อัยนุญะลุต (ตาน้ำญะลุต) ในปี ค.ศ. 1260 (ฮ.ศ. 656) แม้ทัพอัซ-ซอฮิร บัยบรัศของพวกมัมลุกก็ตั้งตัวเองเป็นสุลต่านของซีเรียและอียิปต์ที่หันมารวมกัน จนกระทั่งเขาได้เสียชีวิตลงใน ค.ศ. 1277 (ฮ.ศ. 675) แม้ว่าพวกมองโกลไม่อาจแพร่อาณาจักรไปสู่โลกมุสลิมทางตะวันตกได้ เพราะถูกสกัดจากราชวงศ์มัมลุก รวมทั้งถูกสกัดจากดินแดนของสุลต่านในอินเดียที่มีศูนย์กลางที่เดลี แต่พวกเขาก็ได้สถาปนาอาณาจักรขึ้น ใจกลางโลกมุสลิม

¹⁴⁵ เป็นหลานของเจงกิสข่าน และเป็นพี่ชายของของกุบไลข่าน

3) การเข้ารับอิสลามของมองโกล

การกำหนดนโยบายของพวกมองโกลที่จะกลืนโลกมุสลิมก็ต้องประสบกับความล้มเหลว ไม่เพียงพวกเขาไม่อาจเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนให้ตามพวกเขาได้เท่านั้น เพียงไม่ถึงศตวรรษ คือในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 และเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 พวกมองโกลในดินแดนมุสลิมได้พากันรับนับถือศาสนาของผู้ถูกปกครองคืออิสลามทั้งหมด(Biran, 2007: 81) ผู้นำระดับกษัตริย์ของมองโกลคนแรกที่เข้ารับอิสลามมีชื่อว่า บะเราะกะฮฺ ข่าน¹⁴⁶เขาเป็นบุตรชายของอูญัยยฺ ผู้ซึ่งเป็นบุตรชายคนโตของเจงกิสข่าน การเข้ารับอิสลามของเขานั้นมาจากการสนทนารวมกับมุสลิมที่เมืองบุกอรอ เขาได้รับคำอธิบายที่ชัดเจน จนนำไปสู่การรับอิสลาม(al-Khalidī, 1984:205; al-Hamidī, 2004:441) บะเราะกะฮฺเป็นบุคคลระดับกษัตริย์ที่ถือว่าเป็นคนแรกที่เริ่มต้นสถาปนาอาณาจักรมองโกลในแบบอิสลาม เขาเป็นคนที่ศรัทธาในอิสลามเข้มแข็ง เขาให้ความเคารพรักต่อบรรดาอุละมาอ์และคนเคร่งครัดในศาสนา ด้วยเหตุนี้เอง การทำลายแบกแดดของลูกอาของเขา คือฮูลากู ข่าน นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างสองข่านของสองอาณาจักรที่อยู่ภายใต้จักรวรรดิมองโกลอันยิ่งใหญ่¹⁴⁷ เมื่อฮูลากู ข่าน ต้องการยึดครองดินแดนชามและอียิปต์ และเผชิญหน้าราชวงศ์มัมลุกที่ปกครองในดินแดนส่วนนั้น ทำให้บะเราะกะฮฺ ข่าน เปลี่ยนไปช่วยเหลือทางฝ่ายอียิปต์ เขาได้ส่งสาส์นหลายฉบับ ให้กับสุลฏอน อีซ-ซอฮิร บัยบรัสแห่งราชวงศ์มัมลุก ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่า เขาได้ก้าวข้ามเผ่าพันธุ์ของตนเอง เข้ามาสู่การศรัทธาของอิสลาม ในสาส์นของบะเราะกะฮฺ ข่าน แสดงให้เห็นว่า เขาประกาศสงครามกับฮูลากูข่าน เพราะที่ต้องการให้มีการดำรงไว้ซึ่งชะรีอะฮฺ ในดินแดนนั้นมีเสียงอะซาน และละหมาด(al-Khalidī, 1984:209) การเข้ามามีส่วนในสงครามครั้งนี้ทำให้ฮูลากูไม่อยู่ในฐานะที่จะยกกำลังมาตีดินแดนมุสลิมทางตะวันตกได้ เพราะต้องคอยระวังพรมแดนด้านเหนือ(กูเรซี, 2535:206) บะเราะกะฮฺ ข่าน ดำเนินนโยบายที่ทำให้อิสลามมั่นคงในหมู่ชาวมองโกลในดินแดนของเขา ซึ่งต่อมาผู้สืบทอดเป็นสุลฏอนหลังจากเขาคือ มันกู ตะมร์(Mankū Tamar) ผู้เป็นลูกของพี่ชายของเขาได้ดำเนินนโยบายเดียวกันนี้(Ibn Kathīr, 1993:13/289)

¹⁴⁶ บะเราะกะฮฺ ข่าน(برکە خان) ภาษาอังกฤษเรียกชื่อเขาว่า Berke เป็นหลานชายของเจงกิสข่าน จากบุตรชายคนโตของเขา เนื่องจากจักรวรรดิมองโกลในยุคหลังใหญ่โตมาก พวกข่านรุ่นหลานของเจงกิสข่านได้แบ่งกันปกครอง ภายใต้ข่านผู้ยิ่งใหญ่(The Great Khan) ในสมัยของบะเราะกะฮฺข่าน เขาได้ปกครองดินแดนกว้างใหญ่ที่เรียกว่า Golden Hord เรียกในภาษาอาหรับว่า อัล-เกาะบิลละฮฺ อีซ-ซะฮะบียะฮฺ ซึ่งเป็นเนื้อที่ส่วนใหญ่ระหว่างเอเชียกลางและยุโรปตะวันออก ส่วนลูกอาของเขาคือคนอื่น ๆ เช่นกุบไลข่านได้ปกครองดินแดนจีนในนามราชวงศ์หยวน และฮูลากูข่านได้ทำลายแบกแดดและสถาปนาราชวงศ์อิลข่านในเขตเปอร์เซีย

¹⁴⁷ หมายถึงอาณาจักรย่อย ๆ ของมองโกลที่รวมเป็นจักรวรรดิใหญ่ ผู้นำสูงสุดเรียกว่า ข่านผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองของมองโกล หลังการเสียชีวิตของเจงกิสข่าน

4) การกำเนิดอาณาจักรมุสลิมแบบมองโกล-เติร์ก

การเข้ารับอิสลามของพวกเขาทั้งหมดได้สิ้นสุดการขบถและแบ่งแยกระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง แต่ความรู้สึกถึงวันเวลาแห่งการพิชิตของมุสลิมที่สืบเชื้อสายมาจากมองโกลนั้นยังคงดำรงอยู่ แม้ว่าเริ่มแรกนั้นเจงกิสข่านถูกอธิบายว่าเป็น “ผู้ที่ถูกสาปแช่ง”(Mal'ūn) แต่ต่อมาลูกหลานมองโกลที่รับอิสลามกลับมามองว่าเขาเป็นบิดาที่ควรแก่การยกย่อง ทำให้ตัวของเขากลายเป็นที่อ้างอิงอำนาจทางการเมืองของราชวงศ์มุสลิมจำนวนมากในโลกของเติร์กและเปอร์เซีย(Biran, 2007: 109) ผลกระทบที่สำคัญมากก็คือ โลกมุสลิมเข้าสู่ยุคสมัยของการจัดกองทัพที่เน้นการพิชิตทางทหารแบบมองโกล แต่ปฏิบัติการภายใต้ธงของอิสลาม อาณาจักรมุสลิมต่อมาได้มีโครงสร้างเช่นนี้ อาทิเช่น **สุลฏอน ตีมูร์**(ค.ศ.1336-1405 /ฮ.ศ. 736-807) แห่งซามาร์คันด์ในเอเชียกลาง แม้จะเป็นมุสลิมแต่ดำรงตนอยู่ด้วยแนวคิดแบบมองโกล(Biran, 2007: 82) อ้างอิงเชื้อสายมาจากมองโกล และพิชิตอาณาจักรเดิม ๆ ของมองโกล ใน ค.ศ.1401(ฮ.ศ. 803) ทหารของเขาได้ทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้าในขณะที่กรีธาทัพลงมายังเอเชียกลาง อินเดีย อิหร่าน อิรักและซีเรีย เขาได้ยึดเมืองอเล็ปโปและดามัสกัสไว้ซึ่งเป็นการข่มขู่พวกมัมลุก สุลฏอน ตีมูร์เป็นลักษณะของสุลฏอนที่ไม่พบเห็นมาก่อนหน้านี้ เขากระหายการพิชิตและการทำลายภายในนามของอิสลาม นี่เป็นลักษณะใหม่ที่มองโกลทิ้งไว้ให้แก่โลกมุสลิม

4.1.3 การทำลายในแวดวงวิชาการ

ความผกผันที่แท้จริงกลับกลายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในความรู้สึกนึกคิดของผู้คน นั่นคือการเผชิญหน้าทางความคิดและการทำลายในแวดวงวิชาการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อความเสื่อมของอาณาจักรมุสลิมต่าง ๆ แม้จะมีกระแสความคิดมากมายที่ถาโถมเข้าไปในแวดวงวิชาการ แต่โลกมุสลิมในยุคนี้กลับสร้างสรรค์ผลงานออกมาจำนวนมาก ในหัวข้อนี้จะมีการกล่าวถึงบรรยากาศทั้งสองด้าน คือการพัฒนาศาสตร์ต่าง ๆ กับการเจริญเติบโตของแนวคิดที่ค้ำอิสลาม

4.1.3.1 การพัฒนาของศาสตร์สาขาต่างๆ

ช่วงนี้เป็นสมัยที่มุสลิมรองความเป็นผู้นำในด้านวิชาการ ดังนั้นในแวดวงวิชาการจึงมีนักวิทยาศาสตร์และนักปราชญ์สาขาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ในขณะที่ยุโรปยังอยู่ในความมืดทางวิชาการ ชาวยุโรปจึงเรียกช่วงนี้ว่ายุคมืดแห่งวิชาการ แต่ในโลกมุสลิมความรุ่งเรืองในแง่ของวิชาการได้มีการรวบรวมและพัฒนาศาสตร์ต่าง ๆ เคาละลีฟะฮ์ในราชวงศ์อับบาซียะฮ์เป็นผู้อุปถัมภ์

วิทยาการอย่างใหญ่หลวง โดยการสนับสนุนนักปราชญ์และนักวิทยาศาสตร์ที่มีความสามารถ ซึ่งได้สร้างประโยชน์อันมีค่าให้แก่วัฒนธรรมของโลก มีการเปิดแผนกแปลเพื่อรักษาผลงานด้านวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมจากภาษาต่าง ๆ สู่อารยธรรม งานวิชาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแพทย์ เคมี ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ต่างก็ถูกระดมเก็บไว้ในดินแดนมุสลิมทุกแห่งหน ตั้งแต่แบกแดดจนถึงอันดาลุส จากนั้นก็จะมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจนได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ อีกมากมาย(al-Siba'i, 2006: 31) ต่อมานักศึกษาจากยุโรปได้เข้ามาศึกษาในโลกมุสลิม โดยเฉพาะในอันดาลุส(สเปน) จึงได้เกิดขบวนการแปลงานวิชาการไปสู่ภาษาละติน ตัวอย่างงานแปลสำคัญทางการแพทย์คือ ผลงานของอ็อร์-รอซี(ค.ศ. 868 - 925/ ฮ.ศ. 254-312)และอิบนุสินา(ค.ศ. 980-1037/ฮ.ศ. 369-428)ซึ่งเป็นแพทย์ที่ยิ่งใหญ่ที่โลกรู้จักกัน คาราลอัล-กอนูนของอิบนุสินาได้ใช้เป็นตำราทางการแพทย์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ในยุโรป รวมทั้งคาราลอัล-หาวิยของอ็อร์-รอซีที่มีขนาดใหญ่กว่าอัล-กอนูนก็ได้รับการแปลเช่นเดียวกัน (al-Siba'i, 2006: 32) นอกจากนี้ในด้านดาราศาสตร์ได้มีการสร้างหอดูดาวแห่งแรกขึ้นที่เมืองจันดิชาปูร์ในเปอร์เซียตะวันออกเฉียงใต้ และต่อมาได้มีการสร้างอีกแห่งหนึ่งในแบกแดด นักคณิตศาสตร์ทางดาราศาสตร์คนที่สำคัญคืออัล-เคาะวาริซมีย(ค.ศ.780-850/ฮ.ศ.163-235)(Muhasinah, 2002: 200) นอกจากนี้อัล-บัยรูนี(ค.ศ.973-1048/ฮ.ศ.362-440)และอุมร์ อัล-ค็อยยาม(ค.ศ.1048-1131/ฮ.ศ.439-525) ก็เป็นนักคณิตศาสตร์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้น อาณาจักรมุสลิมยังทำประโยชน์ทางความรู้วิชาเคมีอีกด้วย ญาบิร อิบนุ หัยยาน(ค.ศ.721-815/ฮ.ศ.102-199) แห่งเมืองกูเฟซันนับว่าเป็นบิดาแห่งวิชาเคมีสมัยใหม่ เขาได้สร้างห้องทดลองขึ้นในเมืองกูเฟซ เขาได้ค้นพบสารประกอบทางเคมีมากมาย และได้เขียนตำราเกี่ยวกับวิชาเคมีไว้หลายเล่ม ทางด้านประวัติศาสตร์มุสลิมก็เจริญก้าวหน้าไม่น้อยกว่าสาขาอื่นๆ อัล-มัสอูดีย(ค.ศ.896-956/ฮ.ศ.282-344), อ็ฏ-ฏะาะบะรีย(ค.ศ.838-922/ฮ.ศ.224-310)และอิบนุ อะษีร์(ค.ศ.1160-1233/ฮ.ศ.555-630)ล้วนแต่เป็นนักประวัติศาสตร์ที่โดดเด่น(Muhasinah, 2002:187-189)

ความมีรสนิยมทางวิชาการได้แพร่กระจายไปทั่วดินแดนมุสลิม ไม่ว่าจะเศรษฐีหรือคนยากจน สามารถวัดได้จากค่านิยมการมีห้องสมุดที่แพร่ขยายไปทั่วทุกแห่ง แทบจะไม่มีหมู่บ้านเล็กๆ ใดที่ไม่มีห้องสมุด ส่วนในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ๆ ต่างก็มีห้องสมุดขนาดมหึมาที่ไม่เคยปรากฏให้เห็นเลยในประวัติศาสตร์ยุคกลาง(al-Siba'i, 2006: 161) ห้องสมุดในดินแดนมุสลิมนั้นแบ่งเป็นสองประเภท ประเภทหนึ่งเป็นของสาธารณะ และอีกประเภทเป็นห้องสมุดส่วนบุคคล ห้องสมุดสาธารณะนั้นมีเคาะลิฟะฮ์ ผู้ครองเมือง หรืออูละมาอ์เป็นเจ้าของ และมีห้องย่อยตามหมวดหมู่วิชาการ ซึ่งบางครั้งจะเป็นส่วนหนึ่งของมัสญิดหรือโรงเรียนขนาดใหญ่ ห้องสมุดในเมืองใหญ่เหล่านี้มีชื่อเสียงขจรไปไกล และดึงดูดใจนักศึกษาที่ใฝ่หาความรู้ให้เข้ามาค้นคว้ากันอย่างมากมาย ยกตัวอย่างห้องสมุด Dār al-Hikmah ในไคโร ซึ่งก่อตั้งในปี ค.ศ. 1004 (ฮ.ศ. 395) มีห้องย่อยถึงสี่สิบห้อง แต่ละห้องมีหนังสือหนึ่งหมื่นแปดพันรายการ ส่วนห้องสมุด Bayt al- Hikmah ที่

ก่อตั้งขึ้น โดยเคาะลีฟะฮฺฮารุน อับ-เราะซิดที่แบกแดดนั้นคล้าย ๆ กับมหาวิทยาลัย จะมีผู้ดูแล ผู้ให้คำปรึกษา ผู้แปลและผู้คัดลอก(al-Sibā'i,2006:165)ห้องสมุดกลายเป็นสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรอิสลามทั้งตะวันออกจนถึงตะวันตก ห้องสมุด Dār al-Hukm ในอันดาลุสในด้านตะวันตกนั้นมีตำราถึงสี่แสนเล่ม ห้องสมุด Banī 'Ammār ในเมืองเฆาะรอเบอ์สในด้านตะวันออกนั้นก็มีผู้คัดลอกหนังสือถึงหนึ่งร้อยแปดสิบคน เมืองเล็กเมืองน้อยก็เต็มไปด้วยห้องสมุด ประชาชนจำนวนมากก็มีห้องสมุดส่วนตัวขนาดใหญ่ที่บรรจุหนังสือนับหมื่นเล่ม(al-Sibā'i, 2006:166) โศกนาฏกรรมของห้องสมุดที่ร้ายแรงที่สุดเกิดขึ้นเมื่อครั้งมองโกลบุกแบกแดด และได้ทำลายฐานทางวิชาการนี้ โดยการนำหนังสือโยนลงสู่แม่น้ำ จนกระทั่งแม่น้ำกลายเป็นสีดำด้วยหมึกที่ไหลออกมาปนกับสายน้ำ (al-Sibā'i, 2006:169) แม้ว่าประวัติศาสตร์อิสลามจะผันผวนอย่างหนัก แต่สมัยนี้ถือว่าเป็นสมัยที่โลกอิสลามรุ่งเรืองทางวิชาการที่สุด ทุกอาณาจักรของอิสลามต่างก็แข่งขันกันในเรื่องความรู้ในสาขาต่าง ๆ จนทำให้โลกอิสลามได้รวมเอาศาสตร์ต่าง ๆ ของโลกโบราณและพัฒนาขึ้นมาใหม่ไว้ด้วยกัน

4.1.3.2 การเจริญเติบโตของแนวคิดที่ค้ำอิสลาม

ยุคสมัยนี้เป็นระยะที่แนวคิดที่ขัดแย้งกับแนว อะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ ได้เติบโตเป็นระบอบที่ซับซ้อน แนวคิดด้านที่หนึ่งมาจากปัญหาการตีความการตีบทอานาจ แนวคิดด้านที่สองเป็นแนวคิดขัดแย้งเรื่องทฤษฎีความรู้ในอิสลาม แนวคิดด้านที่สามเป็นความขัดแย้งที่มาจากแสวงหาจิตวิญญาณภายในของอิสลาม

ก) แนวคิดที่มาจากการตีความอำนาจการตีบทอานาจในอิสลาม

การตีความอำนาจการตีบทอานาจนั้นก่อให้เกิดวิกฤติแห่งความรุนแรงมากที่สุดอย่างหนึ่งในโลกมุสลิม เริ่มมาจากความขัดแย้งระหว่างฝ่ายเคาะลีฟะฮฺอะลีเย رضي الله عنه กับฝ่ายท่านมูอาวิยะฮฺ رضي الله عنه¹⁴⁸ เมื่อการประชุมเพื่อพิจารณาและตัดสินที่เรียกว่า Majlis al-Tahkīm ได้ล้มเหลวลง ทำให้ฝ่ายท่านอะลีเย رضي الله عنه แยกออกเป็น 2 พวก

1. กลุ่มเคาะวาริจญ์ เป็นกลุ่มที่ไม่ยอมรับและไม่รับรองทั้งสองฝ่ายที่เป็นคู่กรณี คือฝ่ายท่านอะลีเย رضي الله عنه กับฝ่ายท่านมูอาวิยะฮฺ رضي الله عنه พวกเขาจึงประกาศตัวเป็นกลุ่มอิสระที่ไม่ผูกพัน และไม่ยอมสยบให้แก่ฝ่ายใด กลุ่มนี้ประกาศอำนาจสูงสุดเป็นของอัลลอฮฺ ﷻ และอำนาจการปกครอง

¹⁴⁸ เหตุการณ์นี้ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3

เป็นผู้ปกครองที่ได้คัดสรรมาตามระบอบเท่านั้น และถือว่าใครไม่ยอมรับเงื่อนไขพวกนี้ย่อมมิใช่มุสลิม(al-Mawdūdī,1967:143) วิธีคิดของพวกเขาได้ตัดสินเคาะลิฟะฮ์ฮุซัยมาน ว่าเป็นกาฟิร รวมทั้งผู้คนที่เป็นฝ่ายของท่าน(Ibn Taymīyah,2001:27) พวกเคาะวาริจญ์ยังตัดสินคนให้เป็นกาฟิร (ผู้ปฏิเสธศรัทธา)อย่างง่ายดาย เพียงแค่การทำบาปใหญ่(กะบาอิร)¹⁴⁹ และพวกเขายังได้ทำให้เลือดและทรัพย์สินของคนเหล่านั้นเป็นสิ่งอนุมัติอย่างไม่ชอบธรรม(al-Jabrīn,1998:1/21) แม้แต่ท่านอะลีย าก็ถูกกลุ่มนี้สังหารด้วยเหตุผลจากการถูกตัดสินเป็นกาฟิรเช่นกัน(Ibn Taymīyah,2001:27) ต่อมาได้แพร่หลายจนกลายเป็นแนวคิดหนึ่งที่ใช้อธิบายการสืบทอดอำนาจในอิสลาม โดยมีผู้สานต่อมาจนถึงทุกวันนี้ แม้จะมีจำนวนลดน้อยลงมากในปัจจุบัน

2. **กลุ่มชีอะฮ์** เป็นกลุ่มที่สนับสนุนท่านอะลีย ์ ต่อไป แม้ว่าหลังจากสงครามคิฟฟินและเหตุการณ์ Majlis al-Tabkīm ล้มเหลวลง กลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัยในดินแดนอิรักและเปอร์เซีย ต่อมาความลุ่มหลงต่อท่านอะลีย ์ นั้นมีมากยิ่งขึ้นหลังเหตุการณ์ที่ฝ่ายเคาะวาริจญ์ได้ลอบสังหารท่านอะลีย ์ ในค.ศ.661 (ฮ.ศ.40)ทำให้กลุ่มชีอะฮ์เริ่มพัฒนาระบอบความเชื่อเป็นของตนเองที่เด่นชัดมากขึ้น¹⁵⁰ คำว่า ชีอะฮ์ เป็นคำภาษาอาหรับแปลว่า พรรค พวก กลุ่ม คำนี้ยังเป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้กับการสนับสนุนบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังเช่นคำว่า ชีอะฮ์ อะลีย ์ หมายถึงกลุ่มคนที่สนับสนุนท่านอะลีย ์ และลูกหลานของท่าน กลุ่มชีอะฮ์ภายหลังได้กลายมาเป็นแนวความคิดการตีความสืบทอดอำนาจที่สำคัญที่สุดแนวคิดหนึ่งโดยเน้นสิทธิแห่งความเป็นผู้นำสูงสุดที่เรียกว่า Imāmah(สถานะการเป็นผู้นำ)นั้นเป็นของผู้ที่สืบทอดมาจากท่านอะลีย ์ เท่านั้น โดยอ้างว่ามีดัวบทกำหนดชัดเจนแนวคิดนี้กำหนดว่าเป็นความจำเป็นเหนือท่านนบี ์ ที่จะต้องกำหนดตัวผู้นำดังกล่าว(al-Mawdūdī,1967:141) แนวคิดการสืบทอดอำนาจอีกทฤษฎีหนึ่งเป็นของ **อะฮ์ลุล สุนนะฮ์ อัล-ญะมาอะฮ์** ซึ่งเน้นความสำคัญของการใช้ระบอบชูรอ(การปรึกษาหารือ)และการเชื่อฟังต่อสถาบันคิลาฟะฮ์ โดยประชาชาติไม่อนุญาตให้ต่อต้านสถาบันปกครอง หากว่ายังคงอยู่ในร่องในรอยอิสลาม แม้จะกระทำความบาปใหญ่ก็ตาม(Ibn Taymīyah,1994:91)

ในยุคกระแสที่ผันผวน แนวคิดการสืบทอดอำนาจที่ถูกนำมาใช้และเป็นปัจจัยในการสร้างความยุ่งเหยิงที่สุดคือแนวคิดของชีอะฮ์ ดังนั้น เพื่อความเข้าใจสภาพปัญหาจึงจะได้ทำ

¹⁴⁹ การทำความบาปใหญ่ไม่ได้ทำให้คนสิ้นสภาพจากการเป็นมุสลิม ด้วยเหตุนี้เองที่อิสลามได้ใช้กฎหมายลงโทษพวกเขาที่แตกต่างกัน เช่น การทำซินาจของคนโศคให้โบยร้อยครั้ง มิได้ใช้กฎการสิ้นสภาพจากมุสลิม(Ibn Taymīyah, 2001 : 28)

¹⁵⁰ เดิมทีกลุ่มชีอะฮ์ปรากฏในภาพลักษณ์ของแนวคิดทัศนะทางการเมืองที่ไม่เกี่ยวข้องกัับหลักความเชื่อถือที่เป็น การเฉพาะใดๆ ความศรัทธาของผู้สนับสนุนท่านอะลีย ์ ในยุคต้น ๆ ก็มีได้แตกต่างกับมุสลิมโดยทั่วไป แต่หลังจากผ่านศึกสงครามมาหลายครั้ง นับตั้งแต่สงครามอุรจนถึงการลอบสังหารท่านฮุสัยน ์ ก็ได้ก่อเริ่มมีการสร้างระบอบทฤษฎีขึ้นมาเป็นพิเศษ (al-Mawdūdī, 1967 :140-141)

ความเข้าใจแนวคิดชีอะฮ์ที่มีผลกระทบต่อประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ไว้พอสังเขป แนวคิดชีอะฮ์แพร่หลายอย่างกว้างขวางในดินแดนอิรักและอิหร่าน ซึ่งเคยเป็นดินแดนที่ตกอยู่ภายใต้การยึดครองของจักรพรรดิแห่งวงศ์อัส-सानียะฮ์ ซึ่งเป็นราชวงศ์ของเปอร์เซียที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก แต่ต่อมาได้พ่ายแพ้แก่ฝ่ายมุสลิมและถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรคาลิฟาฮ์อุมัยยะฮ์ สำหรับแนวคิดชีอะฮ์ได้แตกแยกกันอีกเป็นหลายพวกหลายฝ่าย แต่ละฝ่ายมีทัศนะและคำสอนต่างกันอย่างมากมาย ชีอะฮ์บางพวกกระเด็นออกจากแนวของอิสลามไปไกลถึงขนาดเชื่อว่า ท่านอะลีเป็นพระเจ้า หรือพระเจ้าอวตารมาในร่างกายของท่านอะลีไปเลย การแบ่งย่อยของชีอะฮ์เป็นกลุ่มต่าง ๆ นั้นจะแยกตามสายของอิมามที่แตกต่างกัน โดยทั่วไปแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ที่มีบทบาทในประวัติศาสตร์ ได้แก่

กลุ่มที่หนึ่ง คือชีอะฮ์ซัยดียะฮ์ ซึ่งศรัทธาในอิมามที่สืบทอดกันมา 5 คน เป็นชีอะฮ์กลุ่มแรกที่สามารถสร้างรัฐเป็นของตนเองได้ในบริเวณตาบรีสถานบนทะเลสาบเคสเปียนในปี ค.ศ. 864(ฮ.ศ. 250) และในเยเมนในปี ค.ศ. 893(ฮ.ศ.280)(Esposito,1994: 46) กลุ่มที่สองคือชีอะฮ์อิหม่ามาฮ์ชะฮิยะฮ์ ซึ่งศรัทธาในอิมามที่สืบทอดกันมา 12 คน เป็นกลุ่มที่เชื่อในการหายตัวไปของอิมามคนที่ 12 ผู้ซึ่งถือว่าเป็นอิมามมะฮ์ดี กลุ่มนี้เริ่มต้นมีบทบาทในแถบดินแดนเปอร์เซีย กลุ่มที่สามคือชีอะฮ์ อิศมาอิลียะฮ์ ซึ่งศรัทธาในอิมามที่สืบทอดกันมา 7 คน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทมากที่สุดในประวัติศาสตร์ยุคกระแสที่ผันผวน หากพิจารณาความเชื่อของชีอะฮ์ทั้ง 3 กลุ่ม กลุ่มซัยดียะฮ์เป็นกลุ่มที่ใกล้เคียงอะฮ์ลุด-ศุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์มากที่สุด¹⁵¹ ส่วนชีอะฮ์ อิศมาอิลียะฮ์ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่ สุดโต่งที่สุด และเป็นแนวศาสนาของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ที่เป็นราชวงศ์ชีอะฮ์ที่ใหญ่ที่สุดและครอบครองพื้นที่กว้างขวางเป็นเวลานาน แต่หลังจากนั้นอีกหนึ่งศตวรรษพวกอิศมาอิลียะฮ์ก็ดูเหมือนว่าจะมีการพัฒนาระบบและความเชื่อศาสนาที่มีความสลับซับซ้อนขึ้นและแยกออกเป็นหลายกลุ่ม ชีอะฮ์อิศมาอิลียะฮ์ได้กลายเป็นกลุ่มชีอะฮ์ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดต่อประวัติศาสตร์อิสลามในยุคกระแสที่ผันผวน ภาพของกลุ่มอิศมาอิลียะฮ์มีลักษณะของกลุ่มปฏิวัติที่โจนดีและลอบสังหารผู้นำทางการเมืองและผู้นำศาสนาชาวอะฮ์ลุด-ศุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์(Esposito,1994:47) ชีอะฮ์อิศมาอิลียะฮ์ประสบความสำเร็จขั้นสูงสุดในค.ศ.909(ฮ.ศ.297)โดยมีการตั้งรัฐแห่งราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ขึ้นในแอฟริกาตอนเหนือ การก่อตั้งรัฐของชาวชีอะฮ์อิศมาอิลียะฮ์แห่งราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ครั้งนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสำเร็จอันยิ่งใหญ่สำหรับชาวอิศมาอิลียะฮ์ที่มีรัฐภายใต้การนำของอิมามของตัวเองเท่านั้น แต่ยังเป็นความสำเร็จสำหรับชาวชีอะฮ์ทั้งหมดด้วย

¹⁵¹ แม้ว่ากลุ่มซัยดียะฮ์จะเชื่อว่าท่านอะลี عليه السلام จะประเสริฐกว่าสะาะหะบะฮ์ท่านอื่น ๆ แต่ก็ยังยอมรับการเป็นเคาะลีฟะฮ์ของสามท่านแรก ด้วยเหตุผลว่าไม่มีตัวบพระบุบุคคลชัดเจนในการเป็นเคาะลีฟะฮ์ ซึ่งแตกต่างจากชีอะฮ์สุดโต่งที่เลียดได้กล่าวหาว่าเคาะลีฟะฮ์สามท่านแรกเป็นผู้ปฏิเสธศรัทธา (al-Mawdūdī, 1967 :142)

อิบน์ ตัยมียะฮฺ(Ibn Taymīyah, 1992: 137) ได้เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มเคาะวาริจญ์ และชีอะฮฺเอาไว้ว่า

“กลุ่มรอฟีฎะฮฺ(หมายถึงชีอะฮฺสุดโต่ง)เลวร้ายยิ่งกว่าเคาะวาริจญ์ เป้าหมายของพวกเคาะวาริจญ์ คือการกล่าวหาท่านอูษมาน ^{رضي الله عنه} และท่านอะลีย ^{رضي الله عنه} ว่าเป็นผู้ปฏิเสธศรัทธา รวมทั้งพลพรรคของทั้งสองฝ่าย แต่เราะฟีฎะฮฺนั้นได้กล่าวหาว่าท่านอุมัยร ^{رضي الله عنه} ท่านอุมัร ^{رضي الله عنه} ท่านอูษมาน ^{رضي الله عنه} และกลุ่มคนส่วนใหญ่จากคนรุ่นแรก(คือบรรดาเศาะหาบะฮฺ)ว่าเป็นผู้ปฏิเสธศรัทธา พวกเขาได้ปฏิเสธแนวทางของท่านเราะฮฺลุล ^{رضي الله عنه} มากกว่าที่พวกเคาะวาริจญ์ปฏิเสธ ในหมู่พวกรอฟีฎะฮฺมีการโกหก สร้างเรื่อง เลยเถิด และปฏิเสธ(ความศรัทธาหลายอย่าง) ซึ่งไม่มีในหมู่เคาะวาริจญ์ ในหมู่พวกเรามีการให้ความช่วยเหลือผู้ไม่ใช่มุสลิมให้เหนือกว่ามุสลิม ซึ่งไม่มีลักษณะเช่นนี้ในกลุ่มเคาะวาริจญ์”

ข) แนวคิดที่มาจากทฤษฎีความรู้ในอิสลาม

วิกฤติสำคัญที่สุดตลอดยุคกระแสดังที่ผ่านมานี้ก็คือ วิกฤติในทางญาณวิทยา นั่นคือการเข้ามาตีความทฤษฎีความรู้ของกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งที่โดดเด่นที่สุดคือ กลุ่มมูตะชีละฮฺ และกลุ่มนักปรัชญาในช่วงแรก กลุ่มมูตะชีละฮฺ เป็นแนวคิดตัวแทนที่สำคัญที่สุดในการทำทายการดำรงอยู่ของอิสลามในช่วงเวลาแรก ๆ เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ของศตวรรษที่สองของอิสลาม(al-Jabrīn, 1998: 1/24) ชื่อเรียกนี้ถูกกล่าวถึงโดยผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับพวกเขา โดยมาจากคำศัพท์ภาษาอาหรับ “อิอตะชะละ” หมายถึงแยกตัวออกไป(Muhasinah, 2002:101) คำอธิบายที่มานี้มักจะอ้างอิงไปยังเรื่องราวการโต้แย้งระหว่างท่านหะสัน อัล-บัศรีฮฺ(ค.ศ. 641-728/ฮ.ศ. 21-110)¹⁵² กับวะลิด อิบน์ อะฏอฮฺ(ค.ศ. 700-748/ฮ.ศ. 80-130) ผู้เป็นศิษย์ ในประเด็นเกี่ยวกับสถานะของคนทำบาปใหญ่ วะลิด อิบน์ อะฏอฮฺ ได้แสดงทัศนะที่ประหลาดออกมา โดยถือว่าคนที่ทำบาปใหญ่มิใช่ผู้ศรัทธาและมีผู้ปฏิเสธศรัทธา ทำให้ท่านหะสัน อัล-บัศรีฮฺ กล่าวคำพูดออกมาว่า “วาซิลได้แยกตัวจากเราแล้ว” คำว่า มูตะชีละฮฺ หมายถึง การแยกตัวออกไป องค์กรที่ตาม กลุ่มมูตะชีละฮฺ กลับเรียกตัวเองว่า Ahl al-Tawhīd wa al-‘Adl แปลว่า ผู้คนแห่งการขึ้นหยัดในเอกภาพของอัลลอฮฺและความยุติธรรม (al-Ibādī, n.d. : 109) อิทธิพลสูงสุดของกลุ่มมูตะชีละฮฺได้แผ่เข้าไปในราชสำนักของเคาะลีฟะฮฺ และเกิดการเผชิญหน้ากับอะหฺมัด อิบน์

¹⁵² เป็นตาบิอินหรือชนในยุคแรกที่ได้พบกับเศาะหาบะฮฺชั้นแนวหน้า ถือเป็นแบบอย่างของคนยุคแรกที่มีความรู้ ความสมณะ (al-Nadwī 1986 :57)

หันบัต และสิ้นสุดลงด้วยบทบาทของกลุ่มมุตะซิดะฮ์ที่เสื่อมลงในระดับการเมือง แต่กลุ่มมุตะซิดะฮ์มิได้เป็นเพียงกลุ่มที่อิงอำนาจทางการเมืองเท่านั้น สีสันและเสน่ห์ของกลุ่มนี้คือการเปิดกว้างทางความคิดอย่างลึกซึ้ง จนสร้างความประทับใจให้กับนักศึกษาด้านอิสลามรุ่นใหม่ ๆ อยู่อย่างต่อเนื่อง ฉะนั้น บทบาทที่ได้ดำเนินต่อไปอย่างลึกซึ้งของกลุ่มมุตะซิดะฮ์ คือการครอบงำทางวิชาการ

การเติบโตของกลุ่มมุตะซิดะฮ์ซึ่งอ้างอิงมาจากคำสอนบางส่วนของอิสลามเอง แต่สิ่งที่แผ่มาเป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวงคือ ความคลั่งไคล้ที่มีต่อปัญญา จนกระทั่งล่วงล้ำเข้าไปตีความด้วยทศนิยมเพื่อให้สอดคล้องกับปัญญาของตน กระแสนี้ดำเนินไปด้วยเจตนาดีที่จะให้ความงามแก่อิสลามด้วยกับปัญญา แต่ความจริงได้ดำเนินไปในแบบที่ตรงกันข้าม เพราะทำให้อิสลามที่เป็นตัวบทคำสอน ซึ่งเคลื่อนไหวผ่านนักออล-หะดีษกลายเป็นเนื้อหาที่ห่างไกลจากปัญญา ขณะที่กลุ่มมุตะซิดะฮ์ที่อ้างตัวว่าอยู่กับอิสลาม กลับห่างไกลจากตัวบท ผลสุดท้ายทำให้ตัวบทคำสอนที่เป็นภาพพจน์โดยตรงของศาสนากับสติปัญญาของมนุษย์กลายเป็นสิ่งที่ถูกมองว่าตรงกันข้ามกัน ท่ามกลางช่องว่างที่ห่างกันออกไปทุกขณะ ระหว่างฝ่ายผู้คนที่รักษาตัวบทคำสอนอิสลามที่กำลังจะแข็งทื่อและอ่อนอิทธิพลในแวดวงวิชาการลงไปเรื่อย ๆ กับฝ่ายรณรงค์ทางปัญญาที่กำลังดำเนินไปอย่างคลั่งไคล้จนเริ่มเกิดปัญหาเกี่ยวกับหลักศรัทธาในสิ่งพ้นญาณพิสัยต่าง ๆ อัล-ฟารูกียะฮ์(al-Farūqī, 1983: 30) ได้กล่าวไว้ว่า “มุตะซิดะฮ์ฮ์ยกการปกป้องสิ่งที่เกินธรรมชาติเข้าใจ และการโต้แย้งคุณสมบัติในเชิงเปรียบเทียบ มิใช่ตามตัวอักษร ด้วยความกระตือรือร้นของพวกเขา พวกเขาได้ยืนยันว่าคนดี ๆ ก็ไม่อาจเห็นพระเจ้า แม้แต่ในสวรรค์ ส่วนเนื้อหาในอัล-กุรอานที่สัญญาไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ต้องถูกอธิบายเชิงอุปมา จนทำให้ความหมายที่ปรากฏภายนอกของคำศัพท์ต่าง ๆ ถูกถือว่าใช้ไม่ได้ ...” ปราชญ์มุสลิมจำนวนมากจึงเห็นว่า การกระทำของมุตะซิดะฮ์กำลังผลิตความหมายใหม่ให้กับคำศัพท์ ลดคุณค่าของความเข้าใจที่ได้รับจากคนยุคแรกไป ซึ่งกำลังเดินไปสู่จุดอันตรายเช่นเดียวกับที่ศาสนายูดาห์และศาสนาคริสต์ถูกกระทำมาแล้วจากกระบวนการถูกเปลี่ยนแปลงให้เป็นแบบปรัชญากรีก(al-Farūqī, 1983: 30)

ค) แนวคิดที่มาจากการแสวงหาจิตวิญญาณภายในของอิสลาม

กระแสของการแสวงหาจิตวิญญาณภายในที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุด เรียกว่า “ศูฟีเย” ซึ่งความจริงแล้วศัพท์คำนี้เกิดขึ้นมาในยุคหลังในเมืองกูฟะฮ์ประเทศอิรักระหว่างสมัยราชวงศ์อับบาซียะฮ์ ในช่วงสามศตวรรษแรกนั้นไม่ปรากฏการใช้ศัพท์คำนี้(Ibn Taymiyah, n.d.: 12) นักวิชาการมีความเห็นที่แตกต่างกันของศัพท์คำนี้ อย่างไรก็ตาม ศัพท์คำนี้ชี้ไปยังกลุ่มชนที่มุ่งความสนใจกับการแสวงหาภายในและการขัดเกลา ศัพท์อีกตัวหนึ่งที่หมายถึงศาสตร์ของพวกเขาศูฟีเยคือตะเตาฟ ใน

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 10 ศูฟีได้แพร่ขยายไปทั่วอิรัก แพร่เข้าไปในเปอร์เซียและอียิปต์ในคริสต์ศตวรรษที่ 11 และ 12 และค่อยๆสร้างพิธีกรรมและหลักการต่างๆที่เสียดายรุนแรงขึ้นและบิดเบือนหลักความศรัทธาอันบริสุทธิ์ของอิสลามที่มีอยู่ในอัล-กุรอานและแบบอย่างคำสอนของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ผู้นำ(ซัยค)ของกลุ่มนี้ได้ทำให้มุสลิมแตกออกเป็นกลุ่มและนิกายต่างๆ จนทำให้หลักการและการปฏิบัติอันสุดโต่งห่างไกลออกไปจากหลักความเชื่อและกฎหมายอิสลาม ศูฟีแต่ละกลุ่มก็จะอ้างถึงความพิเศษของแนวทาง(เงาะรีเกาะฮฺ)ที่ตนยึดมั่นอยู่ อิบน์ ตัยมียะฮฺ(Ibn Taymiyah, n.d.:29)กล่าวว่า “ดังนั้น ใครก็ตามที่ทำให้แนวทางของคนใดคนหนึ่งจากบรรดาอุละมาอ์และฟูเกาะฮฺ หรือแนวทางของเหล่าบรรดาผู้คร่ำเคร่งกับการอิบาดะฮฺและผู้อุทิศตนกับความสมณะใดๆ เหนือกว่าแนวทางเสาะหาบะฮฺ แน่แท้เขาคิดพลาด หลงทาง และสร้างอุตริกรรมขึ้น....” ยิ่งกว่านั้นศูฟีบางกลุ่มยังพัฒนาไปสู่ระดับซิริกที่รุนแรง บินบาซ(บินบาซ, 2531 : 64)กล่าวว่า “บางคนในกลุ่มพวกเขา(ศูฟี)ให้ชื่อเอาเลียฮฺ(บรรดาอะลี)นั้นมีส่วนร่วมร่วมกับอัลลอฮฺในการจัดการและการบริหารกิจการของโลก พวกเขาให้ชื่อคนเหล่านี้ว่า อัลอักฎ็อบ อัลเอาดาอัลอัมวาช¹⁵³ และชื่ออื่น ๆ ล้วนแล้วแต่ผู้เชื่อถือจะประดิษฐ์คิดขึ้นมาตั้งให้แก่พระเจ้าของพวกเขา นี่ย่อมเป็นการตั้งภาคีที่น่าเกลียดที่สุดในด้านอัฐนูบียะฮฺ(เตาฮีดในด้านการเป็นพระเจ้าผู้ทรงสร้างผู้บริหารจักรวาล) ซึ่งเลวร้ายยิ่งกว่าการซิริกในสมัยญาฮิลียะฮฺ เพราะว่ากุฟฟารอาหรับในสมัยญาฮิลียะฮฺนั้นไม่ได้ตั้งภาคีกับพระองค์ในเตาฮิดอัฐนูบียะฮฺ....” อย่างไรก็ตาม อุละมาอะฮฺสุสุนนะฮฺหลายคนรวมทั้งคนยุคแรก(สลัฟ)ได้พยายามอย่างที่สุดในการปฏิรูปแนวคิดศูฟีจำนวนมากด้วยกับคำสอนของอัล-กุรอานและอัล-สุนนะฮฺ แท้จริงมีตัวอย่างศูฟีที่ดี ๆ อยู่ ซึ่งพวกเขาทำให้เราเข้าใจถึงรูปแบบการเคารพภักดีได้ลึกซึ้งขึ้น อิมามอัล-ฆะฆะลีลีย คือหนึ่งในลักษณะศูฟีที่อยู่ในความสมดุลเช่นนี้ โดยแนวคิดของท่านไปในแนวทางเดียวกับคำสอนของอิสลาม อัล-เกาะเราะฮฺอวียู (al-Qaradāwi, 1999: 40-41) ได้กล่าวถึงทางออกประเด็นปัญหาเรื่องศูฟีเอาไว้ว่า

“...ตะเศาฎ(วิถีทางในการชำระล้างจิตวิญญาณ)ที่แท้จริงนั้นคือ ตักวา(ความยำเกรงพระเจ้า)และอัคลาคุ(บุคลิกภาพ,จริยธรรม) นี่คือนะเศาฎที่เราต้องการ ตะเศาฎแห่งการศรัทธาและสร้างบุคลิกลักษณะแบบอัล-กุรอานและแบบท่านนบี ﷺ ตะเศาฎที่เพิ่มความศรัทธา ทำให้จิตใจอ่อนโยน ทำให้เกิดแรงจูงใจขับเคลื่อน ทำให้ความมุ่งมั่นกล้าแกร่ง ทำให้จิตใจได้รับการกล่อมเกลา และได้สร้างพฤติกรรมในแง่ของอัล-กุรอานและอัล-สุนนะฮฺและทางนำของชาวสลัฟศอลิหฺ(กัลยาณชนรุ่นแรก)”

¹⁵³ เป็นตำแหน่งระดับของผู้นำศูฟี

ดังนั้น ศูฟิย์สามารถกระทำให้อยู่ในแนวทางที่ถูกต้องได้ ด้วยการปรับเข้ากับเรื่อง
คัมภีระฮุ(การชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์) ที่ปรากฏอยู่ในอัล-กุรอานว่า

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ
وَيُزَكِّيهِمْ ... ﴾

(سورة الجمعة : ٢)

ความว่า “พระองค์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งเราะฮูล(ผู้นำศาสน์)ขึ้นคนหนึ่ง
ในหมู่ผู้ไม่รู้จักหนังสือจากพวกเขาเอง เพื่อสาธยาย โองการต่าง ๆ
ของพระองค์แก่พวกเขา และ ‘ชำระล้างหัวใจพวกเขาให้บริสุทธิ์’...”

(อัล-ญุมอะฮ์ :2)

เนื้อหาของตะเศาฟที่ถูกต้องจึงต้องปรับให้เข้ากับเนื้อหาและวิธีการที่สอดคล้องกับ
วิถีปฏิบัติของท่านนบี ﷺ และชนยุคแรกของอิสลาม

4.2 การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูอิสลาม

สถานการณ์โดยรวมของโลกมุสลิมเข้าสู่วิกฤติ ไม่เพียงแต่จะปรากฏผู้ปกครองที่
กระหายอำนาจและแย่งชิงกันจนกลายเป็นอาณาจักรเล็กอาณาจักรน้อย แต่ยังมีผู้คนในแวดวงปัญญา
ที่ลોકเลียนแบบ จนขาดการสร้างสรรค์ สภาพที่ระส่ำระสายเช่นนี้เป็นดังคำวิจารณ์ของ อัล-มาดูดี
(al-Maudūdī, 1999: 40-41) ที่ได้กล่าวสรุปเอาไว้ว่า

“...เหตุมาจากอิทธิพลของผู้ปกครองที่โง่เขลากับการขาดปัจจัยที่
จะทำให้ศาสตร์ต่าง ๆ ของศาสนาให้แพร่หลายออกไป สายธารแห่ง
การ *อิญติฮาด* ก็เหือดแห้งลง กลายเป็นหลับหูหลับตาตามอย่าง
แข็งทื่อ ความขัดแย้งทางศาสนาแพร่กระจายไปทั่ว กลุ่มนิกายต่าง ๆ
ใหม่ ๆ ก็ถูกจัดตั้งขึ้นบนพื้นฐานของข้อคิดเห็นปลีกย่อยที่แตกต่าง
กัน และการวิวาทระหว่างกลุ่มนิกายต่าง ๆ ได้นำมุสลิมไปสู่สภาพ
ที่อัล-กุรอานได้บรรยายเอาไว้ว่า

﴿ ... وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ ... ﴾

(سورة ال عمران : ١٠٤)

ความว่า: “...พวกเจ้าอยู่แทบปากเหวแห่งขุมไฟนรก ...”

(อาละ อิมรอน: 104)”

ภารกิจของกลุ่มฟื้นฟูจึงต้องพยายามต่อสู้คัดค้านกระแสเหล่านั้น ความพยายามของพวกเขาเริ่มตั้งแต่ในแง่ของทฤษฎี ผลงาน โศกเศร้านที่สุดเริ่มจากการเคลื่อนไหวของอับดุล หะสัน อัล-อัชชะรีย์ สืบต่อมาจนถึงปราชญ์ที่มีอิทธิพลต่อกระแสความคิดของโลกอิสลามอย่างสุญญูด อิสลาม อัล-ฆะมาซาลีย , ซัยคุล อิสลาม อิบนู คัยมียะฮฺ เป็นต้น ในท่ามกลางกระแสเชี่ยวกรากของแนวคิดที่กรัดกร่อนศีลธรรม การเข้ามาของคลื่นรุกรานจากครุเศดและมองโกล เป็นผลให้ดินแดนอิสลามในด้านตะวันออกตกอยู่ในสภาพที่ล่มสลาย ในขณะที่อาณาจักรมุสลิมในสเปนทางด้านตะวันตกก็แตกแยกและขัดแย้งกันออก จนนำไปสู่กาลล่มสลาย อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสไว้ว่า

﴿ وَأَتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ... ﴾

(سورة الأنفال : ๒๕)

ความว่า: “และพวกเจ้าจงระวังการลงโทษ ซึ่งมันจะไม่ประสบ โดยเฉพาะบรรดาผู้อธรรมในหมู่พวกเจ้าเท่านั้น...”

(อัล-อันฟาล : 25)

ขบวนการต่อต้านในสมรภูมิญิฮาด ซึ่งบทบาทโศกเศร้านและเลื่องลือมากนั้นอยู่ภายใต้การนำของเสาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย ทั้งนี้ก็ยังคงต้องยอมรับการปูพื้นฐานการต่อต้านครุเศดที่มาจากนุรุดดีน อัช-ชานกี ในขณะที่ยังการต่อต้านมองโกลนั้นอาจแตกต่างออกไป การสกัดมองโกลให้หยุดอยู่ที่แบกแดด จากราชวงศ์มัมลุกเป็นบทบาทที่สำคัญ พร้อมกับการสนับสนุนกระบวนการนี้จากบะเราะกะฮฺข่าน หลานชายของเจงกิสข่าน

4.2.1 ความพยายามของนักฟื้นฟูต่อกระแสอิทธิพลที่ผิดพลาด

ช่วงรอยต่อที่สำคัญยิ่งของประวัติศาสตร์อิสลามคือ ช่วงเวลาที่ยุคแห่งชาวสลัฟ(ยุคของคนสามรุ่นแรก)กำลังเคลื่อนไปสู่ยุคแห่งชาวเคาะลัฟ(ยุคหลังคนสามรุ่นแรกของอิสลาม) เป็นช่วงเวลาแห่งการทดสอบที่โลกอิสลามกำลังถูกท้าทายทางปัญญาผ่านกระแสแนวคิดที่ไหลท่วมท้นในฐานะที่กลุ่มฟื้นฟูจะต้องทำหน้าที่ดำรงไว้ซึ่งศีลธรรม อันประกอบไปด้วย “อัค-เตาฮีด”(ความเป็นหนึ่งพระเจ้า) และ “อัค-ศิรอฎ อัล-มุสตะกีม” (ทางที่เที่ยงตรง)¹⁵⁴ภารกิจหลักเบื้องต้นคือการ

¹⁵⁴ ดูหัวข้อ ศีลธรรม ในบทที่ 2

สัปดาห์แรกโตของกระแสแนวคิดเหล่านี้ ความพยายามเหล่านี้ได้กระทำผ่านปราชญ์ผู้นำจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ถูกลือว่าสำคัญที่สุดในช่วงต้นคือ อับดุล-อะฮ์มัด อัล-อัซฮะรียะ (ค.ศ. 873 - 935 / ฮ.ศ. 260-324) และอับดุล-ฮามิด อัล-นะฆะชาลี (ค.ศ. 1058-1128/ฮ.ศ. 450-522) เนื่องจากเป็นผู้ริเริ่มในการต่อต้านกระแสดังกล่าว ซึ่งต่อมาได้มีนักฟื้นฟูอื่น ๆ เดินตามเส้นทางนี้อย่างมากมาย

4.2.1.1 ความพยายามของอับดุล-อะฮ์มัด อัล-อัซฮะรียะ (ค.ศ. 873 - 935 / ฮ.ศ. 260-324)

อับดุล-อะฮ์มัด อัล-อัซฮะรียะ อิบน์ อิบน์ อิบน์ อิบน์ อิบน์ อัล-อัซฮะรียะ เป็นลูกหลานรุ่นที่เก้าของอับดุล-มุฮัมมัด อัล-อัซฮะรียะ رضي الله عنه เสาะหาบะฮะฮ์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ท่านเกิดที่เมืองบัสเราะฮ์ ในปีค.ศ. 883 (ฮ.ศ. 270) หลังจากบิดาของท่านเสียชีวิตไป มารดาของท่านก็ได้แต่งงานใหม่กับอับดุล-อะฮ์มัด อัล-ญับบารี ซึ่งเป็นปราชญ์ในแนวคิดมูตะฮะลิสะฮ์ที่ยิ่งใหญ่ในสมัยนั้น อีกทั้งยังเป็นกระบอกเสียงที่สำคัญยิ่งของแนวคิดนี้ อับดุล-อะฮ์มัด อัล-อัซฮะรียะ เติบโตขึ้นมาจากการฝึกอบรมของอัล-ญับบารี จนกระทั่งมีสถานะรองจากเขาและได้รับความไว้วางใจอย่างสูง ท่านจึงสังกัดอยู่กับกลุ่มมูตะฮะลิสะฮ์และปกป้องแนวคิดนี้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลาถึง 40 ปี (al-Ashqar, 1994 : 14) แต่แล้วก็เกิดจุดพลิกผันที่สำคัญที่สุด ไม่เพียงแต่ชีวิตส่วนตัวของอับดุล-อะฮ์มัด อัล-อัซฮะรียะ แต่กับชีวิตของประชาชาติอิสลามด้วย นั่นก็คือท่านได้เกิดสับสนและการปะทะทางความคิดภายในตัวเองระหว่างสิ่งที่แนวคิดที่ท่านคร่ำเคร่งมาตลอดชีวิตกับแนวทางอิสลามที่อิงอยู่กับวิธีการเรียบง่ายของคนยุคแรกถูกนำเสนออย่างโดดเด่น โดยอะฮ์มัด อิบน์ หันบัล

ความสับสนทางความคิดทำให้อับดุล-อะฮ์มัด อัล-อัซฮะรียะ ได้ตัดสินใจทำการอิฮติกาฟอยู่ในบ้านของท่านเป็นเวลา 15 วัน เพื่อครุ่นคิดใคร่ครวญระบอบความคิดทั้งหมด จนกระทั่งท่านได้สงบนิ่งและมั่นใจ พร้อมกับตัดสินใจประกาศการถอนตัวออกจากกลุ่มมูตะฮะลิสะฮ์ในคืนวันศุกร์ ณ มัสญิดญามิฮ์แห่งเมืองบัสเราะฮ์ ท่านได้ขึ้นไปบนมิมบาร์และได้ประกาศออกมาด้วยเสียงอันดังว่า “ใครที่รู้จักข้าพเจ้ามาก่อนหน้านี้ เขาก็ได้รู้จักข้าพเจ้าแล้ว หากใคร ไม่รู้จักข้าพเจ้ามาก่อน ข้าพเจ้าก็กำลังจะเปิดเผยให้เขาทราบ ข้าพเจ้าคือ บุคคลหนึ่ง บุตรของบุคคลหนึ่ง ข้าพเจ้าเคยบอกว่า อัลกุรอานเป็นมัจลุฮ์ (สิ่งที่ถูกสร้าง) และแท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ นั้นไม่สามารถที่จะมองเห็นได้ และบรรดาการงานชั่วต่าง ๆ นั้นข้าพเจ้าเองคือผู้สร้างมันขึ้นมา จากนั้นต่อไปข้าพเจ้าได้สำนึกตนและถอนตัวออกจากคำพูดดังกล่าวอย่างเด็ดขาด และจะโต้ตอบกลุ่มมูตะฮะลิสะฮ์ จะเปิดโปงความเสื่อมเสียและข้อบกพร่องของพวกเขา” (al-Nadwi, 1993: 120) นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 912 (ฮ.ศ. 299) เป็นต้นมา อับดุล-อะฮ์มัด อัล-อัซฮะรียะ ได้กลายมาเป็นผู้ปกป้องวิถีทางอะฮ์ลุล-สุนนะฮ์ อัล-ญะมาอะฮ์ อย่างโดดเด่น โดยใช้วิธีการทางปรัชญาที่ท่านเคยได้รับการเรียนรู้มา แม้ว่าท่านจะไม่ใช่มุฮัมมัดที่แท้จริงแต่ใช้วิธีการที่ท่านใช้กลับได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง แนวคิดสำคัญที่ท่านแย้งกับความเชื่อของ

กระแสมุตะซิดะฮุนั้นรับมาจากอะหมัด อิบน์ หันบัล เป็นสำคัญ เช่น การยืนยันลักษณะของอัลลอฮ์ ﷻ ตามที่ปรากฏอยู่ในตัวบทหลักฐาน การยืนยันว่าอัล-กูรออันเป็นพระคัมภีร์ของอัลลอฮ์ ความเข้าใจในเรื่อง เกาะดร์ ตามองค์ประกอบที่ถูกต้องด้วยการยอมรับทั้งอำนาจที่สมบูรณ์แบบของอัลลอฮ์และความรับผิดชอบของมนุษย์ การปฏิเสธการใช้เหตุผลกับสิ่งที่เร้นลับ เช่น ในเรื่องสภาพต่าง ๆ ในวันสิ้นโลก การเห็นอัลลอฮ์ ﷻ การชะฟาอะฮ์(การสงเคราะห์)ของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นต้น อิบน์ อัด-หะสัน อัล-อซฮะรียฺ ได้เขียนหนังสือฉบับเป็นร้อยเล่มในการโต้แย้งแนวคิดต่าง ๆ เล่มสุดท้ายของท่านมีชื่อว่า al-Ibānah 'an usūl al-diyānah (การอธิบายแจกแจงเกี่ยวกับรากฐานของศาสนา) เป็นงานวิพากษ์ด้วยการนำเสนอการพัฒนาแนวคิดทางเทววิทยาของตัวท่านเองในการโต้แย้งแนวคิดมุตะซิดะฮ์ อัส-ซะฮะบียฺ(al-Dhahabī, 1982: 15/86) ได้กล่าวถึงอิมามอัล-อซฮะรียฺว่า “ท่านเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดที่น่าทึ่ง และมีความเข้าใจที่แข็งแกร่งยิ่ง”

ประเด็นสำคัญของการโต้แย้งของอัล-อซฮะรียฺต่อแนวคิดมุตะซิดะฮ์นั้นเป็นประเด็นทางญาณวิทยา โดยที่อัล-อซฮะรียฺเป็นผู้มีความเชื่อมั่นต่อแหล่งที่มาของความรู้เกี่ยวกับอภิปรายและสิ่งเร้นลับต่าง ๆ ว่าถูกกำหนดมาจากอัล-กูรออันและอัล-สุนนะฮ์โดยตรง ตามแนวทางของอะฮ์ลุด-สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ ท่านชี้ให้เห็นข้อบกพร่องในญาณวิทยาของกลุ่มมุตะซิดะฮ์ด้วยวิธีการทางปัญญา อัล-อซฮะรียฺเรียกร้องให้เข้าใจอภิปรายในอิสลามด้วยการยอมรับตัวบทก่อนเป็นอันดับแรก จากนั้นให้ปฏิเสธคำถามในการทำให้ความหมายของตัวบทถูกตีความไปสู่ความหมายที่รองรับแนวคิดเชิงอุปมาที่กลุ่มมุตะซิดะฮ์ใช้อยู่(al-Farūqī, 1983: 31)

นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน วิธีการของอิบน์ อัด-หะสัน อัล-อซฮะรียฺ ได้รับความนิยมน้อยลง ผู้เชื่อมั่นในวิธีการของท่านในรุ่นต่อมาถูกเรียกว่า อัสซอฮะรียะฮ์ หรืออะชาอิเราะฮ์ แม้ว่าประเด็นหลายส่วนจะเบี่ยงไปจากวิธีการของท่านก็ตาม การเผชิญหน้ากับแนวคิดที่เบี่ยงเบนของกลุ่มต่าง ๆ ไม่เพียงทำให้เกิดนักฟื้นฟูที่โดดเด่นแห่งยุคสมัยคังเช่น อิบน์ อัด-หะสัน อัล-อซฮะรียฺ เท่านั้น แต่ยังได้มีนักฟื้นฟูร่วมสมัยคนอื่น ๆ อีกด้วย ที่สำคัญก็คือ อิบน์ มัสนูร์ อัล-มาตุรีดี(เสียชีวิต ปี ค.ศ. 944 / ฮ.ศ. 333) แห่งเมืองมาตุรีดี ในแคว้นสมาร์คานแห่งเอเชียกลาง ท่านมีผลงานและวิธีการที่คล้ายคลึงกับอิบน์ อัด-หะสัน อัล-อซฮะรียฺ มาก มีรายละเอียดที่แตกต่างกันในส่วนปลีกย่อยเล็กน้อย(al-Nadwī 1986 :127-128) อย่างไรก็ตาม กลุ่มอะฮ์ลุด-สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ที่ไม่ได้ใช้วิธีการแบบอิบน์ อัด-หะสัน อัล-อซฮะรียฺ และอิบน์ มัสนูร์ อัล-มาตุรีดีเท่านั้น ก็ยังมีอยู่เรียกว่า อัล-อะซะฮะรียฺ(ผู้นิยมในตัวบท) ซึ่งหลีกเลี่ยงการตอบโต้กลุ่มบิดเบือนด้วยวิธีการอื่น ๆ เว้นแต่ใช้ตัวบท วิธีการแบบนี้ได้รับความนิยมในผู้คนปฏิบัติตามมัซฮับหั่นบะลียฺ วิธีการเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากการที่นักฟื้นฟูได้อัจฉริยภาพ(การวินิจฉัย)ตามกระบวนการฟื้นฟูในสนามความรู้ ย่อมไม่ได้รับประกันความถูกต้องสมบูรณ์แบบ และมีความแตกต่างกันในรายละเอียดอยู่ แต่กระนั้นเมื่อ

คำนึงถึงประโยชน์แห่งยุคสมัย ก็นับว่าได้สร้างประโยชน์ต่อสังคมอย่างอนันต์ นำมาซึ่งความเข้มแข็งแก่ผู้คนแห่งสังคม

4.2.1.2 ความพยายามของอิมาม อัล-เมาะฆาลี (ค.ศ.1058-1111 / ฮ.ศ. 450-505)

อิทธิพลของอุมู อัล-หะสัน อัล-อัชชะรียุ นั้นมีมหาศาล แต่เป็นอิทธิพลเชิงส่งผ่านไปยังนักฟื้นฟูรุ่นต่อ ๆ ไป อัล-เมาคูดีย (al-Mawdu'ī, 1999: 40) กล่าวว่า

“อิมาม อุมู อัล-หะสัน อัล-อัชชะรียุ และบรรดาผู้ที่ดำเนินตามท่านได้ทุ่มเทความพยายามอย่างหนักเพื่อตรวจสอบกระแสการเติบโตนี้(แนวคิดที่บิดเบือนสังคม) กระนั้นพวกเขาก็ยังไม่บรรลุผล แม้ว่าพวกเขาสามารถใช้ทักษะวิชาการที่จำเป็นได้ แต่พวกเขาก็ไม่ได้ตระหนักและไม่ได้ฝึกฝนศาสตร์การใช้เหตุผลอย่างเต็มที่นัก อย่างไรก็ตาม ด้วยความกระตือรือร้นของพวกเขาในการต่อต้านกลุ่มมูอะตะซิละฮฺ พวกเขาก็ได้ไปไกลเกินไปและพาตัวพวกเขาเองไปสู่การพิสุจน์และการจัดสร้างบางสิ่งบางอย่างที่ชัดเจนขึ้นมา ซึ่งมันไม่ได้เป็นของศรัทธาที่แท้จริง”

งานของอิมาม อุมู อัล-หะสัน อัล-อัชชะรียุ จึงเป็นการริเริ่มที่ยังไม่สมบูรณ์ ทำให้มีความจำเป็นต้องมีผู้สืบทอดที่เข้าถึงเจตนา จำเป็นต้องอาศัยนักฟื้นฟูที่เข้าถึงสภาพปัญหาและเปี่ยมด้วยปัญญา อย่างไรก็ตาม ผู้คนจำนวนมากที่นิยมในตัวท่านกลับยึดติดกับสำนักวิชาการของท่านมากจนเกินไปและได้รับเอาวิธีการใหม่ ๆ ที่เป็นอันตรายมาใช้อีกด้วย อัน-นัควี (al-Nadwī, 1993: 130) กล่าวว่า

“แต่ที่น่าเสียดายที่สิ่งเหล่านี้(การสืบทอดเจตนาที่แท้จริงของอุมู อัล-หะสันอัล-อัชชะรียุ)ไม่ได้มีขึ้น การหลบทวนหลบตาตามของบรรดาศิษย์ของสำนักนี้(อาซาอิเราะฮฺ)ได้เล็ดลอดไป กลับกลายเป็นว่า พวกเขาอ้างอิงทุกอย่างต่อสิ่งที่อัล-อิมาม อุมู อัล-หะสันอัล-อัชชะรียุและผู้สืบทอดจากท่านบางคนได้ผลิตออกมา พวกเขาเหล่านี้เห็นด้วยกับทัศนคติทั้งหมดของท่าน และกักมันด้วยฟันกราม(ยึดมันอย่างไม่เลื่อมคลาย) ในที่สุดวิชาวิทยาวិธีกลายมาเป็นศาสตร์ที่ส่งต่อ ๆ กันมา โดยคนรุ่นหลังรับมาจากคนรุ่นแรก บรรดาศิษย์ก็รับมาจากอาจารย์ แล้วบางคนยังรู้สึกว่ายุคสมัยเปลี่ยนไปแล้ว จึงต้องมีการพัฒนาวิทยาวิธีให้ก้าวหน้า ดังนั้น ศัพท์ต่าง ๆ ทางปรัชญารวมทั้งวิธีการของมันใน

การสรุปกฎเกณฑ์ในวิชาภาษาวิธีจึงได้ถูกนำเข้ามาใช้ แต่มันไม่ได้ ทำให้ดีขึ้นเลย เพราะว่าวิธีการทางปรัชญาหาได้ทำให้เกิดการยอมรับ งานของหัวใจเช่นวิธีการของอัล-กูรานที่เป็นธรรมชาติไม่ ...”

วิชาปรัชญาของกรีกมิได้เป็นศาสตร์ทั่วไป แต่กำลังเข้าไปสู่โลกที่เกินปัญญาจะจับ ต้องได้ นั่นคือการอธิบายถึงลักษณะของพระเจ้า การที่วงวิชาการมุสลิมรู้ไม่เท่าทัน ยอมรับอย่าง สยบต่อปรัชญาของกรีก นำไปสู่อันตรายยิ่งกว่าวิชาวิธีแบบปกติ อัน-นัคเวีย (al-Nadwi, 1993: 130) กล่าววิจารณ์ไว้ว่า

“บรรดาผู้รู้จำนวนมากได้ยอมรับปรัชญาจำพวกนี้ พวกเขาได้ ริเริ่มและค้นคว้า ประหนึ่งมันเป็นความรู้ที่ยั่งยืน โดยไม่สงสัย เป็นสิ่งจะ เป็นประสบการณ์ พวกเขายอมรับมันเป็นประหนึ่งจินตนาการและข้อ สมมุติฐานของพวกเขา พวกเขาจำนวนไม่น้อยที่รักอิสลามแต่อ่อนแอใน ด้านอื่นๆ ได้ยอมเอาอายุชะฮ์ อัล-กูรานมาใช้ หรือทำการอธิบายมันอย่าง จริงจัง โดยปรับให้กับปรัชญาเทววิทยาของกรีก ปรากฏว่าพวกเขาส่วนใหญ่ได้เอาหลักการ “ความจำเป็นของสิ่งที่บกพร่อง” มาประกาศถึงความ จำเป็นต้องมี “ความจำเป็นของผู้ที่ดำรงอยู่”¹⁵⁵ โดยพวกเขาใช้หลักการนี้ กำหนดพระนาม คุณลักษณะ และการกระทำส่วนใหญ่ของพระเจ้า ด้วย เหตุผลว่าสิ่งที่มีลักษณะเกิดขึ้นและอยู่ในตัวตนนั้นห่างไกลจาก “ความ ค้างเค็ม” ทั้งหมดที่กล่าวนี้เป็นการใช้เหตุผลเปรียบเทียบของมนุษย์ และ วางอยู่บนประสบการณ์ที่จำกัดของมนุษย์ เขาไม่สามารถคิดไปถึงได้และ ขาดประสบการณ์ในการดำรงอยู่ของคุณลักษณะต่างๆของพระเจ้า เว้นแต่ ที่คุณสมบัติที่จำเป็นข้างต้น เขาจึงสงสัยคุณลักษณะของพระเจ้าที่มีอยู่โดย ปราศจากคุณลักษณะที่จำเป็นเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ คนกลุ่มนี้จึงมีแนวโน้มที่ จะนำไปสู่การปฏิเสธคุณลักษณะของพระเจ้า ผลที่เลวร้ายน้อยที่สุดในการ ทำการอธิบายด้วยปรัชญากรีกก็คือมันเกือบจะนำไปสู่การปฏิเสธ คุณลักษณะของพระเจ้า(ตะฮ์ฎีล) มันเกือบสูญเสียวิชยปัญญาของ คุณลักษณะของพระเจ้าไป...”

ในช่วงเวลาที่กระแสทางปรัชญาของกรีกได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างท่วมท้นในญาณ วิทยาของมุสลิมนั้น ช่วงเวลานี้โลกมุสลิมตกอยู่ในอันตรายรอบด้าน John L. Esposito (Esposito,

¹⁵⁵ เป็นวิธีการอธิบายการมีอยู่ของพระเจ้าที่ได้รับอิทธิพลจากกรีก เบื้องแรกดูเหมือนว่าจะใช้ได้ผล แต่ความรู้ในเรื่องพระเจ้านั้นลึกซึ้งยิ่งกว่าวิธีการดังกล่าว เป็นผลทำให้วิธีการนี้เกิดปัญหา เมื่อนำไปใช้มากเกินไป

199: 104) ได้ให้ข้อสังเกตต่อสภาพสมัยนั้นไว้ว่า “ศตวรรษที่ 11 และ 12 เป็นช่วงเวลาที่ยืดเยื้อใน
โลกประวัติศาสตร์ของมุสลิมที่มีลักษณะเฉพาะ ระบอบเคาะลีฟะฮ์ที่เป็นสากลได้แตกย่อยไปสู่
ระบอบรัฐที่มีอำนาจกระจายกันออกไปและต่างแข่งขันกัน ระบอบเคาะลีฟะฮ์เป็นแค่สัญลักษณ์แต่
ไร้ซึ่งอำนาจหมายถึงเคาะลีฟะฮ์แห่งแบกแดด ขณะเดียวกันนักเผยแผ่ของชีอะฮ์อิสมาอีลียะฮ์กำลัง
กัดเซาะสภาพหนึ่งเดียวของชาวอะฮ์ลุล สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ ส่วนพวกนักปรัชญาที่คั่งอยู่ภายใต้
ปรัชญากรีกและสำนักเพลโตใหม่ (Neo-Platonism) อย่างหยั่งรากลึก”

การฟื้นฟูวิธีการอิสลามที่เป็นธรรมชาติก็ถูกนำเสนอโดยนักฟื้นฟูอิสลามที่มี
บทบาทสำคัญที่สุดคนหนึ่งของประวัติศาสตร์ นั่นคือ อิมาม อัล-เฆาะซาลีฮ์ ท่านมีชื่อเต็มว่า อับู หา
มิด มุฮัมมัด อิบน์ มุฮัมมัด อัล-เฆาะซาลีฮ์ เกิดในเมืองตุซ แคว้นเปอร์เซีย เป็นชาวเปอร์เซียโดย
กำเนิด ท่านเป็นปราชญ์อิสลามในแนวทางของอะฮ์ลุล สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ อิงอยู่กับสำนักฟิกฮ์
ชาฟีอีฮ์ และดำเนินตามวิธีการทางเทววิทยาของอับดุล หะสัน อัล-อัสอะรียะฮ์ ท่านผ่านการศึกษามาอย่าง
ดี หลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนที่มัสญิดที่เมืองตุซแล้ว ท่านได้มารับการฝึกฝนทางวิชาการที่
เมืองนิซาปุร ท่านมีความเป็นเลิศทางด้านกฎหมาย เทววิทยา และปรัชญา แม้อายุน้อยอยู่ แต่ด้วย
ความปราดเปรื่อง ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นอาจารย์บรรยายที่ อัน-นิซอมียะฮ์ แห่งแบกแดด
(Esposito, 199: 103) ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันทางวิชาการสูงสุดในยุคทองแห่งอารยธรรมอิสลาม อัล-
เฆาะซาลีฮ์ได้กลายเป็นปราชญ์ในทางนิติศาสตร์อิสลามที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จอย่างสูง
(Glassé, 2003: 155) แต่สี่ปีหลังจากนั้นอัล-เฆาะซาลีฮ์กลับตกอยู่ในสภาพความสับสนทางความคิด
ทำให้ท่านได้ตัดสินใจในสิ่งที่เปลี่ยนชีวิตของท่านและนำไปสู่การเป็นนักฟื้นฟูที่ยิ่งใหญ่ที่สุด
คนหนึ่งของประวัติศาสตร์อิสลาม นั่นคือการละทิ้งชีวิตของอาจารย์ในสถาบันชั้นสูง พร้อมกับจาก
นครแบกแดดไปเพื่อแสวงหาทางจิตวิญญาณนานมากกว่าศตวรรษ ท่านได้เยือนเมืองสำคัญ ๆ ของ
โลกมุสลิม ก่อนจะย้อนกลับสู่แบกแดดในช่วงสั้น ๆ ก่อนจะกลับไปใช้ชีวิตในบ้านเกิดคือเมืองตุซ
และท้ายที่สุดก็ได้เสียชีวิตที่นั่นในเดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 1111 (ฮ.ศ. 505) (Glassé, 2003: 155)

งานนิพนธ์ของอัล-เฆาะซาลีฮ์ ในช่วงท้าย ได้กลายเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลไหล
ท่วมทันโลกมุสลิมมานานนับศตวรรษ ส่วนหนึ่งของงานสำคัญของท่านก็คือ การวิพากษ์ปรัชญา
กรีกผ่านหนังสือ Tahāfut al-Falāsifah (ความไม่ปะติดปะต่อของเหล่านักปรัชญา) (Ormsby, 2008 :
74) เป็นงานเขียนที่วิจารณ์แนวคิดของสำนักเพลโตใหม่ (neo-platonism)¹⁵⁶ ในหมู่มุสลิมในช่วง
คริสต์ศตวรรษที่ 8 ถึง 11 ซึ่งนักปรัชญามุสลิมคนสำคัญที่นิยมในปรัชญาในในช่วงนั้นก็คืออัล-ฟะรอ
บียูและอิบนุสินา อัล-เฆาะซาลีฮ์ปฏิเสธแนวคิดของนักปรัชญากรีก ไม่ว่าจะเป็นอริสโตเติล เพลโต โส

¹⁵⁶ สำนักเพลโตใหม่ (neo-platonism) เป็นสำนักปรัชญาที่กำเนิดในคริสต์ศตวรรษที่ 3 ตั้งอยู่บนแนวคิดของเพลโตและผู้นิยมในแนวคิดของเพลโต

เกรตีส และคนอื่น ๆ และถือว่าคนที่นำวิธีการเหล่านี้มาใช้กำลังสร้างความเสียหายให้กับสังฆกรรมอิสลาม แม้ว่าท่านไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดของกรีกในสนามวิชาการอื่น ๆ ก็ตาม งานของอัล-เมาะซาลีย์มีอิทธิพลในการต่อต้านปรัชญาของกรีกต่อมาอีกหลายศตวรรษ อัล-เมาะซาลีย์ยังได้ผลิตงานวิชาการออกมาอีกมากมาย ไม่ว่าในด้านเทววิทยา นิติศาสตร์อิสลาม ตะเสาวฟู หรือตรรกวิทยา แต่ก็ยอมรับกันว่างานเขียนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของท่านก็คือ ตำราสารานุกรมที่ชื่อว่า Ihya' al-'Ulūm al-Dīn (การให้ชีวิตใหม่แก่ศาสตร์ต่าง ๆ ของศาสนา) (Esposito, 199: 104) ซึ่งครอบคลุมศาสตร์อิสลามต่าง ๆ ทั้งหมด จัดว่าเป็นตำราที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดและการปฏิบัติของมุสลิมนับล้าน ๆ คนตลอดหลายศตวรรษที่ผ่านมา ตัวบทในหนังสือเล่มนี้ถูกอ้างอิงจากมุสลิมมากที่สุดรองจากอัล-กูรานและตำราอัล-หะดีษต่าง ๆ (Armstrong, 2001 : 76) อย่างไรก็ตาม อิทธิพลที่สำคัญยิ่งของอิมาม เมาะซาลีย์ ก็คือการปฏิรูปแนวทางศูฟี ให้ถูกกำหนดโดยบรรทัดฐานหลักของความรู้อิสลาม (Ruthven, 2004 : 58) ท่านจะไม่ยอมรับวิธีการที่เบี่ยงเบนวันแต่ต้องเป็น อัศ-ตะเสาวฟู อัศ-สุนนียะ (ตะเสาวฟูในแบบท่านนบี ﷺ) นั่นคืออัล-กูรานและอัศ-สุนนะฮ์ (al-Qaradāwī, 1988 :133) แม้ว่าการนำเสนอของท่านยังมีประเด็นหลายประการที่ถูกรวิจารย์ เช่น การอ่อนค้อยในวิชาอัล-หะดีษ ความโน้มเอียงในวิชาปรัชญามากเกินไป เป็นต้น¹⁵⁷ กระนั้นก็ตาม อุละมาอ์ในยุคต่อมาก็ทำการทบทวนหนังสือบางเล่มของท่านใหม่ อักฎอนฏอวี (al-Tantāwī, 1998 : 64) กล่าวว่า “ตำราอิทยาฮุนั้นบรรจุอัล-หะดีษเมากูอ (อุปโลกน์) จำนวนหนึ่ง หากว่าใครต้องการอ่านมัน ก็ให้กลับไปอ่านมันพร้อมกับผู้ที่ทำการวิจารณ์อัล-หะดีษ อย่างเช่นท่านอัล-อิรอกียะ หรือฉบับคัดย่อของท่านญะลาอุดดีน อัล-กอธิมียะ” การมีอุละมาอ์จำนวนหนึ่งได้ตรวจทานหนังสือท่าน แสดงให้เห็นถึงความดีเด่นของหนังสือที่ท่านเรียบเรียง พร้อมๆ กับความพยายามขจัดสิ่งที่ผิดพลาดออกจากงานเขียนของท่านด้วย

อย่างไรก็ตามวิธีการของท่าน โดยรวมได้กลายเป็นแบบในการปฏิรูปแนวทางศูฟี ซึ่งภายหลังได้มีปราชญ์จำนวนมากที่ได้ทำงานคล้ายคลึงกับท่าน ที่สำคัญ อาทิเช่น อับดุลเกาะดिर อัล-ญิลานียะ (ค.ศ. 1078-1166 / ฮ.ศ.470 - 561) ในนครแบกแดด ปราชญ์จากมัชฮับหันทาลีย์ผู้สืบเชื้อสายจากท่านนบี ﷺ ทั้งฝ่ายบิดาและมารดา ผู้ทำการปฏิรูปแนวศูฟีที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งในสนามตะเสาวฟู, อิบнул เญาซีเย หรืออบู อัล-พะร็อยญ์ อับดุลเราะมาน อิบнул เญาซีเย (ค.ศ.1116 - 1200 / ฮ.ศ. 508-597) ในนครแบกแดด เป็นปราชญ์ในมัชฮับหันทะลีย์ สืบเชื้อสายมาจากอบู บักร อัศ-ศิดดีกี ท่านได้ผลิตงานวิชาการออกมามากมาย ทำงานฟื้นฟูอย่างเอาจริงเอาจัง จนถูกคุมขัง

¹⁵⁷ ความไม่ชำนาญของท่านในเรื่องหะดีษถูกวิจารณ์จากอุละมาอ์จำนวนมากทั้งยุคก่อนและยุคใหม่ ซึ่งความบกพร่องบางอย่างของนักฟื้นฟูได้เป็นเรื่องแปลก บางประเด็นเป็นพัฒนาการทางวิชาการ แม้ว่าในช่วงต้นท่านจะได้รับอิทธิพลจากงานปรัชญา แต่ในบั้นปลายท่านก็ได้หันมาสู่ความสนใจในพื้นฐานอิสลามแบบดั้งเดิม อิบนุ ตัยมียะฮ์ (Ibn Taymīyah, 1381 : 5/42) กล่าวว่า “ในช่วงท้ายของชีวิต ท่าน (อิมาม อัล-เมาะซาลีย์) ได้พ่วงความสนใจของท่านไปที่เศาะฮิฮ์อัล-บุคอรีเย และมุสลิม และท่านได้จากไปด้วยการง่วนอยู่กับความสนใจดังกล่าว”

และทรมาน มีลูกศิษย์จำนวนมากที่ได้สืบงานของท่านต่อไป นอกจากนี้ ยังมีปราชญ์ที่ฟื้นฟูแนวทางภายในที่สำคัญหลังจากนั้นอีกหลายคน ที่สำคัญและมีบทบาทสูงมากก็คืออิบน์ กอยยิม อัล-ญะซีเยฮฺ(ค.ศ. 1293-1350/ฮ.ศ. 691-751)ในเมืองดามัสกัส ซึ่งเป็นศิษย์คนสำคัญของอิบน์ คัยมียะฮฺ

4.2.2 กลุ่มฟื้นฟูภายใต้การนำของเศาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบียฺ(ค.ศ.1137-ค.ศ.1193 / ฮ.ศ.532-589)

เศาะลาหุดดีน(Salāh al-Dīn)หรือที่ชาวตะวันตกเรียกว่า “ซาลาดิน”(Saladin) มีชื่อภาษาอาหรับเต็มๆว่า เศาะลาหุดดีน ยูซุฟ (Salāh al-Dīn Yūsuf) เป็นหนึ่งในผู้นำมุสลิมผู้มีชื่อเสียงที่สุดและเป็นสุลต่านมุสลิมผู้ปกครองอียิปต์ ซีเรีย เยเมนและปาเลสไตน์ เป็นผู้นำในการต่อต้านการรุกรานของพวกเขาครูเสด ท่านเป็นที่รู้จักกันท่ามกลางคนร่วมสมัยในชื่อว่า al-Nāsir (ผู้มีชัยชนะ) (Nicolle, 1996 : 3) เศาะลาหุดดีนประสบความสำเร็จในขั้นสุดด้วยการยึดเมืองเยรูซาเล็มกลับคืนมาได้ในวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ.1187 (ฮ.ศ. 583) ซึ่งทำให้การยึดครองของพวกเขาแฟรงค์เป็นเวลา 88 ปีต้องสิ้นสุดลง บทบาทที่สำคัญของเศาะลาหุดดีนมีทั้งการเป็นนักรบในวิถีทางอิสลามที่สมบูรณ์แบบมากที่สุดคนหนึ่ง จนกลายมาเป็นสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่ของการญihad การต่อสู้เพื่อปลดปล่อยความอยุติธรรม และเป็นทั้งผู้นำในการต่อต้านคำสอนที่บิดเบือนสังฆกรรมและธรรมรงค์ จัดตั้งสถาบันทางความรู้จำนวนมาก ซึ่งผลงานประการหลัง ได้ส่งผลกระทบต่อคนรุ่นต่อมาอย่างมากมาย

4.2.2.1 ความเป็นมา

เศาะลาหุดดีนเกิดในครอบครัวชาวเคิร์ด(Kurd)¹⁵⁸ เมื่อ ค.ศ.1137 ในเมืองติกริด(Tikrit)¹⁵⁹ ในอิรัก ในคืนที่ท่านเกิด พ่อของท่านคือ นางมุดดีน อัยยูบได้รวมคนในครอบครัวเดินทางไปยังเมืองอาเล็ปโปเพื่อทำงานให้กับอิมามคุดดีน อัซ-ซันกีผู้ปกครองชาวเคิร์ดที่มีอำนาจในซีเรียตอนเหนือ เศาะลาหุดดีนเติบโตขึ้นด้วยการศึกษาอิสลามตามแบบของเด็กมุสลิมที่ดีในสมัยนั้น ท่านท่องจำอัล-กุรอานทั้งเล่ม ศึกษาศาสตร์ต่างๆของอิสลาม ศึกษาประวัติศาสตร์ และแม้กระทั่งข้อขัดแย้งระหว่างแนวคิดต่าง ๆ เช่น ระหว่างอะฮฺลุล สุนนะฮฺ วะล-ญะมาอะฮฺ และชีอะฮฺ(Lyons,1982:3;

¹⁵⁸ ชาวเคิร์ด เป็นชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเขตที่เรียกว่า Kurdistan ซึ่งครอบคลุมพื้นที่รอยต่อของประเทศอิรัก อิหร่าน ตุรกี และซีเรีย ในปัจจุบัน พุทธภาษาเคิร์ด ชาวเคิร์ดส่วนใหญ่เป็นอยู่ในแนวอะฮฺลุล สุนนะฮฺ วะล-ญะมาอะฮฺ ตามแนวมัซฮับฮาฟีอีย

¹⁵⁹ อยู่ห่างจากแบกแดดไปทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ 140 กม. บนฝั่งแม่น้ำติกริด

Davenport ,2003 :33-34) ตอนเริ่มแรกนั้นเสาะลาหุดคินให้ความสนใจในเรื่องของศาสนามากกว่า การฝึกฝนทางทหาร แต่ต่อมาเสาะลาหุดคินเริ่มต้นการเป็นนักรบอย่างเป็นทางการ เมื่อได้เข้าไปเป็น คนในบัญชาการของอะสะดุคคิน ชีรกุฮฺ(Asad al-Dīn Shīrkūh)ลุงของท่าน ซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหาร คนสำคัญของสุลต่าน นูรุดคิน อัซ-ซันกีเย(Nūr al-Dīn al-Zankī)¹⁶⁰(ค.ศ.1118-1174 / ฮ.ศ.511 – 569) ลูกชายและทายาทผู้สืบอำนาจต่อจากอิมามคุดคิน อัซ-ซันกีเย

จุดเปลี่ยนสำคัญของเสาะลาหุดคินคือการเข้าไปมีบทบาทในอียิปต์ โดยได้เข้าไป พร้อมกับลุงของท่านคือชีรกุฮฺ ขณะนั้นอียิปต์อยู่ในสมัยเคาะลีฟะฮฺอะดีดแห่งราชวงศ์ฟาฏิมียะฮฺที่ กำลังอ่อนแอ เหตุของการเข้าไปมาจากการติดต่อของบุคคลหนึ่งที่แสวงหาอำนาจของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮฺชื่อว่าชาวีร เขาต้องการตำแหน่งเสนาบดีที่มีอำนาจในการบริหารอียิปต์ แต่ไม่ได้รับการ สนับสนุนจากเคาะลีฟะฮฺอะดีด เขาจึงขอความช่วยเหลือจากนูรุดคิน อัซ-ซันกีเยผู้ครองซีเรียในสมัย นั้น นูรุดคิน อัซ-ซันกีเยจึงส่งทหารไปยังอียิปต์เพื่อกดดันเคาะลีฟะฮฺและประสบความสำเร็จ ผู้นำ ท้าพในครั้งนี้คืออะสะดุคคิน ชีรกุฮฺ แต่ว่ากองทัพของเขายังปักหลักอยู่ในไคโรต่อไป(Davenport, 2003:35) ต่อมากองทัพครูเสดได้ทำสงครามกับอียิปต์ ซึ่งเป็นเหตุทำให้นูรุดคิน อัซ-ซันกีเย ตัดสินใจร่วมรบกับอียิปต์ ผู้นำที่เข้าร่วมสงครามในครั้งนี้คือชีรกุฮฺและเสาะลาหุดคิน ต่อมาเมื่อชีร กุฮฺได้เสียชีวิตตำแหน่งแม่ทัพของเขาก็มอบให้แก่เสาะลาหุดคิน อัซ-อัยยูบีย หลังจากนั้นเมื่อเคาะ ลีฟะฮฺ อัลด-อะดีดเสียชีวิตเมื่อ ค.ศ . 1171(ฮ.ศ. 566) เสาะลาหุดคินก็ค่อย ๆ กุมอำนาจเบ็ดเสร็จใน อียิปต์ และหลังจากนูรุดคิน อัซ-ซันกีเย ได้เสียชีวิตลง เสาะลาหุดคินก็ได้สืบอำนาจเหนืออียิปต์ ชาม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของราชวงศ์อัยยูบียะฮฺ(al-Hamīdī, 2004: 372) การปกครองของเสาะลาหุด คินได้หันมาอ้างอิงอยู่ภายใต้เคาะลีฟะฮฺของราชวงศ์อับบาซียะฮฺแห่งแบกแดด นั้นหมายความว่า เสาะลาหุดคินได้เปลี่ยนอียิปต์จากแนวศาสนาแบบชีอะฮฺให้มาเป็นอะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ อย่างเป็นทางการ

เสาะลาหุดคิน อัซ-อัยยูบีย มีความโดดเด่นและตราตรึงผู้คนด้วยบุคลิกภาพแบบ อิสลามอันงดงาม บุคลิกภาพอันหนักแน่นและคุณลักษณะพิเศษอื่น ๆ เป็นบุคคลที่มีหลักยึดมั่นอัน ถูกต้องและเป็นผู้รำลึกถึงอัลลอฮฺ ^ﷻ อย่างสม่ำเสมอ ท่านเรียนรู้หลักศรัทธาผ่านอุละมาอ์ที่มีความรู้ และนักฟิกฮฺ(นักนิติศาสตร์)ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ท่านศึกษาอะกีดะฮฺอย่างจริงจัง อัลด-เกาะ เราะฎอวียู (al-Qaradāwī, 2006:24) กล่าวว่า “เสาะลาหุดคินเป็นผู้ฟื้นฟูชีวิตแก่สุนนะฮฺอย่างแท้จริง จนกระทั่งว่าท่านต้องให้อุละมาอ์ร่วมไปกับท่านด้วยเพื่อสอนหนังสือเสาะฮีฮฺอัล-บุดอริเย แม้ว่า จะอยู่ในช่วงสงครามหรือในใจกลางสนามรบก็ตาม” บุคลิกภาพของผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมมาจากบ้ำ

¹⁶⁰ นูรุดคิน อัซ-ซันกีเย เป็นผู้ยึดมั่นในอุดมการณ์อิสลามอย่างเหนียวแน่น และเป็นนักรบที่มีความกล้าหาญสูง ท่านจะออกรบเองและต่อสู้ด้วยสองมือตัวเอง(Ibn al-Athīr, 1997: 9/125)

หลอมอิสลามของเศาะลาหุดดีน ทำให้ท่านเป็นผู้ที่มีความยุติธรรม มีความเมตตาสงสารแก่คนทั่วไป และจะให้ความช่วยเหลือคนที่อ่อนแออยู่เสมอ ท่านจะนั่งฟังคำอุทธรณ์ของประชาชนทุกวันจันทร์ และวันพฤหัสบดีตลอดจนที่ชุมนุมทั่วไปซึ่งจะมีบรรดาผู้รู้ กอฎี นักนิติศาสตร์อิสลาม ท่านจะเปิดประตูต้อนรับทุกคน คนทั่วไปไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ คนแก่หรือหนุ่มสาวไม่รู้สีกหวาดกลัวที่จะร้องทุกข์ และท่านจะปฏิบัติเช่นนี้เสมอไม่ว่าจะอยู่ในช่วงเดินทางก็ตาม หลังจากที่ถูกสำเร็จมาเป็นเวลานาน ในที่สุดเศาะลาหุดดีนก็มาถึงจุดสุดท้ายของชีวิต ในวันที่ 4 มีนาคม ค.ศ.1193(ช.ศ. 588) ด้วยอายุ 55 ปี John Davenport (Davenport, 2003 : 107) กล่าวว่า “เด็กชายชาวเคิร์ดผู้เติบโตขึ้นมาเป็นสุลต่านของอิสลามได้อ่านอาเยฮ์อัลกุรอานผ่านกลายเป็นครั้งสุดท้ายสู่การพักผ่อนอันนิรันดร์...” ด้วยอาเยฮ์ที่ว่า

﴿ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ
يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾
(سورة البقرة : ٢١٨)

ความว่า: “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธา และบรรดาผู้ที่อพยพ และได้
เสียสละต่อสู้(ญิฮาด)ในทางของอัลลอฮ์นั้น ชนเหล่านี้แหละที่หวังใน
ความเมตตาของอัลลอฮ์ และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงอภิบาล ผู้ทรง
เมตตาเสมอ”

(อัล-บะเกาะเราะฮ์ : 218)

4.2.2.2 การฟื้นฟู

งานฟื้นฟูอิสลามของเศาะลาหุดดีนนั้นครอบคลุมสองด้าน ด้านหนึ่งคือการฟื้นฟู
ความศรัทธาที่ถูกต้อง ด้านที่สองเป็นการฟื้นฟูบทบาทของญิฮาดที่ถูกต้องให้หวนกลับมา

1) ฟื้นฟูความศรัทธาที่ถูกต้อง

เศาะลาหุดดีนมีนโยบายส่งเสริมให้มีการเติบโตและแพร่ขยายสถาบันต่างๆของมุสลิม
ท่านให้การอุปการะนักวิชาการและนักเผยแผ่คำสอนอิสลาม ก่อตั้งวิทยาลัยและมัสนิดสำหรับคน
เหล่านั้นและแนะนำให้บรรดานักวิชาการเขียนงานวิชาการออกมาโดยเฉพาะเรื่องการญิฮาด ฟื้นฟูขวัญ
กำลังใจและสร้างความเชื่อมั่นให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้คน การที่เศาะลาหุดดีนสัมผัสชีวิตกับคำสอน

อิสลามอย่างลึกซึ้ง ทำให้ท่านรังเกียจแนวคิดปรัชญาต่างๆตลอดจนกลุ่มที่หลงผิดที่ขัดแย้งกับหลักคำสอนของอิสลาม เมื่อฐานะของเศาะลาหุดดีนเริ่มสูงขึ้นในอียิปต์ ท่านได้สลายอำนาจของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ของกลุ่มชีอะฮ์อิสมาอีลียะฮ์ที่อ่อนแอลงใน ค.ศ.1171 (ฮ.ศ. 566) และนำอิสลามที่เสนอผ่านทฤษฎีสัจธรรมคืออะสุลุส สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์กลับมาซึ่งอียิปต์อีกครั้งหนึ่ง(Nicolle,1996:15) ท่านได้เปลี่ยนทิศทางของมหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัรที่ก่อตั้ง โดยราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ให้มาอยู่ในแนวนี้เช่นกัน (Saunders,1965:170) เหตุการณ์นี้ได้กลายเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างยิ่งของประวัติศาสตร์อิสลาม เศาะลาหุดดีนยังมุ่งมั่นในการเผยแพร่อิสลามแก่คนไม่ใช่มุสลิมอีกด้วย แต่กระนั้นท่านไม่เคยฉวยโอกาสบังคับใครให้เข้ารับอิสลาม T.W. Arnold¹⁶¹ (Arnold , 1913 : 91) กล่าวไว้ว่า

“การปฏิบัติอย่างดีของเศาะลาหุดดีนต่อพวกครูเสดกลายเป็นสาเหตุให้พวกเขาจำนวนหนึ่งสมัครใจเข้ารับอิสลาม หากเราเปรียบเทียบระหว่างความบ้าคลั่งของพวกครูเสดที่รังเกียจอิสลามกับความอดทนอดกลั้นของบรรดามุสลิมที่ปฏิบัติต่อพวกเขา เราจะพบว่าเป็นความแตกต่างที่ห่างไกลยิ่งนัก เมื่อพวกครูเสดได้เข้ามามีเข้ามาในดินแดนมุสลิม หัวใจของพวกเขาเต็มไปด้วยความเคียดแค้นและคลั่งไคล้จนมีคบอด จนพวกเขาไม่เคยแสดงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจหรือมีมนุษยธรรมต่อศัตรูของพวกเขาเอาเสียเลย พวกเขาได้กระทำทารุณกรรม โดยฆ่าคนบริสุทธิ์ไม่ว่าเด็กหรือคนแก่เฒ่า ชายหรือหญิง ไม่ว่าทหารหรือประชาชนที่วิงวอนขอชีวิตและฆ่าผู้คนไปประมาณ 70,000 คน เมื่อครั้งที่พวกเขายึดเยรูซาเล็มในครั้งแรก แต่เมื่อเศาะลาหุดดีนยึดเยรูซาเล็มกลับคืนจากพวกครูเสด ท่านได้ออกคำสั่งแก่ทหารมุสลิมมิให้ทำลายเกียรติใดๆของพวกเขา ทั้งยังรับรองความปลอดภัยแก่พวกเขา กองทัพมุสลิมได้ส่งพวกเขาจนถึงเมืองซูรอย่างปลอดภัยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว”

2) ฟื้นฟูการปฏิวัติ

หลังจากที่ซิริกูสเสียชีวิตในค.ศ.1169(ฮ.ศ. 564) เศาะลาหุดดีนก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแม่ทัพของกองทัพซิริเรียในอียิปต์และเป็นเสนาบดีของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ในขณะที่อายุ

¹⁶¹ Sir Thomas Walker Arnold(ค.ศ. 1863-1930) นักบูรพคดีชาวอังกฤษ ศาสตราจารย์ภาษาอาหรับ มหาวิทยาลัยลอนดอน คลุกคลีอยู่กับปราชญ์มุสลิมเช่น อิกบาล, สัยยิด สุลัยมาน นัควี, ซิบลิ นูมานีย เขียนหนังสือประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากชื่อว่า Preaching of Islam “การเผยแพร่ของอิสลาม”

เพียง 31 ปี การที่ท่านมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในหน้าที่การงานนั้นก็เนื่องมาจากความสามารถของท่านเอง ในฐานะที่เป็นเสนาบดีปกครองอียิปต์ ท่านเป็นผู้ปกครองอียิปต์แต่เพียงผู้เดียว ถึงแม้ว่าโดยทางทฤษฎีท่านยังเป็นผู้อยู่ใต้อำนาจของนุรุดดีน แต่ความสัมพันธ์นั้นก็สิ้นสุดลงเมื่อนุรุดดีนสิ้นชีวิตลงใน ค.ศ.1174(ฮ.ศ.569) นับตั้งแต่ ค.ศ.1174-1186(ฮ.ศ.569 - 581) ท่านก็มุ่งมั่นเดินหน้ารวมดินแดนมุสลิมต่างๆของซีเรีย ปาเลสไตน์และอียิปต์ไว้ภายใต้ร่มธงของท่าน โดยใช้วิธีการทูตและวิธีการทางทหารถ้าหากจำเป็น ในที่สุดชื่อเสียงของท่านก็เป็นที่รำลือว่าเป็นผู้ปกครองที่มีคุณธรรม ดังนั้น มุสลิมที่ถูกพวกครูเสดปกครองอย่างกดขี่ทารุณและหาทางต่อต้านอยู่จึง ได้หันมาจับอาวุธร่วมกับท่านอีกครั้งหนึ่ง

เสาะลาหุดดีนประสบผลสำเร็จในการเปลี่ยนศูนย์กลางอำนาจทางทหารให้ท่านเป็นฝ่ายได้เปรียบ โดยการที่ท่านสามารถรวบรวมและจัดระเบียบกองกำลังที่ไร้ระเบียบวินัยมากกว่าการที่จะใช้เทคนิคใหม่ ๆ ทางทหาร ในที่สุดเมื่อกำลังทหารของท่านพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับอาณาจักรครูเสดในวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ.1187 (ฮ.ศ.582)เสาะลาหุดดีนก็สามารถทำลายกองทัพของพวกครูเสดได้ที่หิฎฎีนในปาเลสไตน์ตอนเหนือ และตามด้วยความสำเร็จขั้นสูงสุดของเสาะลาหุดดีนและการสร้างความเสียหายอย่างหนักให้แก่พวกครูเสดนั้นเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ.1187(ฮ.ศ.582) เมื่อเมืองเยรูซาเล็มซึ่งเป็นเมืองสำคัญทั้งต่อมุสลิมและคริสเตียนได้ยอมจำนนต่อกองทัพของท่านหลังจากที่ตกอยู่ในมือของพวกเขาเป็นเวลา 88 ปี ชาวเมืองเยรูซาเล็มได้รับการปฏิบัติจากกองทัพของเสาะลาหุดดีนอย่างดีและมีอารยธรรม กูเรซี(กูเรซี , 2535: 176) กล่าวว่า “เสาะลาหุดดีน ได้พิสูจน์ให้โลกเห็นถึงพลังและวิญญานของอิสลามแล้วที่เนินเขาหิฎฎีนและที่ประตูเมืองเยรูซาเล็ม เขาได้แก้แค้นให้กับมุสลิมที่ถูกพวกคริสเตียนเหยียบย่ำในสงครามครูเสดครั้งที่หนึ่ง และเขาได้แสดงให้เห็นคนทั้งโลกได้เห็นว่า คนที่มีเกียรติมีศักดิ์ศรีนั้นเขาฉลองชัยชนะกันอย่างไร” ความกล้าหาญของเสาะลาหุดดีนนับเป็นตัวอย่างสำคัญแก่คนทั่วไป หรือแม้แต่กับศัตรูที่ต่อต้านท่าน ท่านมิเคยทำตัวเหมือนกับราชาหรือคอยแต่ออกคำสั่งให้ผู้อื่นทำตามแล้วปล่อยให้พวกเขาเผชิญกับความยุ่งยากตามลำพัง ตรงกันข้าม เมื่อเผชิญกับศัตรูท่านจะเข้าร่วมการสู้รบและยืนอยู่แถวหน้าเคียงบ่าเคียงไหล่กับนักรบของท่าน และเผชิญกับความทุกข์ยากเหมือนกับบรรดาทหารเหล่านั้นต้องเผชิญ ส่วนหนึ่งจากบุคลิกภาพอันน่ายกย่องของเสาะลาหุดดีนที่ควบคู่กับความกล้าหาญคือความอ่อนโยนและการรู้จักให้อภัย ท่านตอบแทนนิสัยชั่วร้ายของศัตรูด้วยความดี และตอบแทนความหยาบกระด้างของศัตรูด้วยความอ่อนโยน David Nicolle (Nicolle, 1996 : 3) กล่าวว่า “เขา(เสาะลาหุดดีน)เป็นบุคคลเพียงหนึ่งเดียวที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในประวัติศาสตร์ครูเสด มีชื่อเสียงในโลกที่ใช้ภาษาอังกฤษยิ่งกว่าอริของเขาคือริชาร์ด ใจสิงห์(กษัตริย์อังกฤษ)เสียอีก”

4.2.3 กลุ่มฟื้นฟูภายใต้การนำของอิบนุ คัยมียะฮฺ(ค.ศ.1263-ค.ศ.1328 / ฮ.ศ.662-729)

กลุ่มฟื้นฟูอิสลามในกระแสที่ผันผวนได้ผ่านประสบการณ์ทั้งในสนามความรู้และสนามนิติศาสตร์มาอย่างหนัก ในมุมมองของการฟื้นฟูแล้ว การเคลื่อนไหวเพื่อการฟื้นฟูได้บรรลุถึงระดับสมบูรณ์แบบที่สูงสุดในยุคสิ้นสุดกระแสแห่งความผันผวน นั่นคือยุคสิ้นสุดการรุกรานของมองโกล ซึ่งเป็นยุคที่ปรากฏผู้นำกลุ่มฟื้นฟูที่โดดเด่นที่สุด ผู้ซึ่งสามารถขับเคลื่อนการฟื้นฟูได้ทั้งสนามความรู้และสนามการนิติศาสตร์ นั่นคือการฟื้นฟูอิสลามภายใต้การนำของซัยคุล อิสลาม อิบนุ คัยมียะฮฺ

4.2.3.1 ความเป็นมา

ซัยคุล อิสลาม อิบนุ คัยมียะฮฺ มีชื่อเต็มว่า ตะกีฮุดดีน อะหมัด อิบนุ อับดุลฮะลิม เกิดที่เมืองฮัรอรอน ตอนเหนือของอิรัก ปี ค.ศ. 1263 (ฮ.ศ. 661) (Matharuddin, 2008 : 10) ประมาณ 150 ปี หลังจากการเสียชีวิตของอัล-ฆะซาลีย์ ในยุคของสุลต่านบัยบรัสแห่งราชวงศ์มัมลุก(al-Nadwī 1985 :18) ท่านเกิดในครอบครัวของผู้รู้ พ่อของท่านชื่อว่า อับดุล หะลิม อาชื่อว่า ฟิครุดดีน และปู่ชื่อว่า มัจญูดุดดีน ล้วนแต่เป็นอุละมาอ์คนสำคัญของมัซฮับหันบะลีย์ และได้เขียนหนังสือไว้จำนวนมาก ในปี ค.ศ. 1269(ฮ.ศ. 667) ครอบครัวของท่านถูกบังคับให้ออกจากที่อยู่อาศัย ก่อนที่กองทัพมองโกลจะเข้ามายึดครอง ทำให้ครอบครัวของท่านต้องกลายเป็นผู้ลี้ภัยที่ต้องอพยพไปอยู่นครคามาสะกัต(al-Jabrin, 1998 : 1/14; Ibn Raslān, 2000: 6) พ่อของท่านคือ อับดุล หะลิม ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์และเป็นหัวหน้าของมัครอฮะฮฺ ชุกกะรียะฮฺ ในคามาสะกัต ในตอนนี้เองที่อิบนุ คัยมียะฮฺได้รับการศึกษาในสาขาวิชาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องจำอัล-กุรอานและอัล-หะดีษ การศึกษาทุกสาขาของวิชาฟิกฮฺ ตรีกรวิทยาและคณิตศาสตร์ ด้วยสติปัญญาที่เฉียบแหลมและด้วยความจำที่ดีเลิศ ท่านสามารถครอบครองศาสตร์ต่างๆเหล่านี้ได้อย่างลึกซึ้ง(Matharuddin, 2008 : 13) ด้วยวัยเพียง 17 ปี อิบนุ คัยมียะฮฺ จึงมีความสามารถในการฟิควา และเปิดการเรียนการสอนวิชาการต่างๆได้แล้ว ท่านจึงถูกจัดให้เป็นอุละมาอ์ชั้นนำคนหนึ่งของนครคามาสะกัตตั้งแต่วัยหนุ่ม(Ibn Taymīyah, 1986:14) แม้ว่าอิบนุ คัยมียะฮฺ จะได้รับการฝึกฝนทางความรู้มากับมัซฮับ(สำนักฟิกฮฺ)หันบะลีย์ แต่ความรู้ของท่านได้ก้าวข้ามมัซฮับที่ท่านสังกัด ไปสู่มัซฮับอื่นๆ(ในกลุ่มอะฮฺลุลสุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ) ท่านยังเข้าไปศึกษาดำรับตำราของกลุ่มบิดเบือนต่างๆและแนวคิดที่มีโซอิสลามอย่างมากมาย จนเป็นที่มาของความปรารถนาในการเข้าถึงวิถีคิดที่หลากหลายรูปแบบของท่าน เมื่ออายุได้ 30 ปี ท่านถูกเสนอให้เป็นผู้พิพากษาใหญ่จากทางการ แต่ท่านปฏิเสธ เนื่องจากไม่ต้องการให้การทำงานของท่านถูกจำกัดด้วยทางการ

ตลอดเวลาอิบนุ คัยมียะฮฺ ได้ใช้เวลาไปกับการฟื้นฟูคำสอนอิสลาม การสอนหนังสือของท่านมีทั้งโศกนาฏกรรมที่ดึงดูดใจคน และการอ้างอิงหลักฐานที่คมชัด ท่านได้ใช้ความรู้ในการคัดค้านความหลงผิดต่างๆ จนถูกผู้ปกครองอธรรมจับกุมขังหลายครั้ง อิบนุ คัยมียะฮฺ (Ibn Taymīyah, 1986: 19) กล่าวว่า “แท้จริงสวรรค์ของฉันอยู่ในทรวงอกของฉันไม่ว่าฉันจะไปที่ไหนมันก็จะอยู่กับฉัน เหล่าศัตรูของฉันจะทำอันใดกับฉันได้ หากพวกเขาจับฉันขังคุก การติดคุกของฉันก็คือการปลีกตัวเพื่อทำอิบาดะฮฺ หากพวกท่านเนรเทศฉัน การถูกเนรเทศของฉันก็คือการฮิจญเราะฮฺ และหากพวกเขาฆ่าฉัน การถูกฆ่าของฉันก็คือการได้ตายชะฮีด (การสละชีวิตในหนทางของอัลลอฮฺ)” อิบนุ คัยมียะฮฺ ได้ใช้ชีวิตในช่วงเวลาที่วิกฤติของโลกมุสลิม ด้านหนึ่งศัตรูภายนอกอย่างพวกมองโกลกำลังรุกรานโลกมุสลิม อีกด้านหนึ่งกลุ่มบิดเบือนกำลังเติบโตภายในโลกมุสลิมเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ความเป็นเลิศทางวิชาการของท่านจึงไม่จำกัดอยู่ในสนามทางความคิดอีกต่อไป ท่านได้เข้าไปสู่กิจกรรมทางการเมืองและปัญหาของโลกมุสลิม ท่านไม่กำหนดตัวเองเป็นเพียงนักวิชาการ นักเขียน หรือนักพูด แต่ได้ก้าวไปสู่การเป็นนักต่อสู้เพื่อความยุติธรรมและนักรบในสมรภูมิญิฮาดอีกด้วย (Ibn Taymīyah, 1986: 15) ในปี ค.ศ. 1300 (ฮ.ศ. 699) พวกมองโกลภายใต้การนำของกษัตริย์มอฮาน ได้รุกรานซีเรีย ท่ามกลางนักวิชาการที่ได้ลี้ภัยไปอยู่อียิปต์ แต่อิบนุ คัยมียะฮฺ ได้ออกไปปราศรัยเรียกร้องประชาชนสู่สมรภูมิญิฮาด โดยท่านได้ออกเดินทางปลุกเร้าไปตามเมืองต่างๆ และเมื่อถึงเวลามองโกลบุกซีเรีย ท่านได้นำนักรบเข้าปะทะกับกองทัพมองโกลอย่างกล้าหาญที่สมรภูมิจักฮับ และกองทัพมุสลิมก็มีชัยในสงครามครั้งนั้น สงครามครั้งนี้นำไปสู่การหยุดกองทัพมองโกลในการรุกรานโลกมุสลิมในปี ค.ศ. 1303 (ฮ.ศ. 702) นอกจากนี้ อิบนุ คัยมียะฮฺ ยังได้เข้าร่วมกับสงครามย่อยๆ กับกองทัพของพวกมัมลุก (กลุ่มผู้ปกครองมุสลิมแห่งอียิปต์) อีกหลายครั้ง

อิบนุ คัยมียะฮฺ เสียชีวิตในป้อมปราการอันเป็นที่คุมขังท่านในเมืองดามัสกัส เมื่อวันที่ 26 กันยายน 1328 (ฮ.ศ. 725) หลังจากถูกจับขังกว่าสองปีสามเดือน อันเป็นการจับกุมครั้งสุดท้าย ซึ่งก่อนหน้านี้ท่านถูกจับมาแล้วหลายครั้งจากผู้ปกครองมุสลิมที่อธรรม ซึ่งรวมเวลาอยู่ในคุกแล้วมากกว่าห้าปี วันที่ท่านเสียชีวิต ผู้คนจำนวนมาก ทั้งผู้เห็นด้วยกับท่านและผู้ไม่เห็นด้วยกับท่าน ได้ร่วมในพิธีศพของท่านอย่างล้นหลาม

4.2.3.2 การฟื้นฟู

การฟื้นฟูของอิบนุ คัยมียะฮฺ และผู้สนับสนุนท่านมีสองด้านเช่นเดียวกับเสาเสาหิน แต่เนื่องจากอิบนุ คัยมียะฮฺ เป็นปราชญ์ที่เชี่ยวชาญ การฟื้นฟูของท่านจึงโดดเด่น ด้วยการเสนอเนื้อหาอิสลามอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ซึ่งส่งผลกระทบไปทั่วดินแดนมุสลิม

1) พื้นฟูเนื้อหาคำสอนอิสลามที่สมดุล

อิบนุ ตัยมียะฮฺ เฝห้ญหน้ากับวิกฤติที่สำคัญที่สุดคือวิกฤติทางความคิด ซึ่งก็คือ วิกฤติที่มีพื้นฐานมาจากหลักอะกิดะฮ์อิสลาม ดังนั้น ท่านจึงเข้าไปตรวจสอบประเด็นนี้เป็นเบื้องต้น เพื่อกลับไปวางพื้นฐานความคิดอิสลามจากแหล่งที่มาอันบริสุทธิ์ ยิ่งกว่านั้น ท่านยังต้องการขยาย พื้นที่ของอิสลามไปสู่พื้นที่ที่กว้างขวางของศาสน์อิสลามที่เป็นสากล(al-Alwānī, 1995: 32) การ นำเสนออิสลามที่บริสุทธิ์ของอิบนุ ตัยมียะฮฺ จึงเกิดไปพร้อม ๆ กับการวิจารณ์กลุ่มนิกายต่าง ๆ มากมายที่เกิดขึ้นตลอดยุคสมัยนี้ สิ่งที่อิบนุ ตัยมียะฮฺเสนอคือการเรียกร้องไปสู่แนวทางอะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ โดยท่านได้นำแนวทางนี้ไปเปรียบเทียบกับแนวทางอื่น ๆ และท่านได้เรียก แนวทางของอะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺว่า แนวทางสายกลาง อิบนุ ตัยมียะฮฺสังเกตว่า กลุ่มและ นิกายต่างๆที่เกิดขึ้นท่ามกลางประชาชาติมุสลิมนั้น เป็นการสูญเสียดุลยภาพในคำสอนอิสลาม ไม่ ประเด็นใดก็ประเด็นหนึ่ง หรือกล่าวได้อีกด้านหนึ่งว่า พวกเขาได้ทำให้ทฤษฎี *อะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ* เสียหายไม่ว่าในแง่ความเข้าใจ หรือการไม่นำไปสู่การปฏิบัติในแง่มุมต่างๆ อิบนุ ตัยมี ยะฮฺได้อธิบายวิถีทางแห่งอะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺนั้นคือมันได้ก่อให้เกิดแนวคิดและการ ปฏิบัติที่อยู่บนทางสายกลาง ระหว่างพวกที่สุดโต่งและหย่อนหยาน ระหว่างพวกที่เลเยลิดและคับ แคน ไม่ว่าจะในเรื่องอะกิดะฮ์(หลักยึดมั่น) ชะรีอะฮ์(กฎหมาย) และตัชกียะฮ์(การขัดเกลาจิตใจ)

อะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ หมายถึงมุสลิมที่ดำรงอยู่บนสายกลางท่ามกลาง กลุ่มนิกายต่างๆที่เกิดขึ้นในประชาชาติมุสลิม ดังตัวอย่างเช่น จุดยืนเรื่องคุณลักษณะของอัลลอฮ์นั้น ทฤษฎีอะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺได้ปฏิเสธการตีความที่เปรียบเทียบลักษณะของอัลลอฮ์กับสิ่ง ถูกสร้างต่าง ๆ ไม่ว่าในแบบใด ทฤษฎีนี้จึงอยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่มตกขอบของกลุ่มที่ตีความ ลักษณะของอัลลอฮ์เป็นรูปเป็นร่าง กับกลุ่มที่ตีความลักษณะของอัลลอฮ์ว่าเป็นนามธรรมสัญลักษณ์ (Ibn Taymīyah, 1987: 125) จุดยืนเรื่องเกาะฎอฮ์ เกาะคัร (การกำหนดของอัลลอฮ์)นั้น ทฤษฎีอะฮฺ ลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ เชื่อว่าพระเจ้ากำหนดทุกสิ่งทุกอย่างไปพร้อม ๆ กับเชื่อว่ามนุษย์ต้อง รับผิดชอบการกระทำ ซึ่งอยู่ระหว่างกลางกลุ่มที่สุดขั้วของกลุ่มที่เชื่อว่ามนุษย์ไม่ต้องรับผิดชอบการ กระทำ เพราะพระเจ้ากำหนดแล้ว กับกลุ่มที่เชื่อพระเจ้าไม่ได้กำหนด มนุษย์จึงต้องรับผิดชอบการ กระทำ(Ibn Taymīyah, 1987: 127) จุดยืนเรื่องเศาะหาบะฮ์(สหายของท่านนบี ﷺ)และอะฮฺลุส บัยตฺ (ลูกหลานท่านนบี ﷺ) นั้น ทฤษฎีอะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ เชื่อว่าเศาะหาบะฮ์และอะฮฺ ลุส บัยตฺนั้นได้รับการยกย่องตามฐานะ แต่พวกเขาไม่ใช่มะอฺศุม(ผู้ปราศจากบาป)ซึ่งอยู่ระหว่าง แนวคิดสุดโต่งของพวกที่กล่าวหาว่าเศาะหาบะฮ์แทบทั้งหมดสิ้นสภาพจากการเป็นมุสลิม(มูรตัด) หลังจากการเสียชีวิตของท่านนบี ﷺ ขณะเดียวกันพวกเขาได้ยกย่องอะฮฺลุส บัยตฺไว้อย่างสูง กับ

แนวคิดของพวกที่ยกย่องเสาหาบะฮุ แต่ขณะเดียวกันพวกเขาได้คำทอ ทำร้าย และสังหารอะฮฺลุล บัยตุ เป็นต้น (Ibn Taymīyah, 1987: 132)

ดังนั้น คำว่า *อะฮฺลุล สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ* สื่อถึงความเป็นประชาชาติสายกลาง ของมุสลิมท่ามกลางกลุ่มความเชื่ออื่นๆ คือทฤษฎี *อะฮฺลุล สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ* จะนำเสนอเนื้อหา อิสลามที่ครบถ้วนทุกมิติ ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นดุลยภาพระหว่างวัตฎุนิยมและจิตนิยม ระหว่าง ฆราวาสกับสงฆ์ ระหว่างแนวคิดปัจเจกชนและสังคม เป็นต้น ส่วนความเชื่ออื่นมักจะโน้มเอียงไป ด้านใดด้านหนึ่งอยู่เสมอ อิบน์ คัยมียะฮฺ (Ibn Taymīyah, 1987: 124) กล่าวว่า “พวกเขา(อะฮฺลุล สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ) ดำรงอยู่บนแนวสายกลางระหว่างกลุ่มนิกายที่แตกแยกกันในประชาชาติ อิสลาม¹⁶² เช่นเดียวกับที่ประชาชาติอิสลามดำเนินอยู่แนวสายกลางท่ามกลางประชาชาติต่างๆ” อิบน์ คัยมียะฮฺ ได้ใช้ทฤษฎี *อะฮฺลุล สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ* เข้าทำการวิจารณ์แนวคิดต่าง ๆ ที่อยู่ในยุคสมัย นั้นทั้งหมด กล่าวได้ว่าคนที่สามารถทำงานวิจารณ์ด้วยองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งและครอบคลุมกว้างขวาง นั้นมีน้อยคนที่สามารถกระทำได้ดีเท่ากับท่าน

จุดเด่นของอิบน์ คัยมียะฮฺ คือการอิงอยู่กับเนื้อหาคำสอนที่ถูกต้อง วิพากษ์วิจารณ์ อย่างเป็นวิชาการ และท่านไม่ได้ด่วนสรุปว่าถูกหรือผิดเพียงแต่ชื่อเรียกกลุ่มต่าง ๆ คงประสบการณ์ ของท่านในการวิจารณ์แนวคิด “วะหฺดะตุล วุญุด” ของกลุ่มศูฟีที่เลยเถิดในยุคหนึ่ง แต่กระนั้นท่านก็ แยกแยะระหว่างแนวคิดศูฟีที่เป็นอะฮฺลุล สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ กับแนวคิดที่บิดอะฮฺหรืออุตริ กรรมออกจากกัน (al-Alwānī, 1995: 47) นอกจากนี้ อิบน์ คัยมียะฮฺอยู่ในยุคสมัยแห่งความ ระส่ำระสายทางการเมืองประชาชนตกอยู่ในความยากลำบากเนื่องจากการปกครองที่ไม่ยุติธรรม ท่ามกลางการนำเสนอทฤษฎีการเมืองที่ไม่ได้อยู่ในกรอบอิสลาม ท่านก็ได้เสนอทฤษฎีการเมือง แบบอิสลาม โดยให้กลับไปสู่รากฐานแห่งศาสนา ดังปรากฏในหนังสือของท่านที่ชื่อว่า *al-Siyāsah al-Shar’iyah* ซึ่งเน้นรูปแบบความรับผิดชอบของผู้ปกครอง และการกลับไปใช้กฎหมายอิสลามในการ ดำเนินการระดับรัฐ (Ibn Taymīyah, 1998: 13) อัน-นัควี (al-Nadwī, 1993: 130) ได้กล่าวถึง ขอบข่ายในการฟื้นฟูอิสลามของอิบน์ คัยมียะฮฺ ไว้ว่ามี 4 ประการ สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. การฟื้นฟูแก่นแท้ของคำสอนอิสลาม ได้แก่ การฟื้นฟูเตฮฺดีค และขจัดแนวคิดชิริก
2. การวิพากษ์แนวคิดที่ครอบงำโลกมุสลิม ได้แก่ การวิพากษ์ตรรกวิทยาและปรัชญา ของกรีก พร้อมทั้งนำเสนอวิธีการของอัล-กุรอานและอัล-สุนนะฮฺเข้าแทนที่ทุกสนามของอิสลาม
3. การใช้วิธีการทางวิชาการชี้แจงกลุ่มที่ออกนอกกรอบคำสอนอิสลาม เป็นการ ตอบโต้กลุ่มบิดเบือนต่างๆ และคัดค้านแนวคิดและอิทธิพลของมัน

¹⁶² อัล-ญับริน (al-Jabrīn, 1998 : 2/56) ได้อธิบายว่า “พวกเขาดำรงอยู่ในแนวสายกลางระหว่างกลุ่มนิกายที่ แตกแยกในประชาชาตินี้ ดังที่ท่านบี ﷺ ได้กล่าวไว้ในหะดีษที่ว่า ประชาชาติจะแตกออกเป็นเจ็ดสิบสามกลุ่ม”

4. การฟื้นฟูศาสตร์ต่างๆของอิสลาม และการนำแนวคิดอิสลามกลับมาใหม่
อัล-มาอูดิยฺ(al-Mawdūdī, 1999: 40) ได้กล่าวไว้ ถึงความสามารถในการเป็นนัก
ฟื้นฟูที่โดดเด่นของอิหม่ามอิบน์ คัยมียะฮฺ ไว้ด้วยผลงาน 4 ประการ ซึ่งมีทั้งสนามทางความคิดและ
สนามการต่อสู้ พอที่จะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ความสามารถในการวิพากษ์ตรรกวิทยาและปรัชญาของกรีกที่ครอบงำวิชาการ
ด้านอะกีดะฮฺอิสลาม แม้ว่าอิหม่ามเมาะซาลีย์จะทำได้ก่อนหน้านี้นี้ แต่อิหม่ามอิบน์ คัยมียะฮฺ ทำได้
จริงจังและหนักแน่นกว่า และส่งผลกระทบต่ออย่างกว้างขวาง

2. การนำเสนออะกีดะฮฺอิสลามและกฎเกณฑ์อิสลาม พร้อมข้อโต้แย้งที่หนักแน่น
และสมเหตุสมผล โดยสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของอิสลาม ด้วยการนำเสนอจากอัล-กุรอาน
และฮดีษ-สุนนะฮฺที่บริสุทธิ์โดยตรง

3. ความสามารถในการ อัจฉริยภาพ(การวินิจฉัยด้วยบทเข้ากับความเป็นจริง) พร้อมๆ
กับการเข้าถึงสำนักนิติศาสตร์ที่หลากหลาย และยังแสดงให้เห็นถึงวิธีใช้อัจฉริยภาพอย่างแม่นยำ

4. การลงไปสู่สนามแห่งการปฏิบัติ ด้วยการคัดค้านซิริกและประเพณีที่หลงผิด
ต่างๆ ความกล้าหาญของท่านในเรื่องนี้ทำให้ท่านต้องถูกจำคุกหลายครั้ง นอกจากนี้ ท่านยังได้
ประกาศอิสรภาพกับพวกคาร์คาร์(มองโกล)ที่รุกรานโลกมุสลิม โดยท่านได้เป็นผู้นำคนหนึ่งในการ
ต่อสู้อย่างกล้าหาญ

2) ฟื้นฟูการต่อสู้ในสมรภูมิอิสรภาพ

อิบน์คัยมียะฮฺไม่เพียงมีบทบาทในสนามทางวิชาการเท่านั้น ท่านเป็นผู้หนึ่งที่มี
บทบาทสำคัญอย่างยิ่งในสมรภูมิอิสรภาพ ท่านเรียกร้องให้ผู้ศรัทธาลุกขึ้นมาต่อสู้กับการรุกรานของ
มองโกล อิบน์คัยมียะฮฺ (Ibn Taymiyah, 1992: 139) ได้อ้างวจาณะของท่านนบี ﷺ ที่กล่าวถึงกลุ่ม
อัญญาอิมมุฮฺ อัล-มันศูเราะฮฺ(กลุ่มแห่งชัยชนะ)ไว้ว่า “กลุ่มคนที่อยู่ในซามและอียิปต์ และที่ใกล้เคียง
กับทั้งสองดินแดน พวกเขาอยู่ในช่วงเวลาที่ต้องเป็นนักรบที่ปกป้องอิสลาม พวกเขาเป็นกลุ่มคนที่มี
ความชอบธรรมที่สุดที่จะเข้าไปอยู่ในกลุ่มอัญญาอิมมุฮฺ อัล-มันศูเราะฮฺ ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้เคยกล่าว
ไว้ ในอัล-หะดีษเศาะฮิฮฺอย่างมากมาย...” จากนั้นท่านก็ได้อ้างอัล-หะดีษอัญญาอิมมุฮฺ อัล-มันศู
เราะฮฺที่ว่า

((لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ
حَذَلَهُمْ))

(رواه مسلم: 123)

ความว่า: “จะยังคงมี ‘กลุ่มหนึ่ง’ จากประชาชาติของฉันอย่างต่อเนื่อง โดยปรากฏอย่างชัดเจนอยู่บนสังขาร ผู้ที่มุ่งหวังให้พวกเขาพ่ายแพ้ไม่สามารถทำอันตรายพวกเขาได้...”

(รายงานโดย มุสลิม : 123)

นอกจากนี้ งานการฟื้นฟูของอิบนุ คัยมียะฮฺ ยังโดดเด่นด้วยการผลิตศิษย์มากมาย ศิษย์ที่โดดเด่นที่สุดและได้รับการกล่าวถึงควบคู่กับการฟื้นฟูของท่านคือ อิบนุ กอยยิม อัล-ญะฮิยะฮฺ เสมอ เป็นความจริงว่าเขาคือผู้รวบรวมและเรียบเรียงงานเขียนของอิบนุ คัยมียะฮฺ และยังเป็นความจริงอีกว่าพรรณนาของอิบนุ คัยมียะฮฺ ได้ส่งอิทธิพลให้กับอิบนุ กอยยิม ที่มาเป็นศิษย์และเป็นสหาย แม้ว่าเขาจะไม่เห็นสอดคล้องกันในทุกเรื่องก็ตาม นอกจากนี้ อิบนุ คัยมียะฮฺ ยังมีศิษย์คนสำคัญที่เป็นรู้จักกันดีในงานฟื้นฟูอิสลาม อาทิเช่น อิบนุ กะษีร์(ค.ศ. 1301 - 1373/ส.ศ. 700-775)เป็นศิษย์ที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่ง เป็นนักประวัติศาสตร์และเป็นนักคัมภีร์, ฮาฟิซ อัล-ชะชะบียู(ค.ศ. 1274-1348/ส.ศ. 672-748) ศิษย์ของท่านที่โดดเด่นทางด้านอัล-หะดีษ เป็นต้น

ท่ามกลางการเปลี่ยนถ่ายอำนาจที่ยุ่งเหยิงและสงครามที่ประดังจากตะวันออกและตะวันตก ยุคสมัยนี้กลับได้สร้างงานฟื้นฟูอิสลามในแขนงต่าง ๆ ที่สืบเนื่องจากยุคแรกไว้มากที่สุด ไม่เพียงศิษย์ของอิบนุ คัยมียะฮฺเท่านั้น ปรากฏการณ์ในทางวิชาการได้เกิดขึ้นเป็นการขยายต่อจากยุคแรกอย่างมากมาย อาทิเช่น งานอธิบายหะดีษชิ้นใหญ่จำนวนมากได้เกิดขึ้นในยุคนี้ เช่น งานของอิมาม อัน-นะวะวี(ค.ศ.1233-1278 / ส.ศ. 631-676) งานของอิบนุ หะญูร์ อัล-อัสเกาะลานียู(ค.ศ. 1372-1449 / ส.ศ. 773-852)และบรรดาศิษย์ของท่าน เป็นต้น นอกจากนี้ ศาสตร์ต่าง ๆ ยังได้มีการใช้แนวคิดอิสลามเข้าไปขยายมุมมองให้กว้างขวางออกไปอีก เช่น งานสังคมวิทยาและประวัติศาสตร์ของอิบนุ คอลดูล(ค.ศ.1332-1406/ส.ศ. 732-808)แห่งแอฟริกาเหนือ, งานด้านวิพากษ์และสังเคราะห์ของอิบนุ หัซมุ(ค.ศ.994-1064/ส.ศ. 383-456) แห่งอันดาลูส เป็นต้น¹⁶³

4.3 คำอธิบายจากทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟู

ประวัติศาสตร์อิสลามในยุคกระแสที่ผันผวน ได้มีกลุ่มฟื้นฟูอิสลามเคลื่อนไหวอยู่ในทุกสนาม ทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูจะใช้ธิบายการต่อสู้เพื่อดำรงไว้ซึ่งสังขารของกลุ่มฟื้นฟูเหล่านี้ว่า

¹⁶³ งานทางวิชาการขนาดมหึมาซึ่งเกิดขึ้นในยุคกระแสที่ผันผวนนั้นมากเกินกว่าจะบันทึกไว้ใน ณ ตรงนี้ได้ จากทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูแล้ว พวกเขาถูกจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการฟื้นฟูอิสลามในพื้นที่ที่แตกต่างกัน เพียงแต่ในงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาการเคลื่อนไหวของนักฟื้นฟูชั้นนำและมีผลกระทบสูงเป็นสำคัญ

ดำเนินไปอย่างไร? ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงนำการเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูมาอธิบายตามองค์ประกอบ 3 ส่วนของทฤษฎี ตามที่ได้กำหนดขึ้นในบทที่ผ่านมา ดังต่อไปนี้

4.3.1 ภูมิหลังของกลุ่มฟื้นฟู

อาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในช่วงศตวรรษแรกของอิสลามนั้น ได้ถูกทำให้สลายเป็นรัฐเล็ก รัฐน้อยในช่วงสมัยนี้ การเผชิญหน้ากับสงครามครูเสดและคลื่นรุกรานของมองโกลได้ทำให้โลกอิสลามแทบจะสูญสลาย แต่ทว่านักประวัติศาสตร์กลับพบว่าอิสลามไม่ได้หยุดนิ่งแต่กลับทะยานออกไปอย่างต่อเนื่อง Thomas Arnold (Arnold, 1913:2) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “แม้ว่าหลังจากไม่กี่ปีอาณาจักรอันยิ่งใหญ่นี้จะแตกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อย และอำนาจทางการเมืองก็มลายไป แต่การพิชิตทางจิตวิญญาณของมันยังคงต่อเนื่องไปอย่างไม่มีสิ่งใดมาขัดขวางไว้ได้เลย”

4.3.1.1 ความต่อเนื่อง

หลังจากยุคสลัฟแล้วการเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูก็ยังคงสืบสานต่อกันอย่างต่อเนื่อง สำนักนักคิดศาสตร์ในยุคแรกได้เติบโตขยายตัวเป็นสำนักนักคิดศาสตร์ทั้งสิ้นไปทั่วทุกมุมโลก มีนักนักคิดศาสตร์เข้ามาสืบสานงานรุ่นแล้วรุ่นเล่าจำนวนมากมาย นักนักคิดศาสตร์ในสายมัซฮับหะนะฟีได้รับความนิยมน้อยกว่าในยุคนั้นของเคาะลีฟะฮ์หลายท่านในราชวงศ์อับบาซียะฮ์ (al-Fayyādh, 1996: 59) และได้รับการดำเนินตามโดยราชวงศ์สลัฟรวมทั้งผู้ปกครองชาวเติร์กจำนวนมาก (al-Ghawjī, 1999 : 345) ส่วนแนวมัซฮับของอิมามมาลิกได้รับความนิยมน้อยมากในประเทศแถบแอฟริกาตั้งแต่ยุคแรก (รวมถึงดินแดนอันดาลุส) อันเนื่องมาจากพวกเขาได้เข้าทำฮัจญ์และได้ไปเยี่ยมมะดีนะฮ์ จึงได้รับฟิควงของอิมามมาลิกกลับไป (al-Fayyādh, 1996: 105) ส่วนมัซฮับของอิมามอัช-ชาฟีอีได้รับความนิยมน้อยในพื้นที่ที่รายล้อมคาบสมุทรอาหรับ ได้แก่ในอิรัก อียิปต์ คูรอซาน และเยเมน แต่ไม่เคยแพร่ไปถึงดินแดนมัฆริบและอันดาลุส (al-Fayyādh, 1996: 135) ส่วนแนวฟิควงแบบหันบะลีนิยมน้อยในอิรัก และในคาบสมุทรอาหรับ โดยเฉพาะในแคว้นหิญาซและนัจดู (al-Fayyādh, 1996: 175) สำนักนักคิดศาสตร์ในแนวของอะฮ์ลุล สุนนะฮ์ วัด-ญะมาอะฮ์เหล่านี้เองได้เป็นฐานสำคัญในการสืบสานนักฟื้นฟูอิสลามรุ่นแล้วรุ่นเล่าอันปรากฏชัดเจนในยุคสมัยนี้ ในตอนต้นของยุคสมัยนี้การเคลื่อนไหวของออบู อัล-หะสัน อัล-อัชชะรีฟีมีความโดดเด่นเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ต่อยอดความต่อเนื่องจากยุคแรกเริ่มของอิสลาม ผ่านผู้คนรุ่นแล้วรุ่นเล่า จนมาถึงสมัยยุคสลัฟก่อนหน้าท่าน คือสมัยของอิมามอะหมัด อิบну หันบัล อัล-อัชชะรีฟี (al-Ash‘arī, 1993:5) ได้กล่าวว่

“ทัศนะของเราที่เราจะได้กล่าว ศาสนาของเราที่เราจะประกาศคือการยึดมั่นต่อคัมภีร์ของพระเจ้าของเรา คือแบบฉบับ(สุนนะฮฺ)ของศาสนทูตของเรา และสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรดาเศาะหาบะฮฺ ตะบิอูน และผู้นำต่าง ๆ แห่งอัล-หะดีษ ด้วยสิ่งเหล่านี้เองที่เรายึดมั่น และด้วยสิ่งที่อบู อับดุลลอฮฺ อิบน์ อะหมัด อิบน์ มุฮัมมัด อิบน์ หันบัล - ขออัลลอฮฺประทานความสว่างไสวแก่ดวงหน้าของเขา ยกฐานะของเขา และตอบแทนรางวัลให้แก่เขา - เราก็มียุทธนะ(เช่นเขา) และด้วยสิ่งที่ขัดแย้งกับทัศนะของเขา เราก็มียุทธนะ(เช่นเดียวกับเขา) เพราะว่าเขาคือผู้นำ(อิมาม)ที่มีคุณธรรม เป็นหัวหน้าที่สมบูรณ์แบบซึ่งอัลลอฮฺได้ทำให้สังฆกรรมปรากฏชัดเจนผ่านเขา ได้ขจัดความหลงทางด้วยกับเขา ได้ทำให้วิถีทาง(มันฮัจญ)กระจ่างชัดด้วยกับเขา ได้ทรงทำให้อุตริกรรมของบรรดาผู้อุตริทั้งหลาย ความเบี่ยงเบนออกจากสังฆกรรมของบรรดาผู้เบี่ยงเบนทั้งหลาย ความสงสัยในสังฆกรรมของบรรดาผู้สงสัยทั้งหลาย แดกสลายไปด้วยกับเขา”

การต่อสู้เพื่อพิทักษ์อิสลามได้เริ่มหลายศตวรรษ โดยกลุ่มปราชญ์ที่ดำเนินตามอิมาม ออบู อัล-หะสัน อัล-อัชอะรีฮฺ และอบู มานูร์ อัล-มาตุรีดีฮฺ William M.Watt¹⁶⁴ (Watt, 1996: 122) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

“ความต่อเนื่องของเทววิทยาแบบอัชอะรีฮฺ(Ash'rite)ได้เติบโตอีกหลายศตวรรษหลังจากอิมาม อัล-ฆะซาลีฮฺ และความจริงมันยังคงดำเนินมาจนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าในระยะหลัง ๆ นักเทววิทยาเหล่านี้ดูเหมือนจะไม่ได้เรียกตัวเองว่าอัชอะรีฮฺ(Ash'rite)อีกแล้ว ส่วนเทววิทยาแบบมาตุรีดีฮฺ(Maturidite)ก็ยังเติบโตไปอีกช่วงเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาแห่งความรุ่งโรจน์จักรวรรดิออตโตมาน(Ottoman)หลังจากนั้นก็ไม่ได้ย่นย่อมากนัก”

หลังจากอบู อัล-หะสัน อัล-อัชอะรีฮฺไม่นาน เทววิทยาแบบอัชอะรีฮฺได้ตกอยู่ในรูปแบบที่หยุดนิ่ง เทววิทยาในแบบของหันบะลียุกลับแสดงบทบาทที่มีชีวิตชีวาขึ้นมา(Watt , 1996 : 123) โดยเฉพาะ ในช่วงหลังมองโกลทำลายแบกแดด กลุ่มปกป้องสังฆกรรมภายใต้การนำของปราชญ์

¹⁶⁴ William Montgomery Watt (ค.ศ. 1909-2006) นักบูรพคดีชาวอังกฤษ เป็นศาสตราจารย์ภาษาอาหรับและอิสลามศึกษาในหลายมหาวิทยาลัยในตะวันตก และเป็นหนึ่งในบุคคลที่ถือว่าเป็นกุญแจประวัติศาสตร์อิสลามในโลกระหว่างศตวรรษ

จากสายมัชฮับหันบะลียุกั้วามามีบทบาทที่โดดเด่นและส่งอิทธิพลที่กลายเป็นคลื่นประวัติศาสตร์แห่งการเปลี่ยนแปลง ผู้นำคนสำคัญที่สุดในช่วงเวลานั้นก็คืออิบนุ คัยมียะฮฺ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครคัมสกัส อิบนุ คัยมียะฮฺ ถือว่าเป็นนักฟื้นฟูที่มาสานงานต่อของนักฟื้นฟูก่อนหน้านั้น เนื่องจากนักฟื้นฟูมิได้มีสถานะที่ปลอดจากความผิดพลาด งานฟื้นฟูของนักฟื้นฟูที่มุ่งสู่บางประเด็นก็อาจมีความอ่อนแอในบางประเด็น การสืบทอดของอิบนุ คัยมียะฮฺ นั้นที่แท้เป็นการสืบทอดการฟื้นฟูที่ต่อเนื่องมาจากงานของอัล-ฆะฆะลีย อัล-มาอูดียฺ (al-Maududi, 1999: 46-47) กล่าวว่

“ตัดสินตามมุมมองทางปัญญาแล้ว งานการฟื้นฟูที่ขับเคลื่อนโดยอิมาม อัล-ฆะฆะลียฺประสบกับข้อบกพร่องใน 3 ประการหลัก ๆ ซึ่งอธิบายได้ดังต่อไปนี้ ประการที่หนึ่ง ความอ่อนแอของท่านในศาสตร์ของอัล-หะดีษ ประการที่สอง การที่ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผลยังมีอิทธิพลท่วมทับในความรู้สึกนึกคิดของท่าน และประการที่สาม ท่านค่อนข้างโน้มเอียงไปยังตะเสวูฟมากเกินไป บุรุษที่ได้หลีกเลี่ยงหลุมพรางเหล่านี้และขับเคลื่อนงานที่แท้จริงของอิมาม อัล-ฆะฆะลียฺ ฟื้นฟูจิตวิญญาณทางปัญญาและจริยธรรมของอิสลาม และชำระระบอบแห่งอตุริกรรมและมลทินต่าง ๆ ทั้งหมด คือ อิมาม อิบนุ คัยมียะฮฺ”

อัน-นัควี (al-Nadwi, 1999: 46-47) กล่าวถึงการเคลื่อนไหวของปราชญ์เพื่อพิทักษ์สังคมน้อยต่อเนื่องตลอดประวัติศาสตร์และจุดเด่นของอิบนุ คัยมียะฮฺเอาไว้ว่า

“...เช่นปราชญ์ผู้ทรงความรู้ที่กระทำการ “ขจัดให้พ้นจากศาสนานี้ ซึ่งการบิดเบือนของพวกที่เลวเถิด การคาดคิดที่เกินเลขของพวกที่ชอบทำให้โมฆะ และการตีความของพวกคนเขลา” ไม่มีบุคคลสมัยใดที่ขาดหายไปซึ่งปราชญ์ผู้ปราศเบื่องเหล่านี้ ผู้ที่โดดเด่นที่สุดคนหนึ่งในกลุ่มพวกเขา คือ ชัยคูล อิสลาม อิบนุ คัยมียะฮฺ ในอิจเราะฮฺศตวรรษที่ 8 ดังที่คนรุ่นต่าง ๆ ที่สำคัญของประเทศชาตินี้ได้เป็นพยานให้กับท่าน เช่นเดียวกับที่ดำรงตำราของท่านได้แสดงออกมาในเรื่องนี้ ท่านคือผู้ที่ได้รวมระหว่างอิหม่าม(ความศรัทธา)ที่หนักแน่นต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่ท่านเราะฮูล ﷺ ได้นำออกมา และในสิ่งที่อัลกุรอานได้เปิดเผย และด้วยความเชื่อมั่นในอะกีดะฮฺ(หลักยึดมั่น)ของกัลยาณชนรุ่นแรก(สลัฟ ศอลิหฺ) เข้ากับภูมิปัญญาที่กว้างขวาง ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่พบในหน้าประวัติศาสตร์ของประเทศชาตินี้ในอดีต และด้วยความรู้ที่แม่นยำลึกซึ้งต่อปรัชญาและตรรกวิทยาของกรีก รวมทั้งสำนักต่างๆ ที่เติบโตขึ้นมาจากอิทธิพลของปรัชญากรีก ไม่ว่าจะได้รับมาน้อยหรือ

มากก็ตาม ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ที่หนักแน่นด้วยความเป็นอิสระที่แท้จริงต่อวิถีวิทยาและแนวการวิเคราะห์ของปรัชญากรีก ซัยคุด อิสลาม อิบ努 ตัยมียะฮฺ ได้ผลิตศิษย์และผู้สืบทอดคนหนึ่งที่ได้ดำเนินรอยตามท่าน และเป็นผู้อธิบายในสิ่งก่อให้เกิดความคลุมเครือ เป็นผู้รวบรวมงานที่ท่านได้แพร่กระจายออกไป เป็นผู้ต่อเติมในสิ่งที่ท่านเริ่มต้นให้สมบูรณ์ ศิษย์ผู้นี้ก็คือปราชญ์ผู้รอบรู้ อิบ努 กอยอิม อัล ญะซีเยฮฺ”

การต่อเนื่องของกลุ่มฟื้นฟูจึงไม่เคยขาดหายไป มีการสานต่อกันมาอย่างไม่ว่างเว้น แม้แต่ในสมรภูมิญิฮาด ผู้นำอย่างเศาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย ก็เป็นนักญิฮาดที่สืบทอดงานมาจากนุรุดดีน อัล-ซันกีเย และอิมามุดดีน อัล-ซันกีเย และพวกนักญิฮาดเหล่านี้ทั้งหมดต่างเคยเป็นนักศึกษาอิสลามที่รอบรู้ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากอูละมาอ์ในสมัยพวกเขา อัล-เกาะเราะฮฺอูวีย (al-Qaradāwī, 2003: 50) กล่าวว่า “นุรุดดีน อัล-ซันกีเย เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับเคาะลีฟะฮฺผู้รับทางนำ ไม่ว่าในแง่ชีวประวัติ ความกล้าหาญ การยึดมั่นต่อศาสนา และความยุติธรรม และศิษย์ของท่านคือแม่ทัพเศาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย ผู้ที่อัลลอสฺ ได้รับความบันทึกให้แก่ท่านแล้ว ด้วยชัยชนะอันโด่งดังในสมรภูมิฮิญาญีน”

4.3.1.2 ความเป็นกลุ่ม

กลุ่มฟื้นฟูอิสลามในกระแสที่ผันผวนเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ประกอบไปด้วยศิษย์จำนวนมากและผู้สนับสนุนอีกมากมาย กลุ่มฟื้นฟูแต่ละกลุ่มมีความชำนาญที่แตกต่างกันออกไป โดยมีมูญตาดิด(นักฟื้นฟู)ที่มีความสามารถสูงได้เข้าจับนำ สนามการฟื้นฟูในยุคสมัยนี้สามารถจัดเป็น 4 ด้านใหญ่ ดังต่อไปนี้

ด้านที่หนึ่งคือ ญานญวิทยา เพื่อรักษาไว้ซึ่งแหล่งที่มาของอิสลามที่บริสุทธิ์ ผู้นำที่โดดเด่นของการฟื้นฟูด้านนี้ก็คือ อบู อัล-หะสัน อัล-อัยฮะรียฺ ในแง่ของการตีความการเป็นผู้นำการฟื้นฟู ท่านได้รับการระบุชื่อให้เป็นผู้นำสูงสุดที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งในศตวรรษ อบูล หะสัน อัล-อัยฮะรียฺ ได้พัฒนาขึ้นและมีปราชญ์จำนวนมากได้เข้าร่วมและดำเนินตามมาอีกหลายศตวรรษ และได้รับการตอบรับจากมวลชนมุสลิม กระบวนการของท่านได้รับการสนับสนุนอย่างมากมาจากผู้คนจนท่านถูกเรียกว่า Imām Ahl al-Sunnah (ผู้นำของชาวอะฮฺลุลสุนนะฮฺ)หรือNāṣir al-Sunnah (ผู้ช่วยเหลืออิส-สุนนะฮฺ) (al-Nadwī 1986 :127)

ด้านที่สองคือ การชำระด้านภายในให้เป็นอิสลาม ผู้นำด้านนี้คือ อิมามอัล-เมาะชาลียฺ ท่านมีความโดดเด่นในการปฏิรูปตะเสาวฟ โดยที่ท่านคัดค้านสุฟิยะหลุดกรอบ ยิ่งกว่านั้นท่านยังดำรงบทบาทในฐานะเป็นนักนิติศาสตร์และนักเทววิทยาอีกด้วย(Glassé, 2003: 156) ท่านมีผู้

ปฏิบัติตามและสืบทอดเป็นกลุ่มใหญ่มากมาย ความเป็นผู้นำของการฟื้นฟูของท่านทำให้ผู้คนรุ่นหลังยกให้เป็นผู้นำการฟื้นฟูแห่งศตวรรษ(มูญุดคิ)ที่ไม่มีใครสามารถเปรียบได้ในยุคนั้น อัล-เกาะเราะฎอวียฺ(al-Qaradāwī, 1988 :19) กล่าวว่า “แน่นอนว่านักประวัติศาสตร์และนักอัล-หะดีษมีความเห็นที่แตกต่างกันในการกำหนดตัวมูญุดคิในตอนต้นของแต่ละศตวรรษ แต่พวกเขาไม่มี ความเห็นที่แตกต่างกันในการกำหนดตัวมูญุดคิในศตวรรษที่หนึ่งคือท่านอุมร์ อิบน์ อับดุลอะซีซ ต่อมาคือศตวรรษที่สองคืออิมามอัช-ชาฟีอี และในศตวรรษที่ห้าคืออิมามอัลเฆาะซาลี”

ด้านที่สามคือ การทำให้อิสลามสมดุลและอยู่ในสายกลาง ผู้นำด้านนี้คือ อิบน์ ฏัยมียะฮฺ ซึ่งการเคลื่อนไหวของท่านครอบคลุมสนามกว้างขวางมาก มีผู้เข้าร่วมกับท่านในดินแดนต่างๆ มากมายจนถึงชายแดนเมืองจีน ความเป็นผู้นำการฟื้นฟู(มูญุดคิ)ของท่านถูกเปรียบให้เป็นนักฟื้นฟูอิสลามที่สามารถสร้างความสมบูรณ์แบบและสมดุลให้กับด้านต่าง ๆ อย่างที่ไม่อาจหามูญุดคิคนใดในกระแสที่ผันผวนเปรียบกับงานของท่านได้เลย ท่านมีลูกศิษย์มากมาย ตั้งแต่ซีเรียถึงอียิปต์ และที่ไกลออกไปจากนี้ก็มีมาก ที่สำคัญกลุ่มศิษย์ของท่านได้เข้าร่วมการสอนและพัฒนาแนวทางการฟื้นฟูของท่าน กล่าวได้ว่าจุดเด่นของท่านคือการที่มีศิษย์ที่มีความสามารถมากมายร่วมงานด้วย

ด้านที่สี่ คือ การต่อสู้ในสมรภูมิตามแบบแผนของอิสลาม ผู้นำที่โดดเด่นที่สุดในด้านนี้คือ เตะลาหุดดีน อัล-อัยยูบียฺ ผู้นำการฟื้นฟูทั้งในสมรภูมิญิฮาดและสนามทางความคิดการเป็นผู้นำของท่านได้กลายเป็นสิ่งที่ถูกเรียกว่าหนึ่งใน “ความมหัศจรรย์” ของอิสลาม(al-Nadwī, 1993: 120) ส่วนสมรภูมิที่ร้ายแรงในด้านตะวันออกจากการรุกรานของมองโกล ถึงแม้ว่าสุลาฏูข่านจะประสบความสำเร็จในการทำลายนครแบกแดด แต่กองทัพของเขาก็ไม่สามารถรุกคืบไปได้ อีกด้วยการต่อต้านที่แข็งขันจากราชวงศ์มัมลุกในอียิปต์ผ่านทางซีเรีย ที่สำคัญยังถูกต่อต้านจากลูกพี่ลูกน้องของเขาเองคือ บะเราะกะฮฺ ข่าน

อัล-หะมีดี (al-Hamīdī, 2004:441)กล่าวว่า “หนึ่งจากสิ่งมหัศจรรย์แห่งประวัติศาสตร์กลุ่มชนอนารยชนนี้(มองโกล)ได้เข้ารับอิสลาม หนึ่งในนั้นคือบะเราะกะฮฺ ข่าน ผู้นำคนสำคัญของพวกเขา รวมทั้งพวกมองโกลอีกจำนวนมาก ด้วยความจริงใจของบะเราะกะฮฺ ข่าน ท่านได้เปิดศึกครั้งใหญ่กับบุตรชายของอาของท่านเองคือ สุลาฏู ข่าน ผู้ซึ่งได้ทำลายล้างดินแดนอิสลาม และสังหารมุสลิมนับพันนับหมื่น”

4.3.2 รูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟู

กลุ่มฟื้นฟูอิสลามในยุคกระแสที่ผันผวนต้องเผชิญทั้งสงครามจากผู้รุกรานจากฟากตะวันตกคือนักรบครูเสด และฟากตะวันออกคือกองทัพมองโกล พร้อม ๆ กับภายในดินแดนมุสลิมก็ได้เกิดกลุ่มนิกายมากมายอย่างไม่เคยเห็นมาก่อนในยุคแรก

4.3.2.1 การเคลื่อนไหวในเชิงทฤษฎี

ในยุคนี้ โลกมุสลิมได้เกิดความขัดแย้งกันเองอย่างรุนแรง มูลเหตุที่ใหญ่ที่สุดเกิดมาจากกลุ่มนิกายจำนวนมากที่ไม่เพียงแต่มีทฤษฎีคำสอนแต่มุ่งหวังจะเข้ามาสร้างอำนาจทางการเมืองและแสวงหาความเป็นใหญ่ขึ้นในอาณาจักรมุสลิม แหล่งที่กำเนิดกลุ่มนิกายต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากดินแดนเก่าของเปอร์เซียในด้านตะวันออกของ โลกมุสลิม ดังที่มีการพยากรณ์จากท่านนบี ﷺ ซึ่งเป็นรายงานจากอิบนุ อุมร์ رضي الله عنه ว่า

((رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُشِيرُ إِلَى الْمَشْرِقِ فَقَالَ هَا إِنَّ الْفِتْنَةَ هَا هُنَا إِنَّ الْفِتْنَةَ هَا هُنَا مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ))
(رواه البخاري : ٣٠٥٧)

ความว่า “ฉันได้เห็นท่านเราะสูลุลลอฮ์ชี้ไปทางทิศตะวันออก แล้วท่านกล่าวว่า แท้จริงฟิตนะฮ์(ความวุ่นวาย)มาจากทางนี้ แท้จริงฟิตนะฮ์(ความวุ่นวาย)มาจากทางนี้ จากทางนี้ที่เขากองมารร้ายจะโผล่ขึ้นมา”

(รายงาน โดย al-Bukhārī: 3057)

นักอธิบายอัล-หะดีษได้อธิบายว่า อุดริกรรมที่บังเกิดขึ้นครั้งแรกนั้นกำเนิดมาจากทิศตะวันออก รวมทั้งความขัดแย้งของชนชั้นปกครอง(al-‘Asqalāni, 1986: 2/451) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอิรัก เป็นที่ก่อกำเนิดของกลุ่มนิกายต่าง ๆ เช่น เกาะวาริจญ์ ชีอะฮ์ บาฏินียะฮ์ เกาะคะรียะฮ์ ญะฮ์มิยะฮ์ มุอตะฮิลละฮ์ เป็นต้น และหากมองถึงตะวันออกโดยรวมก็จะปรากฏลัทธิศาสนาต่าง ๆ มากมาย และคลื่นรุกราน โลกมุสลิมที่โหดร้ายที่สุดก็มาจากมองโกลจากทิศตะวันออก (Velinakode, 2004: 256) อัล-เคาะมีส(al-Khamīs, 1999: 218)กล่าวว่า “หากเราสังเกตจะพบว่า ฟิตนะฮ์(ความวุ่นวาย)ส่วนมากมาจากทิศทางนี้ กลุ่มเกาะวาริจญ์มาจากทิศตะวันออกคืออิรัก กลุ่มชีอะฮ์ก็ออกมาจากอิรัก เช่นเดียวกับฟิตนะฮ์จากคังญาลก็มาจากทิศตะวันออก ฟิตนะฮ์ต่างๆที่ท่านเราะสูล ﷺ ได้กล่าวไว้จะมาจากทิศตะวันออก เช่น อิรัก อิหร่าน รุสเซีย จีน อัฟกานิสถาน อุสเบกิสถาน ทั้งหมดนี้เป็นด้านตะวันออก”ในยุคสมัยนี้ได้ปรากฏตัวของกลุ่มที่บิดเบือนคำสอนอิสลามมีความชัดเจนและแตกสาขามากมาย ดังที่ท่านนบี ﷺ เองได้กล่าวถึงบางกลุ่มที่จะเข้ามาบิดเบือนในอัล-หะดีษบทหนึ่งว่า

((إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ يُكذِّبُونَ بِالْقَدَرِ))

(رواه أبو داود : ٤٠٠٠)

ความว่า “แท้จริงจะเกิดขึ้นในประชาชาติของฉัน ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่
ปฏิเสธ **อัล-เกาะดร์**(การกำหนดของอัลลอฮ์ ﷻ)”

(รายงานโดย Abū Dawūd: 4000)¹⁶⁵

ผู้ปฏิเสธอัล-เกาะดร์(Qadar)ถูกเรียกว่า **เกาะดะรียะฮ์**(Qadariyah)มีความหมาย
เจาะจงถึงแนวคิดที่ปฏิเสธอำนาจในการกำหนดของอัลลอฮ์ ﷻ แต่ในความหมายที่กว้างนั้น
หมายถึง ผู้ที่บิดเบือนหรือเข้าใจไม่ถูกต้องต่ออัล-เกาะดร์ของอัลลอฮ์ ﷻ ดังนั้น ทำให้กลุ่มจำนวน
มากถูกรวมเข้ากับคำว่า **เกาะดะรียะฮ์** ด้วย ไม่ว่าจะกลุ่มที่ปฏิเสธเกาะดร์ เช่น อัล-มะอูบะดีรียะฮ์ , อัล-
ฆอยลานียะฮ์ หรือกลุ่มที่มีอิทธิพลมากอย่างกลุ่มมูอะตะซียะฮ์ ก็ถือว่าเป็นเกาะดะรียะฮ์ รวมไปถึง
กลุ่มที่มีแนวคิดว่ามีมนุษย์ถูกบังคับให้กระทำโดยไม่มีสิทธิเลือก เช่นกลุ่มอัล-ญับบะรียะฮ์ กลุ่มศูฟีย
บางกลุ่ม เมื่อให้ความหมายของการปฏิเสธอัล-เกาะดร์เช่นนี้ ทำให้กลุ่มชีอะฮ์และเคาะวาริจญ์ ก็
กลายเป็นกลุ่มที่มีแนวคิดนี้เช่นกัน(al-‘Aql, 1997: 19-22) ดังนั้น การถือกำเนิดของกลุ่มที่ปฏิเสธ
หลักการ**อัล-เกาะดร์**(การกำหนดของอัลลอฮ์) ได้เกิดขึ้นจริงตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม มาถึงยุคสมัยแห่งความ
ผันผวน แนวคิดนี้ กลุ่มที่แตกตัวมาจากแนวคิด ขยายตัวมากขึ้น จนสามารถกล่าวได้ว่า กลุ่มต่าง ๆ
ส่วนใหญ่ที่มีการบิดเบือนในหลักการ**อัล-เกาะดร์**แทบทั้งสิ้น แม้ว่าจะอ้างอิงแนวคิดคนละชนิดกันก็
ตาม อย่างไรก็ตาม มูลเหตุที่สำคัญของการเกิดกลุ่มที่บิดเบือนนี้ก็คือ การเข้ามาของแนวคิดปรัชญา
กรีกและคำสอนที่มาจากศาสนาเดิมในเปอร์เซีย ท่านนบี ﷺ ได้พยากรณ์ถึงการที่มุสลิมหลับหู
หลับตาตามคนพวกนี้เอาไว้ว่า

((لَتَتَّبِعَنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شَيْبًا بَشِيرًا وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ سَلَكَوا
جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكَتُمُوهُ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ قَالَ
فَمَنْ))

(رواه البخاري : ٣٢٢٢)

ความว่า “แน่นอนว่าพวกท่านจะตามแนวทางต่างๆของชนก่อนหน้า
พวกท่าน ที่ละคืบทีละศอก จนกระทั่งหากว่าพวกเขาหลงรู้เข้าแน่นอน

¹⁶⁵ หะดีษ หะสัน ใน *Sahih Sunan ‘abī Dāwūd* หมายเลข 3857 (al-‘albanī, 1989: 3/873)

พวกท่านก็จะลงตามไปด้วย พวกเราถามว่า โอ้เราะซูลุลลอฮ์ **ยะฮูดีเย** และ**นะศอรอ**? ท่านกล่าวว่า “แล้วจะเป็นใครเล่า”

(รายงาน โดย al-Bukhārī: 3222)

((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَأْخُذَ أُمَّتِي بِأَخْذِ الْقُرُونِ قَبْلَهَا شَبِيرًا بِشِيرٍ
وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَفَّارِسَ وَالرُّومِ فَقَالَ وَمَنْ النَّاسُ
إِلَّا أَوْلِيكَ))

(رواه البخاري : ٣٠٦٨)

ความว่า “วันสิ้นโลกจะยังไม่อุบัติขึ้น จนกระทั่งประชาชาติของฉันได้ยึดเอา(ประชาชาติ)ในศตวรรษก่อนพวกเขา ที่ละคืบที่ละศอก มีคนถามขึ้นว่า โอ้เราะซูลุลลอฮ์ คือ**พวกเปอร์เซียและโรมัน**? ท่านกล่าวว่า “จะเป็นใครในหมู่ผู้คน เว้นแต่เป็นพวกเขาเท่านั้น”

(รายงาน โดย al-Bukhārī: 6803)

ในยุคสมัยนี้จึงเกิดกลุ่มนิกายจำนวนมากออกมาอย่างชัดเจนและมีระบอบคำสอนที่แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชีอะฮ์ต่าง ๆ กลุ่มเคาะวาริจญ์ กลุ่มมูตะฮิละฮ์ และกลุ่มนอกแนวทางจำนวนมาก ทำให้เป็นยุคที่เป็นดังที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا (...))

(رواه أبو داود : ٣٩٩٤)

ความว่า “บุคคลจากพวกท่านที่มีชีวิตอยู่หลังจากฉัน จะได้พบเห็นความขัดแย้งอย่างมากมาย”

(รายงาน โดย Abū Dawūd: 3994)¹⁶⁶

การเคลื่อนไหวในเชิงทฤษฎีในยุคสมัยนี้มีความโดดเด่นอย่างสูงในแง่การอธิบายเพื่อค้นวิธีการต่าง ๆ เพื่อตอบโต้แนวคิดที่บิดเบือนสัจธรรม ผู้นำการฟื้นฟูคนแรกที่ได้เริ่มปฏิบัติงานนี้อย่างเอาจริงเอาจังคือ อับดุล-อะฮ์มัด อัล-อะชอะรียะ ที่ได้คัดค้านและวิจารณ์แนวคิดมูตะฮิละฮ์ และคนสำคัญต่อมาคือ อัล-ฆะมาซาลียะ อัล-มาอูดียะ (al-Mawdūdī, 1999: 44) กล่าวว่า \

¹⁶⁶ หะดีษ เศาะฮิหฺ ใน *Silsilat al-‘ahādīth al-Sahīhah* หมายเลข 2735 (al-Albānī, 1995: 6/526)

“...ท่าน(อัล-เมาะซาลีย์)ได้ฟื้นฟูความเข้าใจอิสลามขึ้นมาใหม่ ค่อด้านศรัทธาที่มีคอบอดและการปฏิบัติตาม ๆ กันอย่างทื่อ ๆ และเรียกร้องให้ผู้คนสนใจต่อแหล่งที่มาของทางนำที่แท้จริง นั่นคือ คัมภีร์ของอัลลอฮ์(อัล-กุรอาน)และอัล-สุนนะฮ์ของเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ เขาได้ฟื้นจิตวิญญาณใหม่ของการอิจญ์ติฮาดขึ้นมาอีกครั้ง และวิจารณ์กลุ่มนิกายต่าง ๆ ทั้งหมดในความบกพร่องและความโน้มเอียงไปสู่สิ่งที่มีใช่อิสลามของพวกเขา และกระตุ้นพวกเขาให้หันมาทำการปฏิรูป”

การเคลื่อนไหวทางทฤษฎีของอัล-เมาะซาลีย์ผ่านงานเขียน Ihya' al-'Ulūm al-Dīn (การให้ชีวิตใหม่แก่ศาสตร์ต่าง ๆ ของศาสนา) นั้นทรงอิทธิพลเป็นอย่างมาก จนนักบูรพาคดีตะวันตกบางคนได้ยกย่องว่าท่านเป็นมุสลิมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดรองจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เลยทีเดียว (Ahmed, 1989: 45) จุดเด่นในการฟื้นฟูของอัล-เมาะซาลีย์ นั้นก้าวไปไกลกว่าการปกป้องพิทักษ์พื้นฐานของสังคม นั่นคือ ท่านได้ก้าวไปสู่การวิจารณ์ระบอบการศึกษาอย่างจริงจังอย่างยิ่ง และได้เสนอระบอบใหม่เข้ามาแทนที่ (al-Mawdūdī, 1999: 44)

ผู้นำการฟื้นฟูคนสำคัญที่สุดในปลายสมัยกระแสที่ผันผวนคืออิบนุ คัยมียะฮ์ ไม่เพียงแต่เป็นนักทฤษฎีในเชิงวิชาการเท่านั้น แต่ได้ทำงานต่อต้านทุกความคิดที่ขัดแย้งกับสังคมอย่างเปิดเผย ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติบางอย่างของกลุ่มสุฟี ลัทธิซุนนิกนญู สิ่งนี้ทำให้ท่านต้องถูกจองจำหลายครั้ง ท่านได้วิจารณ์และ โจมตีวิธีวิทยาของกลุ่มแนวคิดทั้งหลายที่ใช้ในการศึกษาอะกิเดฮ์(หลักศรัทธา)ของอิสลามอย่างเข้มงวดที่สุด William M. Watt (Watt, 1996 : 122) ได้กล่าวว่า “พื้นฐานของการ โจมตีเหล่านี้คือความเชื่อของท่าน(อิบนุ คัยมียะฮ์)ที่ว่า สภาวะของพระเจ้าคือบางสิ่งที่ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นท่านจึงอ้างว่า วิธีวิทยาของวิทยวิธีเองมีข้อบกพร่องที่ร้ายแรงอยู่” การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูในเชิงทฤษฎีเป็นการดำรงไว้ซึ่งสังคมที่บริสุทธิ์ หากการฟื้นฟูในทิศทางนี้ได้รับการมองอย่างผิวเผิน ก็ดูเหมือนว่าเป็นการต่อสู้ที่ต่อต้านปรัชญาและความคิดอิสระ แต่เมื่อพิจารณาแล้ว ความจริงพวกเขาต่อสู้เพื่อดำรงไว้ซึ่งสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของปัญญาที่แจ่มชัด มิใช่การลอกเลียนแบบอย่างไม่ตั้งคำถามใด ๆ Murad Hofmann (Hofmann , 2001: 48-49) ได้กล่าวไว้ว่า

“นับว่าเป็นข้อผิดพลาดที่มองสิ่งต่าง ๆ ที่แตกต่างเหล่านี้โดยผิดไป คือการอ้างว่าคนอย่างอิบนุ หันบัล, อัล-อัชอะรีย, อิบนุ หัซม, หรืออิบนุ คัยมียะฮ์ นั้นต่อต้านปัญญา เพราะเป็นเพียงออร์ทอด็อกซ์ (หมายถึงการยึดศรัทธาแบบดั้งเดิม) กรณีนี้ก็เหมือนกับการเรียก Kant (ค.ศ. 1724-1804) และ Wittgenstein (ค.ศ. 1889-1951) ว่าเป็นพวก

ต่อต้านเหตุผล เนื่องด้วยการไม่ยอมรับความเป็นไปได้ของอภิปรัชญา
 แน่นนอนว่า อิบนู หันบัล พยายามที่จะปกป้องคำสอนมุสลิมจาก
 ปรัชญากรีก และอัล-อัชอะรีย ได้วิพากษ์อย่างหนักหน่วงต่อญาณ
 วิทยา(ทฤษฎีความรู้)ด้วยการปฏิเสธความเป็นไปได้ที่จะอนุมานใน
 การหาผลสรุปในเชิงอภิปรัชญา แน่นนอนว่า อิบนู หัซม ไม่ยอมรับการ
 กิยาส(อนุมาน) ในฐานะเป็นวิธีการหนึ่งเพื่อขยายความอัล-กุรอาน
 และคัมภีร์(อธิบาย)เพื่อให้เข้าใจโครงการอัล-กุรอานที่มีความหมาย
 หลายนัยยะให้ชัดเจนขึ้น และแน่นอนว่าอิบนู คัยมียะฮ์ได้ประณาม
 สำนักเพลโตใหม่(neo-platonism) และGnosticism¹⁶⁷ ซึ่งได้เข้ามาเป็น
 ฐานที่แข็งแกร่งในแวดวงของสุฟียุ แต่กระนั้นทุก ๆ คนก็กำหนด
 จุดยืนของตนเองบนกระบวนการวิเคราะห์ทางปัญญาที่กระจ่างชัด
 เช่นเดียวกับอัล-เมาะซาเลีย ก่อนหน้าพวกเขา พวกเขาเหล่านี้ได้ศึกษา
 เนื้อหาของปรัภักษ์อย่างละเอียดละออ เพื่อที่จะต่อสู้กับฝ่ายปรัภักษ์
 อย่างดียิ่ง”

การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูอิสลามนั้นก็เพื่อทำให้สังคมนั้นมีความกระจ่างชัด
 อิบนู อัล-หะสัน อัล-อัชอะรีย เป็นเอกชนที่กล้าเผชิญหน้ากับอำนาจของพวกมูอะตะฮิดะฮ์ที่ได้รับ
 ความนิยมในช่วงสมัยราชวงศ์อับบาสิยะฮ์อย่างไม่หวั่นเกรง เพราะมันไม่ได้เป็นสำนักคิดที่วาง
 อยู่บนพื้นฐานของอิสลาม มันกำลังเปิดทางนำพาผู้คนไปสู่การดูหมิ่นคุณศาสน์ต่ออะกีดะฮ์อิสลาม
 อันบริสุทธิ์ ขณะที่อัล-เมาะซาเลีย ได้ทิ้งตำแหน่งที่มีเกียรติและทรัพย์สินเงินทองจากสถาบันนิซอ
 มียะฮ์ และจากการนับหน้าถือตาที่ได้จากวะซีร(เสนาบดี)นิซอมุลมุลก และพวกผู้นำของราชวงศ์
 สัลจุกเติร์ก เพื่อแสวงหาความจริงภายใน และกลับมาพร้อมกับวิจารณ์ปรัชญากรีกที่ได้รับการ
 สนับสนุนจากระบบการศึกษาของราชวงศ์อย่างรุนแรงที่สุด เพราะมันกำลังล้อเล่นกับอะกีดะฮ์
 อิสลาม มันไปไกลถึงขั้นปฏิเสธสิ่งเร้นลับต่าง ๆ ปฏิเสธนรก สวรรค์ จนอะกีดะฮ์อิสลามกำลังจะ
 ถูกถอนรากถอนโคนอย่างไม่ได้ตระหนัก ขณะที่อิบนู คัยมียะฮ์ ได้ทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ด
 เหนื่อย ท่านและผู้ดำเนินตามท่าน ได้ถูกจองจำหลายครั้งด้วยกัน แต่สิ่งเดียวที่อิบนู คัยมียะฮ์
 ยืนยันคืออิสลามที่บริสุทธิ์ ซึ่งสะท้อนออกมาอย่างมีคุณภาพ ไม่ใช่อิสลามที่สุดโตรงไปทางใด
 ทางหนึ่ง

¹⁶⁷ นอสติกซิซึม (Gnosticism) เรียกในภาษาอาหรับว่า al-Ghunusiyah หรือ al-arifiyah คือสำนักคิดและ
 ปรัชญาในศตวรรษที่หนึ่งของคริสตศาสนาที่มุ่งค้นหาประสบการณ์ความรู้ตรงเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้า เพราะเชื่อว่า
 ความรู้ของพระเจ้าสามารถรู้ความลับในทุกสิ่งได้

4.3.2.2 การเคลื่อนไหวในเชิงปฏิบัติ

ยุคสมัยแห่งกระแสที่ผันผวนต้องเผชิญกับสภาพการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นในยุคแรก นั่นคือการเกิดสงครามใหญ่จากตะวันตกในนามสงครามครูเสด และคลื่นรุกรานจากมองโกล ยังรวมถึงขบวนการ Reconquista(การนำคืนกลับ)เพื่อชำระยุโรปให้เป็นคริสเตียนบริสุทธิ์ สภาพที่มุสลิมเผชิญหน้าเลวร้ายอย่างที่สุด ทั้งที่มุสลิมมีประชากรและดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล แต่ก็ไม่สามารถต้านทานการรุกรานและการทำลายล้างครั้งนี้ได้ สภาพยุคนี้เป็นดังที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวไว้ว่า

((يُوشِكُ الْأَمَمُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْأَكْلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا فَقَالَ قَائِلٌ وَمِنْ قَلِيلٍ نَحْنُ يَوْمَيْدٍ قَالَ بَلْ أَنْتُمْ يَوْمَيْدٍ كَثِيرٌ وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ وَلَيَنْزَعَنَّ اللَّهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ وَلَيَقْذِفَنَّ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ فَقَالَ قَائِلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْوَهْنُ قَالَ حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ))

(رواه ابو داود : 3748)

ความว่า “เกือบจะถึงแล้วที่ประชาชาติต่าง ๆ จะเรียกร้อมมาทำร้ายท่าน เสมือนผู้รับประทานอาหารเรียกร้อมกันมารุมถาดอาหารของพวกเขา มีผู้ถามขึ้นว่า ในวันนั้นพวกเรามีจำนวนน้อยหรือ ท่านกล่าวตอบว่า มิได้ พวกท่านในวันนั้นมีจำนวนมาก แต่ทว่าพวกท่านเป็นฟองน้ำเหมือนฟองน้ำที่ไหลไป และแน่นอนอัลลฮุได้ถอดความเกรงขามของพวกท่าน ออกจากหัวใจของศัตรูของพวกท่าน แล้วอัลลฮุได้ขังใส่หัวใจของพวกท่าน ซึ่งอัล-วะหุญ(ความอ่อนแอ) ได้มีผู้ถามว่า อัล-วะหุญ คืออะไร ท่านตอบว่า คือความรักในโลกนี้และชิงชังความตาย”

(รายงานโดย Abū Dawūd: 3748)¹⁶⁸

อัล-อัชกีออ (al-Ashqar, 1997:185) ได้อธิบายอัล-หะดีษนี้ไว้ว่า “สิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นตลอดประวัติศาสตร์หลายครั้ง ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ชนชาติครูเสดต่าง ๆ ได้ทำทาบประชาชาตินี้ด้วยการเข้าทำศึกสงคราม แล้วอีกครั้งหนึ่งเมื่อมองโกลได้บุกทำลายล้างโลกอิสลาม แต่ทว่าคำพยากรณ์นี้มีความกระฉ่างชัดยิ่งขึ้นในศตวรรษท้ายๆนี้ เมื่อพวกครูเสดร่วมมือกับยะฮูดีย์ที่ปฏิเสธศาสนาในการทำลยระบอบคอลลีฟะฮุของอิสลาม ... เหตุผลของมันเป็นดังที่ท่านเราะฮูล ﷺ ได้บอกไว้ นั่นคือ ความรักในโลกนี้และชิงชังความตาย”

¹⁶⁸ หะดีษ เศาะฮิหฺ ใน *Silsilat al-‘ahādīth al-Sahīhah* หมายเลข 958 (al-Albānī, 1995: 2/647)

ช่วงสมัยนี้เองที่โลกมุสลิมต้องประสบกับการสูญเสีย การฆ่าฟันจากภายนอกมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งดินแดนอิสลามในด้านตะวันออกต้องเผชิญกับกองทัพมองโกล Arnold (Arnold, 1913 : 218) ได้กล่าวว่า “ไม่มีเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์อิสลามที่เกี่ยวกับความสยดสยองและการตกอยู่ในสภาพปรักหักพังใด ๆ สามารถเปรียบได้กับการเข้ามาพิชิตของมองโกลได้อีกแล้ว” การรุกรานของมองโกลถือว่าเป็นโศกนาฏกรรมที่นำไปสู่จุดจบของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ของมุสลิมในยุคกลาง และเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าประวัติศาสตร์โลก สร้างผลกระทบและความเจ็บปวดให้แก่เผ่าพันธุ์มนุษย์ยิ่งกว่าเหตุการณ์ใดในประวัติศาสตร์โลก (Lewis, 2001:189-190) ขณะเดียวกันกลุ่มนิกายต่าง ๆ ได้เข้ามามีอิทธิพลในโลกมุสลิม จนกระทั่งว่าในศตวรรษที่ 10 ถูกเรียกว่าเป็นศตวรรษแห่งชีอะฮ์ เนื่องจากรัฐส่วนใหญ่ถูกยึดครองโดยกลุ่มชีอะฮ์ ไม่ว่าจะเป็นการเติบโตของราชวงศ์อัล-บัยฮะฮ์ จนสามารถยึดครองแบกแดดและทำให้สถาบันคิลาฟะฮ์เป็นแค่กระดาษที่ไร้ความหมาย หรือราชวงศ์อัล-ฟาฏิมียะฮ์ในแอฟริกาเหนือ อียิปต์ จนบางครั้งมาถึงดินแดนชามสามารถกล่าวได้ว่ากลุ่มชีอะฮ์รุ่งเรืองที่สุดในประวัติศาสตร์ในยุคสมัยนี้เอง จนสภาพต่าง ๆ น่าจะถูกกลืนเป็นชีอะฮ์ไปจนหมดสิ้น

ภารกิจของกลุ่มฟื้นฟูจึงต้องก้าวไปสู่สมรภูมิญิฮาด พวกนักรบแห่งอิสลามจึงปรากฏขึ้นในทุกสมรภูมิ ในสมรภูมิต่าง ๆ เหล่านั้น กลุ่มฟื้นฟูที่โดดเด่นที่สุดท่ามกลางสมรภูมิญิฮาดต่าง ๆ ก็คือกลุ่มที่อยู่ภายใต้การนำของอิมามุดดีน อัช-ชานกี และบุตรชายของเขา นูรุดดีน อัช-ชานกี ในการเผชิญหน้ากับกองทัพครูเสด และได้สร้างความปราชัยให้กับพวกเขา อิมามุดดีน อัช-ชานกี และนูรุดดีน อัช-ชานกี มีลักษณะของนักฟื้นฟูในสมรภูมิญิฮาดที่โดดเด่น พวกเขาดำรงตนอย่างสมถะ มีความรู้ในเรื่องอิสลามอย่างดีเยี่ยม และสนับสนุนการฟื้นฟูในด้านความรู้อย่างมากมาย เป็นตัวอย่างของผู้นำการฟื้นฟูในสมรภูมิญิฮาดที่ยิ่งใหญ่ในยุคกระแสที่ผันผวนได้อย่างดี สิ่งที่นูรุดดีน อัช-ชานกี ได้ทิ้งไว้ กลับเป็นผู้นำการฟื้นฟูในสมรภูมิญิฮาดที่โดดเด่นที่สุดคนหนึ่ง ในประวัติศาสตร์อิสลาม และสร้างความงดงามให้กับภาพพจน์อิสลามได้อย่างดีเยี่ยมที่สุด คือเสาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของผู้นำการญิฮาดที่เพียบพร้อมมากที่สุด ในประวัติศาสตร์อิสลาม หลังจากสงครามครูเสด โลกมุสลิมก็ต้องเผชิญกับกลุ่มชนใหม่ที่รุนแรงและโหดร้ายกว่านักรบครูเสดอย่างเทียบกันไม่ได้ จนทำให้แบกแดดล่มสลายและสิ้นสุคราชวงศ์อับบาสิยะฮ์ กลุ่มนั้นคือมองโกล (ตาร์ตาร์) เป็นกลุ่มชนที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนในคำพยากรณ์ที่ว่า

((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا التُّرْكَ صِغَارَ الْأَعْيُنِ حُمْرَ الْوُجُوهِ
ذُلْفَ الْأُتُوفِ كَأَنَّ وُجُوهُهُمْ الْمَحَانُ الْمُطْرَقَةُ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ
حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نَعَالُهُمُ الشَّعْرُ))

(رواه البخاري : ٣٣٤٦)

ความว่า “วันสิ้นโลกจะยังไม่เกิดขึ้น จนกระทั่งพวกท่านได้ต่อสู้กับพวกตุรุษที่มีตาเล็ก หน้าแดง จมูกสั้นแบน ใบหน้าของพวกเขาล้ายโล่หนัง วันสิ้นโลกจะยังไม่เกิดขึ้น จนกว่าพวกท่านจะต่อสู้กับชนกลุ่มหนึ่งที่รองเท้าของพวกเขาเป็นขน ”

(รายงาน โดย al-Bukhārī: 3346)

อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า

((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَاتِلَ الْمُسْلِمُونَ التُّرِكَ قَوْمًا وَجُوهُهُمْ كَالْمَجَانِّ الْمُطْرَقَةِ يَلْبَسُونَ الشَّعْرَ وَيَمْشُونَ فِي الشَّعْرِ))
(رواه مسلم : ٥١٩٢)

ความว่า: “วันสิ้นโลกจะยังไม่เกิดขึ้น จนกระทั่งบรรดามุสลิมจะได้ต่อสู้กับพวกตุรุษ เป็นกลุ่มชนที่ใบหน้าของพวกเขาล้ายโล่หนัง โดยพวกเขาสวมขน และเดินบน(รองเท้า)ขนนั้น ”

(รายงาน โดย Muslim : 5192)

บรรดาอุละมาอ์ที่อยู่ในยุคสมัยที่มองโกลรุกรานโลกมุสลิม และอยู่ระหว่างการต่อสู้กับพวกเขาต่างได้ยืนยันความจริงว่า กลุ่มชนที่ถูกกล่าวในอัล-หะดีษนี้คือพวกมองโกลนั่นเอง อาทิ เช่น อันนะวะวี (al-Nawawī, 1992: 2/120) ได้กล่าวว่า

“ ...และสิ่งนี้ทั้งหมด(ในอัล-หะดีษข้างต้น)เป็นมูอฺญิฮาด(สิ่งมหัศจรรย์)ของท่านเราะฮูล ﷺ ในการต่อสู้กับพวกตุรุษได้พบลักษณะเหล่านี้ทั้งหมด ซึ่งท่านเราะฮูล ได้กล่าวถึงมันไว้แล้ว ไม่ว่าจะ ตาเล็ก (صغار الأعين) หน้าแดง (حمر الوجوه) จมูกสั้นแบน (ذلف الأنف) ใบหน้าแบนคล้ายโล่หนัง (كأن وجوههم المجان المطرقة) และสวมใส่ขน (يلبسون الشعر) ลักษณะเหล่านี้ทั้งหมดได้พบในยุคสมัยของเรานี้เอง บรรดามุสลิมได้ต่อสู้กับพวกเขาหลายครั้ง จนบัดนี้ก็ยังสู้กับพวกเขาอยู่ ขอวิงวอนต่ออัลลอฮ์ ﷻ ได้ประทานจุดจบที่ดีแก่บรรดามุสลิมในการงานของพวกเขาและอื่นไปจากการงานพวกเขา และสภาพโดยทั่วไปของพวกเขา และการยืนยันอย่างนุ่มนวล

และการปกป้องตัวเอง ท่านนบี ﷺ ไม่กล่าวสิ่งใดด้วยอารมณ์ เว้น
แต่เป็นวะหฺยู(วิวรณ์)ที่ถูกประทานลงมา”

อิบนุ ตัยมียะฮฺ(Ibn Taymiyah,1997: 20) อุดม่ออีกท่านหนึ่งที่ได้ประจักษ์ถึงพวก
มองโกลก็ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า “ใครก็ตามได้เห็นพวกตุรุกที่โจมตีมุสลิมจากเจงกิสข่าน กษัตริย์ที่
ยิ่งใหญ่ของพวกเขา และทายาทของเขาสุตาอู ... ซึ่งเป็นผู้ปฏิเสธศรัทธาตุรุก เขาก็ย่อมสมควรที่จะบอก
ลักษณะพวกเขาด้วยสิ่งที่เราะสูลของอัลลอฮฺได้บอกลักษณะไว้แล้ว(ตามอัล-หะดีษข้างต้น)” ในการ
ต่อสู้กับการรุกรานของมองโกล ปราชญ์จำนวนมากก็ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับโดยตรง ผู้ที่โดดเด่นที่สุดคือ
ซัยคุล อิสลาม อิบนุ ตัยมียะฮฺ ซึ่งได้เข้าร่วมรณรงค์ทำศึกกับพวกมองโกลโดยตรง จนท่านได้กลายเป็น
สัญลักษณ์ของการไม่เกรงกลัวพวกมองโกล อัล-ฟารูกียฺ(Ali,2000: 6)ได้กล่าวไว้ว่า “วิสัยทัศน์ของเขา
(อิบนุ ตัยมียะฮฺ)ครอบคลุมอดีตเช่นเดียวกับอนาคตในทุกสนามกิจกรรม ไม่ว่าจะศาสนา นิติศาสตร์
ปัญญา สังคม และแน่นอนในทางกองทัพด้วย จากความพยายามของเขา เขาได้ปลุกเร้ากองทัพอียิปต์
และทำลายพรมแดนของพวกตาร์ทาร์(มองโกล) ข้ามซีเรียและปาเลสไตน์ออกไป....”

ขณะที่มีอัล-หะดีษกล่าวถึงพินะฮฺมาจากทิศตะวันออก แต่กลับปรากฏอัล-หะดีษอัฏ-
ฏออิฟะฮฺ อัล-มันสุเราะฮฺ สำนวนจากรายงานของสะอูด อิบนุ อิบิ วักกัศ ﷺ นั้น ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((لَا يَزَالُ أَهْلُ الْعَرَبِ ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ ، حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ))

(رواه مسلم : 3558)

ความว่า: “จะยังคงมี ‘อะฮฺลุล อีรบบฺ’ (ผู้คนด้านตะวันตก) ที่ปรากฏชัย
ชนะอย่างชัดเจนบนสัจธรรมอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งวันสิ้นโลกได้
อุบัติขึ้น ”

(รายงาน โดย Muslim :3558)

ด้วยเหตุนี้เองอิบนุ ตัยมียะฮฺจึงอ้างอิงอัล-หะดีษสำนวนนี้ให้กับนักฟื้นฟูอิสลาม
ด้านตะวันตก(อะฮฺลุล อีรบบฺ)สำหรับยุคสมัยนี้เป็นการเฉพาะ อิบนุ ตัยมียะฮฺ(Ibn Taymiyah, 1992:
139 - 140)วิเคราะห์ว่า

“ท่านนบี ﷺ กล่าวถ้อยคำนี้ที่นครมะดีนะฮฺ ตะวันตกก็คือ
ด้านที่อยู่ทิศตะวันตกของนครนี้ ตะวันออกก็คือด้านที่ทิศ
ตะวันออกของเมืองนี้ การเป็นตะวันตกและตะวันออกก็ด้วย
มุมมองเช่นนี้เอง ดังนั้น ทุกเมืองก็มีตะวันตกและตะวันออกของมัน
ด้วยเหตุนี้เอง หากชายคนหนึ่งได้เดินทางเข้าสู่เมืองอิสกันดะรียะฮฺ
(ในอียิปต์) มาจากทางด้านตะวันตก ผู้คนก็จะกล่าวว่า ชายคนนี้

เดินทางไปยังด้านตะวันออก ชาวมะดีนะฮ์เรียกชาวชาม(อะฮฺลุลชาม)ว่า ‘อะฮฺลุล ฆ็อรบุ’ ผู้คนด้านตะวันตก)และเรียกชาวอิรักและชาวนัจคว่า ‘อะฮฺลุล ชัรกุ’ ผู้คนด้านตะวันออก) ... และดินแดนที่อยู่ด้านตะวันตกของชาม เช่นอิยิปต์และเมืองอื่น ๆ ก็เข้าอยู่ในความหมายของ ‘อัล-ฆ็อรบุ’ (ด้านตะวันตก)”

ในยุคสมัยนี้เราจึงสามารถกล่าวได้ว่า บทบาทการต่อต้านครูเสดและมองโกลนั้นอยู่ในเขตของชามและอิยิปต์ แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้วกลุ่มฟื้นฟูจะปรากฏอยู่ได้ทุกพื้นที่ แต่ในยุคนี้กลุ่มฟื้นฟูอาศัยหนาแน่นที่สุดในด้านทิศ ‘อัล-ฆ็อรบุ’ หรือตะวันตกของโลกมุสลิม¹⁶⁹

4.3.2 อิทธิพลของกลุ่มฟื้นฟู

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ยืนยันถึงการช่วยเหลือ(al-Nasr) ของพระองค์ว่า ถ้ามันเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมไม่มีใครเอาชนะได้เอาไว้ว่า

﴿إِن يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ...﴾

(سورة آل عمران : 160)

ความว่า: “หากว่าอัลลอฮ์ทรงช่วยเหลือพวกเจ้าก็ไม่มีผู้ใดชนะพวกเจ้าได้...”

(อาละ อิมรอน : 160)

4.3.2.1 อิทธิพลต่อยุคสมัย

ยุคสมัยนี้บรรดานักฟื้นฟูมีความแปลกแยกกับสังคมที่เสื่อมทรามชัดเจนยิ่งกว่าสมัยแรกเริ่ม เนื่องจากความเสื่อมของสังคมที่แพร่ระบาดไปทั่ว บรรดานักฟื้นฟูในยุคสมัยนี้จึงมักอ้างถึงอัล-หะดีษบทหนึ่งที่ว่า

((بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا ثُمَّ يَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ الْغُرَبَاءُ قَالَ الَّذِينَ يُصَلِّحُونَ إِذَا فَسَدَ النَّاسُ...))

(رواه أحمد : 16345)

¹⁶⁹โดยหลักการอัญ-ญอฮิฟะฮ์ อัล-มันซูเราะฮ์จะอยู่ในโลกอิสลามทั้งหมด มีหะดีษที่ชี้เฉพาะในดินแดน ‘อัล-ฆ็อรบุ’ (ด้านตะวันตก)ชาม และบัยตุลมักดิศ กระนั้นถือว่าเป็นเฉพาะช่วงประวัติศาสตร์พิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหะดีษที่ระบุสถานที่ในดินแดนเหล่านั้นนั้นหมายถึงการลงมาของนบีอิซาในยุคสุดท้าย (al-‘Awdah, 1426:177)

ความว่า “อิสลามเริ่มอย่างแปลกหน้า หลังจากนั้นมันจะกลับมา
 อย่างแปลกหน้า คั่งที่มันเคยเริ่มมา ดังนั้น ความดีจึงงประสพกับเหล่า
 คนแปลกหน้าทั้งหลาย’ มีผู้ถามว่า ‘โอ้ เราะฮ์สูลของอัลลอฮ์ แล้วใคร
 คือเหล่าคนแปลกหน้า’ ท่านตอบว่า ‘บรรดาผู้ที่ปฏิรูปความดีงาม เมื่อ
 ผู้คนตกอยู่ในความเสื่อมเสีย’”

(รายงาน โดย Ahmad : 16345)¹⁷⁰

เนื่องจากความแปลกหน้ามิใช่การสูญหายไปของศักยภาพนักฟื้นฟู แต่เป็นเพราะ
 ความแตกต่างระหว่างสภาพสังคมกับเนื้อหาการฟื้นฟูมีระดับความห่างที่มาก แต่งานของกลุ่มฟื้นฟู
 ต่าง ๆ ได้มีอิทธิพลอย่างสูงต่อสภาพสังคมแห่งยุคสมัย กลุ่มฟื้นฟูเป็นการทำงานที่ส่งผ่านการทำงาน
 จากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง แม้ว่าความสำเร็จในช่วงเวลาหนึ่งไม่ได้ครอบคลุมกว้างขวางนัก แต่การ
 นำผ่าน ไปสู่กลุ่มฟื้นฟูในรุ่นต่อ ๆ ไป ก็ก่อให้เกิดความสำเร็จและความสมบูรณ์ที่มากกว่า

อิทธิพลของอับดุล-หะสัน อัล-อัยยูบีย นั้นมีมหาศาล การนำนักปราชญ์เข้าต่อสู้
 กับกระแสฆะอูละฮ์ของ ท่าน ได้หยุดยั้งกลุ่มนี้ลงจนเกือบจะสูญหายไป ทั้งที่ครั้งหนึ่งเคยได้รับ
 ความนิยมและสนับสนุนจากสถาบันคิลาฟะฮ์ด้วยซ้ำไป อิทธิพลครั้งนี้ได้ทำให้แนวอะฮ์ลุด-สุนนะฮ์
 วัล-ญะมาอะฮ์ ได้รับความนิยมอย่างเปิดเผยต่อผู้คนโดยทั่วไป อัล-ฆะมาอะฮ์สามารถหยุด
 กระแสที่มวลชนเข้าหาศูฟีโดยปราศจากการตรวจสอบ ท่านเลือกจะใช้วิธีการเปลี่ยนศูฟีมาเป็น
 แนวคิดดีซิกะฮ์ของอิสลาม ผลกระทบต่อการเคลื่อนไหวของท่านไม่เพียงแต่ทำให้ศูฟีอยู่
 แนวคิดอิสลามได้ ท่านยังกลายเป็นบุคคลหลักที่ได้สกัดปรัชญากรีกลงได้สำเร็จ ทิศทางทางปัญญา
 ในโลกมุสลิมตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 11 มาจนถึงยุคสมัยใหม่ล้วนแต่เริ่มต้นจากอิทธิพลของอัล-
 ฆะมาอะฮ์ ท่านได้นำเนื้อหาการสอนสาขาต่าง ๆ ของอิสลามไปสู่แหล่งกำเนิดดั้งเดิมและข้อเท็จจริง
 ในเชิงประวัติศาสตร์ นั่นคืออัล-กูรานและอัล-สุนนะฮ์ (Morgan, 1987: 71)

ในสมัยสงครามครูเสด มีกองทัพชาวยุโรปจำนวนมากที่ผ่านเข้ามาในโลกมุสลิม
 กลุ่มฟื้นฟูภายใต้การนำของเศาะลาฮุดดีน อัล-อัยยูบีย สามารถที่จะผลักดันทุกกองทัพให้ถอยร่น และ
 นำไปสู่การล่มสลายของแนวคิดครูเสดในสมัยนั่นเอง นอกจากนี้ ภารกิจที่ยิ่งใหญ่อีกชิ้นหนึ่งที่
 มองข้าม ไปไม่ได้ก็คือ การที่เศาะลาฮุดดีน อัล-อัยยูบีย สามารถโค่นล้มราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ลงได้อย่าง
 สันติ ได้ทำให้แนวคิดของชีอะฮ์ อิสมาอีลียะฮ์สูญหายไปจากแอฟริกาเหนือเกือบสิ้นเชิง และได้
 เปลี่ยนแปลงแผนที่ทางความเชื่อให้เป็นแนวอะฮ์ลุด-สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่ง ครู
 เสดและราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์เป็นภัยคุกคามสองส่วนที่นำหาวาดหวังที่สุดของแนวทางอะฮ์ลุด-สุนนะฮ์

¹⁷⁰ หะดีษ เศาะฮ์ฮ์ ใน *Silsilat al-'ahadith al-Sahihah* หมายเลข 1273 (al-Albani, 1995: 3/267)

วัล-ญะมาอะฮฺ(Esposito,1994 :58) แต่ก็ถูกถอนไปได้ด้วยความสามารถทางยุทธศาสตร์ของเสาะลาหุด คีน อัล-อัยยูบีย นับเป็นผลงานการฟื้นฟูที่ส่งผลกระทบต่ออย่างสำคัญยิ่งในยุคกระแสแห่งการผันผวน นักบูรพคดีบางคน เช่น Jonathan P. Berkey (Berkey, 2003 : 189) ได้เรียกต้นปลายยุคสมัยนี้ว่า “*Sunni Revival*” (การฟื้นฟูแนวทางอะฮฺลุส สุนนะฮฺ วัล-ญะมาอะฮฺ) เนื่องจากตอนเริ่มต้นของยุคสมัยได้เกิดราชวงศ์ชีอะฮฺที่มีอิทธิพลอย่างราชวงศ์บุวายียะฮฺ(ชีอะฮฺสาขาซัยดียะฮฺ)ที่ควบคุมสถาบันกิลาฟะฮฺในแบกแดด กับราชวงศ์ฟาฏิมียะฮฺ(ชีอะฮฺสาขาอิสมายิลียะฮฺ) จนทำให้เรียกช่วงเวลานั้นว่า “ศตวรรษแห่งชีอะฮฺ” แต่อิทธิพลชีอะฮฺก็สลายลงในปลายยุคสมัยนี้

การต่อสู้ของเหล่านักฟื้นฟูได้รับการต่อต้านอย่างหนัก แต่อย่างไรก็ตามฝ่ายที่มุ่งหวังให้พวกเขาพ่ายแพ้ก็ไม่อาจบรรลุผล อิทธิพลการเคลื่อนไหวของพวกเขาไปถึงขนาดได้สลายกลุ่มบางกลุ่มไป เช่น กลุ่มมูตะซิลละฮฺ หรือทำให้กลายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในสมัยต่อมา เช่น ชีอะฮฺ อิศมาอิลียะฮฺ เป็นต้น อัล-นัควี (al-Nadwi,1999: 46-47) กล่าวว่า

“บรรดานักอะฮฺลุส(ผู้เรียกร้องไปสู่อัลลอฮฺ) นักปฏิรูป และนักฟื้นฟูทั้งหลายในหนทางของอัลลอฮฺ ต้องพบกับความปวดร้าวและการกดขี่เช่นนี้ แต่ว่าพวกเขาก็มิได้สนใจต่อสิ่งที่พวกเขาประสบในหนทางของอัลลอฮฺ พวกเขาเชื่อว่าการงานของพวกเขาเป็นญิฮาดแห่งยุคสมัย และการให้ความสำคัญกับศาสนาที่บริสุทธิ์นี้ก็ด้วยการปกป้องชะรีอะฮฺที่สูงเกียรติและศาสนาที่บริสุทธิ์ให้พ้นจากการบิดเบือนและการปลอมแปลง แน่แน่นอนว่า บรรดาผู้คัดค้านบิโอะฮฺ ผู้ถือธงแห่งสุนนะฮฺและชะรีอะฮฺอันบริสุทธิ์ ถูกตั้งฉายาโดยผู้คนที่แตกต่างจากพวกเขา โดยเฉพาะผู้คนที่ไม่อาจแยกแยะอะไรได้ ด้วยฉายาต่างๆที่เคลือบยาพิษ ด้วยการตั้งฉายาของผู้ปฏิเสธศรัทธา(ในสมัยท่านนบี ﷺ) ที่มีต่อมุสลิม ดังเช่น พวกนอกรีต แต่พวกเขาเหล่านี้ก็หาได้ใส่ใจใดๆไม่ พวกเขายังทุ่มเทการญิฮาดและการต่อสู้ด้วยปากกาและด้วยลิ้น(การพูด) เพื่อปลุกฝังสังขรณ์ให้มั่นคงและเพื่อขจัดความเท็จให้หมดไป ด้วยการคัดค้านต่อบิโอะฮฺต่างๆจำนวนมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราอาจไม่พบแล้วในทุกวันนี้ เว้นแต่ในตำรับตำราทางประวัติศาสตร์”

อิบน์ ตัยมียะฮฺ (Ibn Taymiyah, 1992: 140)สะท้อนถึงบทบาทของกลุ่มฟื้นฟูในการเผชิญกับการท้าทายรอบทิศทางในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดีว่า

“ใครก็ตามที่ได้ใคร่ครวญถึงสภาวะต่างๆของโลกในช่วงเวลานี้แล้ว เขาจะรู้ว่ากลุ่มนี้(อัญญาอิมมะฮฺ อัล-มันศูเราะฮฺ) เป็น

กลุ่มชนที่เที่ยงตรงที่สุดท่ามกลางกลุ่มต่าง ๆ ในอิสลาม ทั้งในแง่ความรู้และการปฏิบัติ และในแง่การนิยาคที่กระทำทั้งในด้านตะวันออกและตะวันตก พวกเขาต้องต่อสู้กับขบวนการอานใหญ่โต ทั้งมุชรีกิน(ผู้ตั้งภาคี)และอะฮฺลุล กิตาบ(ชาวคัมภีร์) ทางตะวันตกนั้นคือฮินดู(หมายถึงกองทัพครูเสด) และกับมุชรีกิน(ในด้านตะวันออก)นั่นคือพวกมองโกล และยังคงต่อสู้กับพวกนอกรีตสับปลับ(มุนาฟิก)ภายใน อย่างพวกรอฟีฎะฮฺ(ชีอะฮฺสุดโต่ง) และกลุ่มอื่น ๆ เช่น พวกอิสมาอีลียะฮฺ(ชีอะฮฺอีกกลุ่มหนึ่ง) และที่คล้ายคลึงอย่างพวกเกาะรอมีฎะฮฺ ”

4.3.2.2 อิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่อยุคต่อไป

ผู้นำการนิยาคในสงครามครูเสด อย่างนุรุดดีน อัล-ซันกี และเศาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย ไม่ได้กระทำแค่การพิทักษ์อิสลามจากภัยคุกคามร่วมสมัยจากการรุกรานของยุโรป หรือการขจัดราชวงศ์ฟาฏิมียะฮฺที่เป็นชีอะฮฺออกนอกแผนที่ของโลกมุสลิมเท่านั้น แต่ยังสามารถทำให้ดินแดนชามและอียิปต์กลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของโลกมุสลิมแห่งใหม่หลังจากที่นครแบกแดดล่มสลายไป โดยการถ่ายโอนสู่ราชวงศ์ที่สำคัญคือราชวงศ์มัมลุก ความเป็นศูนย์กลางนี้ดำรงอยู่หลายศตวรรษก่อนย้ายไปสู่ราชวงศ์อุมายยะฮฺ(Endress, 2002: 99) การสร้างอำนาจแห่งใหม่นี้ริเริ่มโดยนุรุดดีน อัล-ซันกี และเศาะลาหุดดีน อัล-อัยยูบีย ในช่วงที่แบกแดดอ่อนแอจนไม่สามารถเป็นผู้นำในการดำเนินครูเสดได้ พวกเขาเข้ามาผลักดันครูเสดจนลอบทัพออกไปได้ ความเป็นศูนย์กลางยังครอบคลุมงานทางวิชาการอีกด้วย ในช่วงนี้ดินแดนชามและอียิปต์ก็ได้ก้าวมาเป็นแหล่งการเรียนรู้อิสลามที่สำคัญที่สุด ในชามนั้นปรากฏปราชญ์คนสำคัญจำนวนมากอย่างเช่น อิมามนะวาอีย อิมามอิบนุ คัยมียะฮฺ อิมาม อิบนุ กะษีร เป็นต้น ส่วนในอียิปต์ก็อุดมไปด้วยปราชญ์มากมายอย่างเช่น อิบนุ คะกิก อัล-อิดไปจนถึงรุ่นของอิบนุ หะญัวร์ อัล-อัศเกาะลานีย, อิมามสุยูฎีย เป็นต้น ลักษณะเด่นของราชวงศ์ที่ปกครองชามและอียิปต์ในระยะนี้ก็คือการส่งเสริมสถาบันวิชาการอย่างเต็มกำลัง ทำให้ดินแดนชามและอียิปต์ค้ำคั่งไปด้วยนักศึกษาที่มาจากความรู้จากทั่วโลก(al-Nadwi 1989 :24-25)

การสร้างศูนย์อำนาจแห่งใหม่ของนุรุดดีนและเศาะลาหุดดีนนั้นไม่ได้เป็นผลดีในช่วงสมัยของพวกเขาที่ได้ใช้อำนาจที่ก่อขึ้นเข้ายึดนครเยรูซาเล็มกลับคืนมาเท่านั้น แต่ยังสามารถต่อต้านการรุกรานของมองโกลเอาไว้ได้อย่างน่ามหัศจรรย์ แม้แต่ราชวงศ์มัมลุกซึ่งเป็นทายาทที่ได้รับการฝึกฝนจากราชวงศ์อัล-อัยยูบียก็ถือว่าเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ใหม่ใหม่ของอัล-ซันกีและอัล-อัยยูบีย กุเรซี(กุเรซี, 2535: 206) กล่าวว่า “สงครามอัยยูบียะฮฺ เป็น

สงครามที่สำคัญครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ ชัยชนะของพวกมัมลุกได้ช่วยปกป้องคุ้มครองอิสลามให้รอดพ้นจากการข่มขู่คุกคามที่อันตรายที่สุดที่มุสลิมเคยพบมา ถ้าหากพวกมองโกลสามารถตีอียิปต์ได้ ทางด้านตะวันออกจนถึงโมร็อกโคก็จะไม่มีรัฐมุสลิมเหลืออยู่เลย”

ในขณะที่กองทัพอิสลามในภาคเหนือของอินเดียก็ได้หยุดกองทัพมองโกลไม่ให้เข้าสู่อินเดีย อินเดียก็รอดจากการถูกทำลายล้างในด้านหนึ่ง ส่วนการสกัดกั้นมองโกลของกลุ่มฟื้นฟูในซีเรียและอียิปต์เป็นการช่วยโลกให้พ้นจากการยึดครองของมองโกล ทวีปแอฟริกาจึงรอดพ้นจากการถูกทำลายล้าง และทำให้การรุกรานยุโรปอ่อนแรงลง จนไม่อาจกระทำต่อไปได้ ถือว่าเป็นการปกป้องยุโรปให้ปลอดภัย แม้ยุโรปไม่ได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ก็ตาม(Ahmed, 1989: 55) นอกจากนี้การที่กลุ่มฟื้นฟูเข้าไปเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับครามครูเสด ทำให้ตะวันตกได้รับอิทธิพลต่าง ๆ ผ่านสงครามนี้ ซึ่งทำให้ยุโรปได้มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับโลกมุสลิม ความสัมพันธ์ระหว่างตะวันออกและตะวันตกจึงเกิดขึ้นโดยตรง อันนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างดินแดนทั้งสองนี้ ความรู้ของประชาชนที่มีความเจริญก้าวหน้าในแถบตะวันออก เป็นแรงดันทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญาขึ้นในแถบตะวันตก

อิทธิพลส่งผ่านสู่ยุคต่อไปที่ยิ่งใหญ่ในเชิงความรู้ความคิดมากที่สุด คืออิทธิพลของอบูลุ หะสัน อัล-อัซฮะรียฺ ต่อกระแสการคัดค้านญาณวิทยาที่ผิดพลาดและนำไปสู่การล้มล้างปรัชญาในสนามทเววิทยาในสมัยต่อ ๆ มาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และกระแสปฏิรูปศูฟีของอิหม่ามอะมาเลีย ได้ทำให้เกิดการปฏิรูปศูฟีในยุคสมัยต่อไปอย่างต่อเนื่อง(Ruthven, 2006: 235) บุคคลที่มีอิทธิพลส่งผ่านต่อการฟื้นฟูมากที่สุดคือผู้ที่อยู่ในปลายยุคกระแสที่ผันผวน นั่นคือ อิบนุ คัยมียะฮฺ ท่านไม่เพียงผลิตศิษย์ที่ได้สร้างสรรค์งานวิชาการอย่างมากมาย เป็นที่ยอมรับกันว่า อิบนุ คัยมียะฮฺ มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งกับนักฟื้นฟูอิสลามรุ่นหลัง ทั้งในคาบสมุทรอาหรับ แอฟริกาเหนือ จนถึงอินเดีย ตลอดจนถึงขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออิสลามจำนวนมากในทุกวันนี้